בית יעקב

ליטעראַרישע שריפט פאַר שול און היים

דינט די ענינים פון בית־יעקב שולן און ארגאַניזאַציע בנות־אגודת־ישראל אין פוילן

רעדאַקטירט דורך א. ג. פרידנזאָן

ב"ה לאָדזש־וואַרשע־קראָקע	כסלו תרצ"ה	נומער 120	צוועלפטער יאָרגאַנג

תנה לנו אחוזה!

פאַר דער אַגודיסטישער וועלט, און נאָך מער פאַר די פירער פון אגודת־ישראל, די גדולי־הדור, קומען מיר אַצינד מיט אונדזער תביעה. מיר, טויזנטער טעכטער פון רעליגיעזן יידישן פאָלק, וואָס גיפינין זייער גאַנצן לעבנס־תוכן אין בנות־אגודת־ישראל, באַנייען אַצינד די אַלטע היסטאָרישע פאָדערונג פון די בנות־ישראל: תנה לנו אחוזה!

די תורה דערציילט אונדז, אַז דעמלט ווען ארץ־ישראל איז דאָס ערשטע מאָל צוטיילט גיוואָרן צווישן די יידישע שבטים, האָבן זיך פאַרזאַמלט די באַוואוסטע בנות־צלפחד און מוטיק אַרויסגישטעלט זייער פאָדערונג: „תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו" — לאָמיר זיין גלייכבאַרעכטיקט אין דער חלוקה פונים הייליקן לאַנד.

ביים ענין פון בנות־צלפחד גיפינין מי גינוג כאַראַקטעריסטישע מאמרי חז"ל, וועלכע ווייזן אָן אויף די פאַרדינטע רעכט פון דער יידישער טאָכטער דעמלט, וואָס דערפון זענין אַרויסגילערנט גיוואָרן אַ גאַנץ סך יידישע גיזעצן פאַר די רעכט, וואָס די תורה גיט בכלל דער יידישער פרוי.

מיר, די בנות־חברות, וואָס קעמפן כסדר קיגן אַלע פרעמדע אייראָפּעאישע עבודה־זרות, און גייען וויט, ווייט אַוועק פונים גאַנצן היידישן פרעמד־וועלטליכן גיטומל, האָבן זיך ביי אַלע באַמיאונגען מצד די פרייע, נישט גילאָזט אַריינציען אינים פאַרפירערישן כלומרשטן קאַמף פאַר פרויען־רעכט, ווי ער ווערט פאַרשטאַנען אין צביעותדיק געצנדינערישן אייראָפּע.

די יידישע וועלט גידענקט נאָך גוט, דעם מוטיקן ענטפער, וואָס מיר האָבן גיגעבן אויף אונדזער צוזאַמענפאָר אין וואַרשע (ניסן תרצ"א), בעת מ'האָט צו־אונדז גיוואָרפן פראָקלאַמאַציעס, אַז מיר זאָלן מיטמאַכן דאָס צביעותדיקע שפּיל פון קאַמף פאַר פרויען־רעכט. (זע ב"י נומער 70).

מיר, וואָס זענין דערצויגן גיוואָרן אינים גייסט פון אונדזער תורה, האָבן דאָס באַוואוסטזיין, אַז אינים יידנטום איז לגמרי נישטאָ קיין אָרט פאַרן קאַמף וועגן פרויען־רעכט, ווען דאָס יידנטום וועט נאָר שטיין אויפן באָדן פון שמירת־התורה לכל פּרטותי', און דערפאַר קענין אונדז די פאַלשע, אָפּנאַרערישע פראַזן נישט באַוועגן צו בייטן דאָס הייליקע ג־טלעכע גיזעץ.

אבער יעצט איז גיקומען די צייט, ווען מיר מוזן אַנטשיידן מאָנען די פאַקטישע רעכט, וואָס די תורה הקדושה גיט אונדז.

די זעלבע תורה, וואָס איז די הערשערן איבער דער אגודה, הערשט אויך איבער אונדז, די התחייבותן וואָס די תורה לייגט אַרויף אויף אונדז וועלן מיר דערפילן, און צוגלייך פאָדערן מיר די רעכט, וואָס די תורה האָט פאַר אונדז אָנגיצייכנט.

מיר דאַרפן דאָ נישט ווידער אַמאָל דערציילן, וואָס מיר זענין פאַר דער אגודה, ווייל נישט מיר טון דער אגודה וועלכע ס'איז טובה. מיר ליידן, ווען דער אגודה טוט וויי, מיר פרייען זיך, ווען די אגודה איז בשמחה, מיר קעמפן צוזאַמען מיט איר, מיר בויען צוזאַמען מיט איר, — און פון קיין שום חוב וואָס לאַסטעט אויף דער אגודה, באַפרייען מיר זיך נישט.

כהיום, ווען די אַגודה האָט זיך אויסגיקעמפט זכותים פאַר אירע חברים און מיר האָבן איז דעם קאַמף גינומען אַ גלייכן אַנטייל, פאָדערן מיר אונדזערע גלייכע זכותים. אויך היינט קומט פאַר אַ „חלוקה" פון ארץ־ישראל. אונדזערע פירער דעצידירן, ווער ס'זאָל עולה זיין און ווער נישט.

די אגודה האָט סערטיפיקאַטן אין איר רשות און אַ סערטיפיקאַט היינט, איז שיער נישט אַ נחלה — פאָדערן מיר דעריבער אונדזער חלק.

אַגודת־ישראל מוז אויף וועלכן ס'איז אופן מתקן זיין די עוולה וואָס ווערט גיטון דער יידישער טאָכטער אַ דאַנק דעם, וואָס די „דזשענטלמענערישע" גיזעצן זענין אַזוי צוגישניטן, אַז די יידישע טאָכטער קען דערפון אַזוי ווייניק גיניסן.

די גרעסטע צאָל פרויען־סערטיפיקאַטן מוז פאָדערן די אגודת־ישראל, און דאָ קען מין בשום אופן נישט איינגיין אויפן פּראָצענט־טייל לויטן אָפּמאַך פון דער אגודה מיט דער אַגענץ.

צען יאָר גייען מיר צוזאַמען מיט אייך, אַגודיסטן, אין קאַמף פאַר אונדזער אידעאַל. אַ גאַנצע תקופה שוין, ווי אונדזערע שוועסטערן גיבן אַוועק די בעסטע כוחות פאַר אויסלעבן זיך אין יידישקייט און זאָגן זיך אָפּ פון אַלע הפקרדיקע לעבנס־אַרטן. מיר טון דאָס מיט פרייד און גיטרייקייט, מיר טון דאָס ווייל דאָס איז אונדזער לעבנס־אידעאַל, אָבער מיר וועלן נישט מוותר זיין אויף דעם וואָס אונדז קומט, און מיר וועלן נישט נאָכלאָזן פון דעם, וואָס די תורה־הקדושה איז אייך, אַגודה־פירער לגבי אונדז מחייב.

אויף אונדזער היסטאָרישער טענה: תנה לנו אחוזה — דערוואַרטן מיר דעם היסטאָריש־ג־טלעכן ענטפער: כן בנות־אגודת־ישראל דוברות!

רחל בת טובים

אַ בליק אין אונדזער שול־וועלט

מיר נעמען דאָ ארויס איניקע ציטאַטן פון די לעצט־פונאַנדערגישיקטע צירקולאַרן פון דער קראָקעווער ב״י צענטראַלע.

אַ טייל פון אונזערע יידן רעדן זיך איין, אז אַ שול קאָן גישלאָסן זיין צייט־ווייליק. ס׳שאַדט נישט. אין עטלעכע חדשים אַרום וועט מין איר צוריק עפינין. דערווייל וועט מין סאַנירן די חובות. וואָרן ס׳לאָזט זיך דאָך נישט גלויבן, אז מ׳איז זיך בכלל מיאש פון פירן אַ שול.

דער דאזיקער חשבון איז אבער אַ גרויסער טעות. די שול וועט מער פאַרלירן סיי ברוחניות און סיי בגשמיות, וויפל מע וועט פאַרדינין פון די עטלעכע חדשים־טויטער מנוחה. ווער סהאט נאר די מינצטע השגה אין שול־וועזן, ספעציעל אין ב״י, וועט אַזאַ אַבסורד נישט זאָגן. ס׳איז דעריבער אונדזער חוב צו וואָרנין פאַר אַזעלכע אויפטון אויפן ב״י־גיביט. די אַלע עסקנים דאַרפן וויסן, אז מיט יעדן טאָג, וואָס די שול עקזיסטירט נישט, לייגט מין צו שטיינער אויפן וועג פון דער נאַרמאַלער אַנטוויקלונג פון דער שול, וואָס מ׳האפט סוף כל סוף ווידער צו עפינין. דאָס מוז זיך ביטער נוקם זיין. ס׳איז גאָרנישט מעגלעך אויסצורעכינין די אַלע גיפערלעכע פאַלגן, וואָס אַזאַ הפסקה קאָן ברענגין.

ס׳איז כדאי צו הערן די טענות פון די לערערנס, כדי צו האָבן אַ בילד וועגן דעם כאַראַקטער פון אַ גיוויסן מין עסקנים. מיר וואָלטן דאָס נישט גישריבן, ווען אין דער לופט זאָל נישט הענגין נאָך אַזעלכע שטייגער אָנקלאַגעס, וואָס מיר האָבן דערווייל באַוויזן צו באַר איקן.

אונדזערע לערערנס, וואָס האָבן אין סעמינאַר אַזויפיל גילערנט וועגן פעולת־שכיר און וועגן דער איידלקייט פון שומרי־תורה, אַז מיר האָבן נישט די מעגלעכקייט אָפצורופן חלילה ביי זיי די גילטיקייט פון די דאזיקע לימודים און דינים בנוגע ב״י־לערערנס. מיר קאָנין בשום אופן נישט געבן צו פאַרשטיין, אז עפ״י דין, אדער עפ״י יושר איז דערלויבט צוצונעמען אַ לערערן אויף אַ גיוויסן פרייז און שפעטער, נאָך דער אָפגיטוענער אַרבייט צו מאַכן איר אַ „טערקישן" חשבון און צוריקציען דעם פריערדיקן פרייז, כדי זיך אַרויסצודרייען אויף אַ כלומרשט גיכשרטן אופן פונים חוב, אדער סתם — אָהן אַ פאַרוואָס — נישט צו באַצאָלן. פאַרשטייט זיך, אַז דער תירוץ פון „אין לי" איז איבערהויפט נישט אָנצונעמען. פאַרוואָס זאָל פאַר אַ כלל זיין אַ לייכטערע תורה ווי פאַרן יחיד, וואָס מע קאָן ביי אים נעמען אַפילו מגלימא דעל כתפי׳... אַלע בריוו פון די שטייגער פאַר־וואַלטונגען זענען פול תהלות ותשבחות אויף זיך, ווייל זיי אַרבייטן אומגיצאָלט און מיט ביטערע אָנפאַלן אויף דער חוצפה פון דער לערערשאַפט און צענטראַלע, וואָס נעמען גיצאָלט. באמת איז אבער אַ פלא, וואָס אין דער תורה איז נישטאָ קיין איין דין לטובת נישט באַצאָלטע עסקנים — אויסער אַ מי שברך שבת — דערפאַר אבער, אַ גאַנצע ריי פון דינים און איסורים בנוגע אַ גיצאָלטן באַאַמטן.

איצט, וואו איז דער תיקון, נישט גורם צו זיין קיין האַמיוון אין דער באַוועגונג? בית־דין האט מפקיד גיווען די צייט פונים בעל מלאכה, וואָס אַרבייט ביי יענים, כדי צו זאָגן שלום די מביאי־בכורים. עכ״פ דאַרפן מיר דאָך זאָרגן, אַז אָנ־שטענדיקע יידישע טאָכטער זאָל וועלן ווערן אַ ב״י־לערערן, וויסנדיק, אַז דער יידישער דין איז עכ״פ אַזוי שטאַרק ביי יידישע יידן, ווי אַ שטייער־אַמט וכדומה. וואָס ווילן טאַקי די יידן זיך דערוואַרטן? אפשר, אַז אַלע קריפלין, צובראָכינע, רעזיגנירטע און היימלאָזע זאָלן זיך נעמען צום ב״י־באַרוף? צי ווילן זיי טאַקי, אַז ב״י זאָל ווערן אַנ׳אומנות בזוי׳ פאַר די אונטערשטע שיכטן פון דער באַפעלקערונג, וואָס וועלן פאַלן צו די קני פון די דאזיקע „אדונים", אויב זיי וועלן באַקומען אַ שטיקל ברויט און אַ נאַכטלעגער? **דער כבוד פון אַ ב״י־לערערן, איר מוט און צופרידנקייט איז דער יסוד פאַר דער גאַנצער באַוועגונג. ווער עס וויל דאָס צונעמען — איז מהרס די באַוועגונג!**

די פליכטן, וואָס פאַלן אויף אַנ׳עסקן זענען פיל גרעסער, ווי די פליכטן פון גיצאָלטע באַאַמטע". זייער עוולה, וואָס ווערט באַגאַנגען מצד כלל־פאַרשטייער דאַרפט נישט אַרויס ווייניקער „דמעת העשוקים", ווי די עוולה פון אַ יחיד. וואָס די יידן רעדן זיך איין, אַז זיי טון אַלץ פרייוויליק — איז נישט קיין שום תירוץ: האָבן זיי גינומען אויף זיך, טראָגן זיי דאָס אחריות: והמכשלה הזאת תחת ידיך: ווער ס׳טוט פאַרן כלל, דאַרף נישט פון קיינים קיין חניפות, זיין גיוויסן מאָנט אים צו טון. מיטן טון באַפרייט ער זיך פון דער אינערלעכער תביעה. אינים טון גופא דאַרף ער גיפינען זיין באַפרידיקונג. דאָס מסירת נפש פון אונזערע עסקנים קענין מיר זייער גוט. אפשר וויסן מיר פיל מער, ווי יעדער איינציקער פון זיך. דעם פולן רעספעקט האָבן מיר פאַר זיי. מיר בייגן דעם קאָפּ פאַר זייער אַרבייט. אבער ווי קומט דאָס צו דיסקאַנטירן אויף דער קאַנטע פון דער לערערן? ווי קומט דאָס איינס צום אַנדערן.

פון אַלע פאַקטן ווילן מיר דערציילן צוויי. אַ לערערן זאָגט צו דער פאַרוואַל־טונג: „וועגן אונדזער סכסוך מוז איך זיך ווענדן צו דער צענטראַלע. איך פאַרלאָז זיך אויף איר אַנטשיידונג". דערויף גיט דער פאַרוואַלטער אַנ׳ענטפער: „מיך גייט נישט אָן קיין צענטראַלע, וואָס כ׳וועל וועלן, וועל איך מאַכן, איר זענט הפקר, קיינער קען זיך נישט פאַר אייך אָננעמען".

אַ צווייטער פאַקט. אַ פאַרוואַלטער זאָגט צו דער לערערן: „די זעלביקע מאַכט, וואָס איר האָט איבער די קינדער, האָבן מיר איבער אייך".

מיר שטרייכן אונטער, אַז די דאזיקע פאַרוואַלטונגען גיהערן צו די טיכטיקסטע. פון דעסט וועגן וויסן זיי צו באַנוצן אַ שפּראַך, וואָס פאַסט פאַר איוואַן דער גרויזאַמער, אדער פאַרן צאַר ניקאַליי. וואו איז דער לא תונו — אונאת דברים? זאָלן די יידן נאָכקוקן די הלכה פון אונאת דברים. ס׳איז גינוג, אַז אַ לערערן — מאָנינדיק איר גיהאַלט — זאָל הערן אויף אַ זיצונג, אין דער אַנוועזנהייט פון אַ צענדליג מענטשן, אַז זי דאַרף קיין געלט נישט מאָנין, ווייל ס׳איז גינוג, אַז זי האָט גוט צו עסן און צו שלאָפן. ווער קען דען אויסרעכינין די אַלע בלימעלעך, וואָס פאַרצאַפּן דאָס בלוט פון די לערערנס? די עלנטע לערערן פאַרשוויגט, גייט אַ היים און וויינט זיך אויס — טייל מאָל אַ גאַנצער נאַכט — און אויף צו־מאָרגנס גייט זי אין דער שול אַריין לערנין די קינדער דרך־ארץ צו האָבן פאַר יידישע יידן, וואָס זענען מקיים די תורה און זענין זייער איידל אין כאַראַקטער מיט מענטשן. זיי פאַרגעסן דערביי, אַז דורך זייער אויפפירונג ווערט די לערערן אינערלעך צובראָכן, זעענדיק וואָסער איידלקייט די דאזיקע יידן באַזיצן. אונדזערע חברים וועלן אונדז גיוויס מוחל זיין פאַר דער דאָזיקער באַמערקונג, ווייל ס׳לוינט צוליב איין אומזיסטער טרער פון אַ ב״י־לערערן — צו זאָגן דאָס אין כלל אַריין. אפשר וועלן פאַרט די עטלעכע יחידים פאַרשטיין, ווי אַזוי צו רעדן צו אַ יידישער טאָכטער, אויף וועלכער די הכמים האָבן באַזונדערס מזהיר גיווען „מפני שדמעתן מצוי"...

דעם היינטיקן זמן זענין גיווען 32 שולן, וואָס די פאַרוואַלטונגען האָבן פאַרלאַנגט צו טוישן די לערערנס. דער שטייגער פאַרלאַנג גיהער אויך צו די מערקווירדיקע אין אונדזער באַוועגונג. די שול איז נישט גוט אַוועקגישטעלט, דער שכר־לימוד ווערט נישט ווי גיהעריק איינקאַסירט, נישטאָ קיין טעטיקע פאַרוואַלטונג, נישטאָ קיין גיזעלשאַפטלעכע פאַראינטערעסירונג, תלמידות זענין ווייניק, דער שכר־לימוד איז אַ קליינער — ווער איז שולדיק? די לערערן... די לערערן איז שולדיק אין אַלים. וואָס איז די עצה? טוישן די לערערן.

מ׳האָט גימאַכט אַ פאַרזאַמלונג. ס׳איז גיקומען אַ גרויסער עולם פרויען. די לערערן האָט גירעדט און דער עולם איז אַרויסגיגאַנגען קאַלט, נישט באַגייסטערט. טויג דעריבער נישט די לערערן און מע מוז טוישן — הגם די פאַרוואַלטונג איז אַליין מודה, אַז די שול פירט זיך אויפן בעסטן אופן.

פון ווען מוז אַ לערערן זיין אַ רעדנערן און נישט קיין סתם־רעדנערן, נאָר אַ באַציובערנדע? וועלכער סעמינאַר שיקט דאָס אַרויס בלויז באַציובערנדיקע לערערשאַפט? לויט דער מיינונג פון דער דאזיקער פאַרוואַלטונג, דאַרף זי נישט גוט אונטעריכטן, דאַרף נישט קענין האַלטן אַ קלאַס, דאַרף נישט זיין קיין פעדאַגאָגין — נאָר אַ רעדנערן און אַ באַציובערנדע רעדנערן.

דאָס באַוויזט נאָר, אַז די פאַרוואַלטונג קאָן זיך נישט אויף דער שול־אַרבייט. זי ווייסט נישט, וואו צו גיפינין דעם חסרון. ס׳ערשטע וואָלט זי זיך אַליין גידאַרפט קאָנטראָלירן, צי זי האָט די שול אַוועקגישטעלט פינאַנציעל אויף גוטע יסודות. זאָלן זיי נישט זוכן די סיבה אין דער לערערן.

דער איצטיקער זמן איז אַ גרעסערער, מיט אַ חודש מער. איר דאַרפט היינט אומיטום, וואו די שול וואַקלט זיך, במשך דעם ווינטער סאַנירן. דערפון איז אָפּהענגיק די ווייטערדיקע עקזיסטענץ פון דער שול. מיר זענין דאָס מחויב צו וואָרנין בעוד מועד. די סאַנירונג פון דער שול מוז גיין אין דער ריכטונג, צו פאַרגרעסערן די הכנסות. מע טאָר נישט מאַכן די שול פאַר אַ סתם־אַנלויף. מע טאָר נישט אָנפאַקן די שול מיט אַ סך תלמידות — אָן הכנסות. אַזאַ שול מוז סוף כל סוף זיך שליסן. דער שכר־לימוד מוז זיין דער הויפט־יסוד פון די הכנסות. אָרימע קינדער דאַרף מין אָננעמען בחינם, אָבער ערשט דעמלט, ווען דער בודזשעט דערלויבט עס.

וויסן און פאַרשטיין

פון **יהודה לייב ארלעאַן**

ה׳

די וויסנשאַפטלעכע חוצפה ווירקט נאָך מיט דער גאַנצער שאַרפקייט אין דער פעדאַגאָגיק. דער היינטיקער לערער האָט נאָך אויף אַ האָר נישט גיפּרואווט מאַכן זיין תלמיד די מינצטע אָנצוהעריניש וועגן דער צווייפלהאַפטיקייט פון די גרעסטע גילערנטע אין זייערע „אייזערנע הנחות". יעדע נאַטור־וויסנשאַפטלעכע לעקציע ווערט גיגעבן מיט אַזאַ זיכערקייט, גלאַטקייט און פשטות, ווי ס׳וואָלט נאָך קיינער אין דער וועלט דערין נישט מטיל ספק גיווען. יעדע דערקלערונג, וואָס האָט אַפילו מתחלת אָן אין דער וויסנשאַפט גיגאָלטן נאָר פאַר אַנ׳השערה, ווערט דורך דער היינטיקער לערערשאַפט איבערגיליפערט פאַר אַנ׳אומאָפּפרעג־באַרע אַקסיאָמע. יעדע צווייפלהאַפטע ידיעה אינים נאַטור־לימוד ווערט גיגעבן מיט דער כוונה, אַרויסצורופן ביים קינד די זיכערקייט פון אַ דערגאַנגענים אמת, די פרייד פון אַ פּראָבלעם־לעזונג, די האָפינונג צו פייערן דעם אַנטגילטיקן נצחון פונים פאַרשטאַנד איבער דעם סוד פון דער בריאה.

אַזאַ פאַרבלענדונג, אַזאַ פאַרשיכּורונג פון דער פריסטער קינדער־צייט אָן מוז איינצלנע שאַרפע קעפּ, וואָס דערגייען צו די סאַמע שפּיצן פון דער וויסנשאַפט פירן נאָר צו רעזיגנאַציע און גלייבן אינים פאַטאַליזם, אין דער אונטערטעניקייט פונים מענטש פאַר די בלינדע נאַטור־כּוחות.

די גרויסע מאַסן, וואָס פאַרלאָזן די ווייטערדיקע לערע אין דער וויסנשאַפט צוזאַמען מיט דער שול־באַנק, נעמען אבער מיט אינים לעבן אַריין די נאַרישע גאווה. פון אַלע גילערנטע לימודים אין דער שול בלייבט זיי דאָס צום מייסטן. דער מענטש ווערט ביי זיי באַטראַכט פאַר דעם אַליינהערשער אין דער בריאה. נאָר זיין ווילן איז גילטיק, בעסער גיזאָגט: זיין תאווה איז דער עיקר. קיינער האָט נישט קיין רעכט אים דערפון אָפּצוהאַלטן. דאָס איז דער סך־הכּל פון דער השפּעה, וואָס די וויסנשאַפט האָט אויף אונדזער דור.

ו׳

דאָס יידנטום גייט אבער מיט אַנ׳אַנדערן וועג. פאַרן יידנטום איז די שאלה פונים קינד אַנ׳אומבאַדינגטע נויטווענדיקייט. דאָס יידנטום פאָדערט אויף דעם דערציער ספּעציעל אונטערצורוקן דעם קינד גילעגנהייטן אויף באַוואונדערונג.

„ושאינו יודע לשאול את פתח לו" (הגדה). אויב דאָס קינד קאָן פון זיך אַליין נישט פרעגן, עפן אים דערצו אַ וועג! דערנענטער אים צו דער קעגנזעצלעכקייט, זיי אים מעורר צו דער שאלה, רוף ביי אים אַרויס די באַוואונדערונג! וואָרן באַוואונדערונג איז דער אויסדרוק פון אומפאַרקזאַמקייט, פון דערקענטיניש, פון דעת.

די דערקענטיניש, וואָס קומט דורך באַוואונדערונג, די אינערלעכע ידיעה אין השם ב״ה מוז דער מענטש באַזיצן זיין גאַנץ לעבן. נאָר מיטן דאזיקן ליכטיקן קוק קאָן ער דורכשפּרייזן די וועלט. נאָר מיטן דאזיקן אמת אינים באַוואוסטזיין האָט זיין לעבן אַ זין און אַ תכלית.

צו האָבן אַזאַ הכרה אלקית איז דעריבער מצד דער תורה אַ מצווה, אַ פליכט. דאָס גייט אָן אין יעדער צייט, אין יעדן אָרט און ביי יעדן מענטש. דער קליינער ווי דער גרויסער, דער תם ווי דער חכם, דער עם־הארץ ווי דער למדן, איז מחויב צו האָבן אַנ׳אינערלעכע הכרה אינים אייבערשטן.

„וידעת היום... כי ה׳ הוא האלוקים..." (דברים ד׳). און דו זאָלסט וויסן, אַז השם איז דער ג־ט...

„דע את אלוקי אביך ועבדהו". (דברי־הימים א׳) ווייס דעם ג־ט פון דיין פאָטער און דין אים!

פרוואו אים נישט פאַרשטיין, פאַרטונקל נישט זיין ליכט, פאַרקלענער נישט זיין גדלות, פאַרהויל נישט פון דיר זיין אמת! דערפיל אים, דערקען אים, ווייס אים!

דאָס איז אַ חיוב פאַר יעדן איינציקן. דעם קערן קאָן יעדער באַקומען. אַפילו דאָס קליינע קינד, וואָס האָט דעם ערשטן בליק גיגעבן אויף דער וועלט איז שוין בכוח צו האָבן די ידיעה כללית. מיט דער ערשטער באַוואונדערונג, אין דער ערשטער סטאַדיע פון זיין אינטעליגענץ־אַנטוויקלונג, באַזיצט עס שוין די ידיעה אינים אייבערשט.

די ערשטע באַוואונדערונג איז דאָך אבער נאָר אַנ׳אויבנאויפיקע. די באַקומינע ידיעה איז דאָך נאָר אַנ׳אַדורכגילאָפינער רעפלעקס, אַ בליציקער אויפשיין. ווי אַזוי מאַכט מין דאָס פאַר אַ פאַקטיש אייגנטום פונים קינד? ווי אַזוי פאַרוואַנדלט מין עס אין זיין אייגן אין טיפסטן פנימיות? ווי אַזוי פירט מין עס אַריין אין דיין טיפסטן פנימיות? יעדער ייד איז דאָך ביכולת מיט זיינע כּוחות און מעגלעכקייטן די דאזיקע הכרה צו פאַרשטאַרקן און אַנטוויקלין, צו דערהייבן זיך דורך איר צו אַ וואָס העכערער מדרגה.

דאָס קאָן נאָר גישעען דורכן ענטפער, וואָס מיר געבן דעם קינד אויף זיין שאלה. דער יידישער דערציער גיט אבער דעם ענטפער מיט אַנ׳אַנדער כוונה, ווי דער נישט־יידישער. ער וויל נישט דעם קינד באַרואיקן, נישט באַזייטיקן זיין באַוואונדערונג. ער וויל אַז ביים קינד גופא זאָל דער ענטפער נישט אויסזעען דערשעפּט, אַז ביים קינד גופא זאָל קענטיק זיין די אילוזאָרישקייט פון דער ידיעה אין פרטים, אַז ביים קינד זאָל מאָמענטאַל דערפילט ווערן די טיילווייזקייט פון דער תשובה.

דער יידישער לערער ווייסט, ווי וויכטיק ס׳איז די אַלגימיינע הכרה אינים אמת, ווי זי שטייט העכער פון דער ידיעה אין פרטים, ווי נייטיקער זי איז פון דער באַגרענעצטער פאַרשטענדיניש. וויל ער זי שוין פון תחלת אָן, ווי נאָר זי באַווייזט זיך, אָנהייבן פלעגן. ער וויל נישט בלויז די התפעלות דערהאַלטן, נאָר בעיקר זי פאַרשטאַרק־ און פאַרגרעסערן.

ווי אַזוי קאָן אבער דער לערער דורכן באַגרעניצטן ענטפער דערהאַלטן די פולע צאַפּלדיקע באַוואונדערונג? וואָס העלפט דאָ די כוונה פונים לערער, ווען דער פאַרשטאַנד־ענטפער טרוקנט בטבע אויס יעדע התפעלות?

אבער נישט בלויז דער צוגאַנג פונים יידישן לערער איז אַנדערש פונים נישט־יידישן, נאָר אַפילו דער ענטפער גופא איז בעצם אַנדערש. אויב דאָס קינד פרעגט וועגן דעם טאָג־ליכט, ענטפערט דער יידישער לערער: ג־ט האָט באַשאַפן די זון, וואָס שיינט אויף יעדן פרימאָרגן, און פון דעם האָבן מיר דאָס טאָג־ליכט.

דער ענטפער איז בכן אין דעם פאַל אַ קאַמבינירטער, אַ צוזאַמינגיזעצטער. דער לערער האָט דערמיט גיגעבן די טיילווייזע תשובה פון זון־דערשיינונג מיטן קערן אמת וועגן דעם באַשעפער, מיטן יסוד פון דער אַלגימיינער הכרה, וואָס מוז זיין דער סך־הכל פון דער גאַנצער אויפקלערנדיקער וויסנשאַפט.

דאָס קינד דערפילט שוין אין דער תשובה זיין פאַרשטאַנד־באַגרעניצונג. פון דער אויפגיקלערטער ידיעה ווינקט שוין אַרויס פולער און שטאַרקער די אינערלעכע הכרה, די ידיעה אינים אמת.

„רצונך שתכיר את מי שאמר והי׳ העולם? למוד דברי אגדה! (מדרש) אויב דו ווילסט דערקענין דעם, וואָס מיט זיין וואָרט איז די וועלט באַשאַפן גיוואָרן? לערן אגדות!

וואָס איז דען די אגדה? וואָסער שטייגער אויפקלערונג איז דאָרט פאַראַנין? צי גיט דען די אגדה אַ קאָנקרעטן ענטפער, אַ פאַרשטענדלעכע אויפקלערונג אויף די האַרבסטע שאלות וועגן דעם חיבור צווישן הימל און ערד, גייסט און קערפער וכדומה?

ניין! בלויז קאָנקרעט איז נישט דער ענטפער. ער איז בעצם צוזאַמינגיזעצט פון פאַרשטענדלעכקייט און אומפאַרשטענדלעכקייט. די אגדה דערנענטערט טאַקי דעם ייד צו דער קאָנקרעטער וועלט. זי פירט אים צו אי צום הימל און אי צו דער ערד, אי צום גייסט און אי צום קערפער, אי צום לעבן און אי צום טויט. דערביי גיט זי אים אבער אין באַגלייטונג דעם רעזולטאַט פון דער ערשטער און לעצטער באַוואונדערונג, די ידיעה אין השם ב״ה.

די אגדה פירט פיל טיפער, ווי די עקספּערימענטאַלע וויסנשאַפט, אין דער קאָנקרעטער וועלט אַריין. איר מעלה באַשטייט אין דעם, וואָס אין דער פינצטער־סטער מאַטעריע דרינגט זי אַריין מיטן ליכט פון דער אייביקייט, מיט דער ידיעה אינים אייבערשטן.

פון אַזאַ נאַטור־באַקאַנטשאַפט מוז די ערשטע הכרה אלקית כסדר גישטאַרקט ווערן, מוז זי ענדלעך אויספילן דאָס גאַנצע וועזן פונים מענטש און ווערן זיין אינערלעך אייגנטום.

ז׳

דער קאָנטאַקט פונים מענטש מיט דער וועלט דאַרף אבער נישט זיין בלויז אָנשוילעך. כדי צו פאַרשטאַרקן די הכרה אלקית, מוז מין קומען מיט דער בריאה און אַ דירעקטערער פאַרבינדונג, אין אַ קאָנקרעטערן חיבור. מע מוז טעמיק ווערן, מע מוז מעשים אויספירן.

צו מעשים איז אבער נייטיק לערע, סיסטעם, מאָס און גרעניץ. צוגלייך מיט דער מצווה פון באזיצן אַן אַלגעמיינע ידיעה אין השם, פון באוואונדערן דאָס אומגימאסטינע גדלות פונים אייבערשטן, האט איך די תּורה באפוילן צו לערנין, אָפּצוגרעניצן א שטח, מסביר צו זיין פרטים, אָנצואווייזן די אויבנאויפיקע סיבות און טעמים.

„גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" (קדושין) גרויס איז די לערע, וואָס ברענגט צו מעשים.

אינים עולם המעשה מוז אלץ קלאָר זיין, מוז אלץ גיפארימט ווערן. אין דער הלכה מוז גרינטלעך פארשטאנין ווערן, ווי אזוי איין פרט בינדט זיך מיטן צווייטן, ווי אזוי איין האנדלונג וויקלט זיך ארויס פון דער צווייטער. אין דער פּראַקטישער אָנווענדונג פון די מצוות מוז אלץ זיין גינוי און פּינקטלעך, מוז אלץ ווערן גיציילט און גימאסטן.

„לא תוסיפו... ולא תגרעו..." (דברים ד׳—ב׳) איר זאלט נישט מערן און איר זאלט נישט מינערן!

דאָ ווערט נישט גידולדיט קיין גרעניצלאזיקייט און פארימלאזיקייט. דאָ מוז גילטן הוילע לאגיק. דאָ דיקטירט פארשטאנד.

דער חילוק צווישן דער לאגיק אין דער הלכה און צווישן דער לאגיק אין דער וויסנשאפט ליגט בעיקר אין דער ערשטער הנחה, אין דער לעצטער גרעניץ־ליניע וואָס איז דער יסוד פאַר יעדן לאגישן אויפבוי. אין דער וויסנשאפט האבן אים פעסטגישטעלט די גילערנטע, אין דער הלכה – די נבואה. אין דער וויסנשאפט איז ער פארן מלומד צווייפלהאַפט, אין דער הלכה – זיכערער אמת. אין דער וויסנשאפט איז ער אָפּפרעגבאַר, אין דער הלכה – געטלעכקייט. בעצם זענין זיי אבער ביידע אומפארשטענדלעך.

די אומפארשטענדלעכקייט פון דער וויסנשאפטלעכער הנחה באהאלט אבער דער נישט־יידישער לערער פאַר זיין תלמיד. ער דערלאנגט אים דאָס פאַר אַן־אומבאַרירלעכן יסוד, כדי צו מאכן אים מעגלעך דעם ווייטערדיקן שטודיום, דעם סיסטעמאטישן לימוד. דער רעזולטאט מוז דעריבער זיין פאלטשע דערקענטיניש ביים המונישן און ביטערע אנטוישונג ביים גילערנטן.

אנדערש באגייט זיך אבער דער יידישער לערער מיט זיין תלמיד. ער אנטפלעקט פאַר אים דווקא די גאנצע אומפארשטענדלעכקייט פון זיין ערשטער הנחה, פונים געטלעכן רצון אין דער מצווה. אדרבה, ער שטרייכט זי אונטער און באקרעפטיקט זי. ער העלפט אים נאר מיט זיין ליבע און דערציאונג צו פארוואנדלין די אומפארשטענדלעכע הנחה אין א גיזונטער הכרה, וואָס דרינגט ארויס פונים מענטשס פנימיות.

דער יידישער לערער לערנט טאקי מיטן תלמיד, גיט אים טאקי צו פארשטיין פרטים, אבער ער הייסט אים פריער מאכן א ברכה איבער דער תורה. ער באוועגט אים פריער צו קאנסערווירן די באוואונדערונג, צו דערזען די באגרעניצונג פון זיין פארשטאנד, צו דערפילן אין פנימיות דעם געטלעכן טעם פון די מצוות, אבער נישט צו פארשטיין. אזוי הייסט ער אים באקוקן יעדע זאך און יעדער נאטור־דערשיינונג. אבער א ברכה מוז פריער גימאכט ווערן. אזוי הייסט ער אים אויך ארביטן, פארשטן, קאנטרואירן, דורכנישטערן אלע נאטור־קעמערלעך, אבער נאר מיט דער ברכה, מיט דער הכרה אלקית, מיט דער דבקות אינים אייבערשטן. „בכל דרכיך דעהו" (משלי) דערפיל אים, דערקען אים, ווייס אים אין אלע דיינע וועגן! דו זאלסט גאָר נישט אונטערנעמען עפּיס צו טון, איידער דו האסט פארזיכערט דיין התפעלות פארן אומדערפארשטבארן.

אויב דאָס קינד פרעגט: „מה העדות, והחקים, והמשפטים אשר צוה ה׳ אלקינו אתכם" (הגדה) וואָס באטייטן די סימבאלן און די גיזעצן און די דינים, וואָס ג־ט, אונדזער ג־ט, האט באפוילן? זאלסטו אים אויך נאר ענטפערן מיט אַן־איינצעלנער הלכה פון פסח, מיט א פרט אין דער פראקטיק, מיט א לאגישער דערקלערונג אין דער אויפפירונג. דעם אמתן טעם, דעם געטלעכן טעם, דארפסטו אים נישט מסביר זיין. אויב ער וועט נאר די הלכה, אויב ער וועט נאר אָפּהיטן דעם דין, וועט ער שוין ממילא באקומען דאָס גיפיל, די אינערלעכע דערקענטיניש, די ידיעה כללית אינים געטלעכן טעם.

דאָס דארף אויך דינין פאַר א כלל אינים גיביט פון לימוד גופא. דער יידישער לערער האט נישט קיין פראגראם וויפל אויסצולערנין, וויפל אדורכצושעפן. דער יידישער תלמיד דארף נישט נעמין די דערקלערטע [illegible], די פארשטאנינע אגדה, אדער הלכה פאַר זיך אליין. ער דארף נישט אין דעם [illegible] בלויז דעם דאזיקן פרט. ווען מע וואלט נאר לערנין דערפון בלויז דעם פרט, וואלט טאקי גימוזט זיין א פראגראם, וואלט מין טאקי גימוזט אויסלערנין אזא און אזא סכום ידיעות. פאקטיש איז אבער דער מהות פונים יידישן לימוד אנדערש. מע דארף פונים גילערנטן באקומען א באציאונג צום נישט גילערנטן, מע דארף פונים דערקלערטן באקומען א גיפיל פאַר דער גרויסקייט פונים נישט דערקלערטן. מע דארף פונים פארשטאנינים באקומען אַן־השגה כללית אינים נישט־פארשטאנינים. מיט דעם דערקלערט זיך, וואָס מיט ווייניק לערנין קאן מין אמאָל האָבן מער השגה און שטארקערע ידיעה אין תורה, ווי מיט א סך לערנין, ס׳ווענדיט זיך נאר וואָסער צוגאנג מ׳האט צום לערנין.

ח׳

אנדערש איז אבער דער צוגאנג פונים נישט־יידישן לערער. ער וויל זיין תלמיד אויסלערנין, אויסשעפן אלץ מיטן פארשטאנד, אָפּזוכן דעם פעקטישן סדר אין די דערשיינונגין, ארונטעררייסן דעם שלייער פונים אייביקן סוד, דערגיין דעם אמתן טעם. „לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל... מה טעם יש בה?" (מדרש) ווייל דער שטן און די אומות העולם פייניקן די יידן מיט דער שאלה: וואָסער טעם איז אין דער מצווה פאראן?

דאָס כאראקטעריזירט די אומות העולם. זייער עיקר־שטריך באשטייט אינים פרעגן דעם טעם פון דער מצווה, אינים וועלן פארשטיין דאָס איבערנאטירלעכע, דאָס געטלעכע. דאָס איז דער הבדל צווישן זיי און די יידן. (זע שפת־אמת שמות דף ק״י). דער ייד ווייסט, אז דער שטח פונים פארשטאנד איז זייער קליין, אַז די פאַרשטאנינע ידיעה איז נאר אַן־אָפּגיפיצלטע, אז דער דערקלערטער פרט האט נאר א חשיבות פארן פראקטישן לעבן. אין דער גיזינונג, אין דער השקפה, מוז מין אבער האָבן די ידיעה כללית, דעם אמתן דעת, דעם סוד השם. יעדע האנדלונג דארף אים נאר פארשטארקן, יעדע פעולה דארף אים נאר פארגרעסערן.

השם פארלאנגט פון אונדז דורך דער תורה צו טון אלע אונדזערע מעשים אויף אזא אופן, וואָס פון זייער באגרעניצטקייט זאל זיך ארויסזען דאָס אומענדלעכע, וואָס פון זייער צייטלעכקייט זאל ארויסשיינין דאָס אייביקע, וואָס פון זייער קערפערלעכקייט זאל ארויסשטראלן דאָס געטלעכע.

„חקה חקקתי, גזירה גזרתי ואין לך רשות להרהר אחרי" (מדרש) אזוי ווי איך האב אין דער נאטור אויסגיקריצט דאָס גיזעץ, אזוי האב איך אין דער תורה צוגישניטן דעם באפעל. דו האסט דעריבער נישט קיין רעכט, אזוי ביים אנדערן ווי ביים ערשטן נאכצוקלערן און וועלן פארשטיין.

אזוי ווי אין דער נאטור איז אויף א וואונדערפולן אופן ארייגישטעלט גיווארן דאָס באגרעניצטע אין דער גרעניצלאזיקייט, דאָס פארשטענדלעכע אין דעם גיהיימניספולן, אזוי איז עס אויך אין דער תורה. אַזוי דארט, אזוי דאָ, שיינט אריין דאָס אייביקע אינים צייטלעכן, דאָס הימלישע אינים ערדישן.

דו, מענטש, טאָרסט אבער נישט פארטווישן דיינע רעכט, טאָרסט נישט מיט דיין פארשטאנד אריבערטרעטן די נאטור־ליניע, טאָרסט נישט פאַרווישן די גרעניץ! האלט דיך אויף יעדן גיביט אין די ראמין פון דיין מעגלעכקייט און באדערפיניש! נעם נישט דאָס, וואָס דו טאָרסט נישט, וואָס דו קאנסט נישט און וואָס דיר טויג נישט!

דער דאזיקער יסוד איז גילטיק פאַר דער שול, ווי פארן לעבן, פאַר קינדער, ווי פאַר דערוואקסינע, פאַר המונים, ווי פאַר מלומדים. די יידישע יוגנט, די יידישע לערערשאפט דארף אין דעם זעען דעם איינציקן וועג צו אינערלעכער רו, צו זעלישן גליק, צו דער מענטשלעכער שלמות, צום יידנטום. אלע אנדערע מעטאדן, אלע אנדערע פראגראמין פירן ממש צום אָפּגרונט. נישטאָ קיין וועג צוריק!

אויב ס׳גילונגט עמיצן פון דער עמפּירישער וויסנשאפט זיך אומצוקערן צו דער ריינער אמונה, אויב ס׳גילונגט עמיצן פון דער גיוויינטלעכער נאטור־באאבאכטונג זיך אומצוקערן צום דעת־השם איז דאָס אליין אַן־אומנאטירלעכע דערשיינונג. צו דעם דארף מין האָבן א באזונדערע זכי׳, צו דעם דארף מין זיך האָבן פארדינט אַ באזונדערער טאַט. דאָס איז א מתנה פונים אייבערשטן.

„ג׳ היו באותה עצה... יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית" (מדרש רבה א׳). דריי זענין גיווען ביי דער באראטונג פון פרעהן צו פארקנעכטן די יידן. ווייל יתרו איז אנטלאפן, האט ער זוכה גיווען, זיינע קינדער זאלן זיין מיטגלידער פונים יידישן סנהדרין אין לשכת הגזית.

נאר גיציילטע וויסנשאפטלער האבן גיהאַט די זכי׳, ווי דער אמאָליקער יתרו, נאָך דעם איינגלייבן זיך אין אלע צייט־געטער, אויסצורופן:

„עתה ידעתי..." (שמות) יעצט דערפיל איך דאָס גדלות השם, יעצט דערקען איך דעם אייבערשטן, יעצט האב איך אין אים א פולע אינערלעכע ידיעה. מיר דארפן פריער, ווי אלע, וויסן, אז דעת השם קאן נישט גילערנט ווערן סיסטעמאטיש און וויסנשאפטלעך, אז דעת השם קאן נישט אויפגיקלערט ווערן, אז דעת השם קאן נאר זיין אַן־אינערלעך דערקענטיניש.

„ולא ילמדו עוד איש את רעהו דעת ה׳, כי כולם ידעו אותו למקטנם ועד גדולם" (ירמיהו) מע וועט דעמלט שוין נישט וועלן לערנין, וועלן געבן צו פארשטיין איינער דעם צווייטן דעת השם, ווארן אלע, פון קליין ביז גרויס וועלן עס האָבן פון זיך אליין.

הערות

— פון —

ד״ר שלמה בירנבוים

איינשטיין

אלבערט איינשטיין האט ארויסגיגעבן „ווי איך זע די וועלט". בלעטער ביי יידן דרוקן שטיקלעך פון זיינע מיינונגין וועגן יידישע ענינים. כ׳האב נישט צו איינשטיינין, וואָס ער זאָגט ארויס זיינע מיינונגין. אמת, זיי זענין ווייט פון יידישקייט. נאר וואָס איז ער שולדיק? א תינוק שנשבה: „ווען איך בין גיקומין קיין דייטשלאנד מיט פופצן יאָר צוריק, האב איך דאָס ערשטע מאָל אויסגיפונין, אז איך בין א ייד..."

און וואָס קען מין האָבן צו דער פרעסע, וואָס רופט זיך מיטן נאָמין „יידישע", אז זי איז מפרסם זיינע ווערטער? די מענטשן וואָס שרייבן דארטן, זענין דאך אויך תינוקות שנשבו.

נאר ביי־אונדז אליין, אין דער מחנה גופא, העלפט מין דען נישט צו ביי דעם גישעפט? האלט מין דען נישט אונטער ביים צופויקן איינשטיינס גרויסקייט? פילט מין זיך נישט אויך א שטיקל שותף אין זיין גדולה?

ס׳ארט דערביי קיינים נישט, אז איינשטיין איז ווייט — און וויל טאקי ווייט זיין — פונים יהדות, כרחוק מזרח ממערב. און ס׳ארט דערביי אויך קיינים נישט, אז מ׳האט דורך דעם גאנצן איינשטיין־טאראראם גיהאדיוויט אנטיסעמיטישע גיפילן, זיך אליין גיהאלפן באגראָבן...

אונדזערע גוטע פריינט

אין אייראפּע איז דאָ א גלייך־ווערטל: זאל מיך גאט נאר אָפּהיטן פון מיינע גוטע פריינט, — פון מיינע שונאים וועל איך מיך שוין היטן אליין. נישקשה פון א ווערטל.

פאראן א דייטשער שרייבער, מיטן נאָמין טאמאס מאן, א באוואוסטער ראמאן־שרייבער, וואָס האט מיט עטלעכע יאָר צוריק באקומען דעם נאבל־פּרייז פאַר ליטעראטור. ער ריכט אצינד אָפּ גלות, ווייל ער איז א לינקער, און האט נאך א יידיש ווייב דערצו.

דאָ נישט לאנג האט ער גישריבן וועגן דעם יידישן פּראבלעם. ער האט א רפואה: יידן דארפן זיך אייראפּעאיזירן. און אט דער מליץ יושר און גוטער פריינט פון די יידן זאָגט, אז דער ייד, וואָס איז דעגענערירט גיווארן אין געטא, דארף פּטור ווערן פון די אלע מיאוסע זאכן, וואָס דער אייראפּעער האט נישט ליב. ער דערמאנט אויך, אז ס׳איז א וויכטיקע זאך, יידן — ער מיינט נישט דווקא אלע, ווייזט אויס — זאלן ווערן קריסטן, דאָס העלפט א סך ביים וועג צום אייראפּעאישקייט. ער רופט עס קריסטן ווערן „פארמאל"... מן־הסתם איז ער אליין גאָר א קנאפּער קריסט. און דערווייל זאָגט ער, איז טאקי ביטער, נאר „ענטוויקלונג" און „קולטורעלער פּראגרעס" קען ברענגען א ישועה.

דער אייבערשטער זאל אונדז טאקי היטן פון אזוינע גוטע פריינט...

מיר מענטשלין זיך

און א חוץ דעם, ווייסן מיר דען נישט אליין, אז מיר דארפן זיך א ביסל מענטשלין? א מער, מע זעט דאך באשיימפּערלעך דעם מענטשל־פּראצעס. ס׳איז א באוואוסטע זאך, אז די שול מיטן דאווינין זענין ביי יידן עפּיס נישט גינוג עסטעטיש... די משכילים האבן עס שוין גיוואוסט, און מ׳האט אנגיהויבן מתקן צו זיין, מאכן דעם ייד אין שול לייטן גלייך. למשל דער טלית איז גיווען צו גרויס און אומגילומפּערט, דערצו האט מין אים נאך גישלעפּט איבערן קאפּ, עפּיס גאָר מעשה ווילדע מענטשן, נישט ציוויליזירט. האט מין איינגיפירט דאָס שאליקל. אפשר האט איר שוין גיהערט פון דעם איינפאל: א ברייטער טלית, אבער גאָר קורץ, און צונויפגילייגט, אז סע ווערט א לאנגער שמאָלער פּאס. דאָס הענגט מין אָפּן האלדז, און די ציצית באמבלין זיך אלע פון פארנט. מילא, איז נישט מסובב במצוות... איין מאָל א וואך, אבער איין מאָל א יאָר, וואָס מע קומט אין שול, וועט עס שוין מכפּר זיין אף אלדינגס. און היינט, ווייטער די אייגינע מעשה: תינוקות שנשבו...

פארשטייט מין אז למשל אין שולן פון „ענגלישע" יידן, אויך די וואָס רופן זיך ארטאדאקסישע שולן, איז דאָס נישט קיין יוצא־מן־הכלל. נאר דעם כּוח פונים מענטשלין זיך זעט מין, אז מע גייט דאָ הי אריין אין א שול אדער א מנין פון היימישע יידן. לא די וואָס מע טוט נאך די „ענגלענדער" און טוט אָן יינגלעך א ט״ית — און טאקי א שאליקל — קען מין אויך זעען עלטערע יידן, וואָס האבן אין פּוילן אדער אין דער ליטע אוודאי קיין מאָל נישט גיזען קיין שאליקל, אנגיטון אין אזא מין אלבומל, אדער נאך שענער, צונויפגילייגט זייער גרויסן טלית און אויפגיהאנגין אָפּן האלדז... אפשר ווייסן זיי נישט פון מסובב במצוות. נאר ווי אזוי איז מעגלעך, זיי זאלן נישט פילן, אז זיי מאכן זיך צו מענטשלעך גילעכטער? ווי אזוי איז מעגלעך, זיי זאלן נישט זען, אז ס׳איז נישט שיין, פּשוט א פּאטש אין פּנים דער עסטעטיק?

נאציאנאל־סאציאליזם און טליתים

אז מע רעט שוין וועגן טליתים, מעג מין פארשרייבן א פּאקט פון היינטיקן דייטשלאנד.

ס׳איז שוין אנגיוויזן גיווארן, אז די איצטיקע צרות האבן אויך גיהאט פּאזיטיווע פעולות. דאָס גלות האט דעם עולם גילאזט הערן, זיי גילערנט, אז זיי זענין יידן. אט א זאך, וואָס כ׳האב גיהערט די טעג:

אין נירנבערג אין דער ליבעראלער סינאגאגע איז פארשריבן צווישן די תקנות, אז אחוץ רב און דעם חזן טאָר קיינער נישט גיין קיין טלית (שאליקל, הייסט עס) און אַן־אנדערע תקנה, אז מע טאָר נישט קומין מיט קיין לולבים. לויט איך פאַרשטיי, האט מין גיוואלט, די צוויי זאכן זאלן חלילה נישט שטערן דאָס שיינקייט און דעם סדר ביים דאווינין: אפשר וועט עמיצער קומין מיט א טלית, און דער אנדערער מיט א טלית און מיט א לולב און דער דריטער מיט א לולב און אָן א טלית, און דער פערדער גלאט נאר מיט א צילינדער -- וואָס פאַר א פּנים וואלט דאָס גיהאט? כאטש, צוריקגישמועסט, וויפל מענטשן וואלטן דען יא נאך עפּיס מוסיף גיוועזן צו דעם יידישקייט, וואָס ליגט אינים צילינדער, אפילו ס׳זאלן נישט זיין אט די תקנות?

אצינד דורך דער השפּעה פונים נאציאנאל־סאציאליזם — האט מין מבטל גיוועזן יענע גזירות. יעדער איינער מעג שוין אנטון א טלית און קומין צו גיין מיט א לולב...

דער רב זינגט

די אסימילאציע, וואָס מע שטופּט זיך אליין דערצו, האט אבער פון דעסט וועגן נאך אלץ צוהעלפער פון אין דרויסן. מע האלט נאך נישט אומעטום אזוי ווייט ווי אין דייטשלאנד.

אט גיי איך פארביי א פּלאקאט, אין מיטן שטאָט, דערזע לשון־קודשע אותיות. כ׳שטעל מיך אָפּ, גיב א קוק:

הרב דר. פ. לברטוב
ינצח בנגינות מזמור שיר
בסעודתא דמלכא קדישא
בכנסיה הזאת.
דרשה קצרה באנגלית.

וואָס איז דאָס? א רב, א דאקטער, א ראבינער, וועט זינגען? און וואָס איז סעודתא דמלכא קדישא? מע גיט א קוק: דאָס פּלאקאט הענגט אף א קלויסטער... און מע לייענט ווייטער, טאקי אפּן זעלביקן פּלאקאט, גיפינט מין דעם פּירוש: דאָס גאנצע איז איבערגיחזרט אף ענגליש: יעדן שבת פּראוויט אינים דאזיקן קלויסטער דער גלח ד״ר לעוווערטאוו, אַן־אמאָליקער ייד, הייסט עס, דאָס קריסטלעכע סאקראמענט פון קרבן און ייחוד, אף לשון־קודש, און דרשנט דערנאָך אף ענגליש.

א בר־מצווה פּלאקאט

גיקומין צו רייד פּלאקאטן. אט זע איך די פאטאגראפיע פון א פּלאקאט, פון ניו יארק, בזה הלשון:

ח ד ר
קינדער ווערן אונטעריכטעט
פון א״ב ביז בר־מצוה
מיט שפּיצעס צו בר־מצוה

און דערנאָך דער נאָמין פונים מלמד אדער מנהל אדער כ׳ווייס, וואָס ער איז, מיט קריסטלעכע אותיות.

כ׳קען פאַרשטיין, אז אין אמעריקע איז מין נאך ווייט פונים ארטאדאקסישן אויסלייג. מע שמועסט, אז אפילו נאך נישט אלע חרידים אין פּוילן זענין תּופס דאָס ענין... און וואָס דאָס לשון פונים פּלאקאט איז נישט אזוי תּפארתדיק יידיש איז דער ייד נעבעך אויך נישט שולדיק „דער יולם" אדער „דאָס לעבן" האבן אים א פּנים אזוי „אונטעריכטעט". אבי די קינדער לערנין זיך גוט, און ווערן מלומדים און דערגייען ביז צום שפּיץ, ווי דאָס פּלאקאט זאָגט צו.

„שפּיץ"? וואָס טייטש „שפּיץ"? סאַר וואָס לשון רבים? מע ווייסט דאך שוין, אז דער גאנצער שפּיץ איז די בר־מצווה. און פאַר וואָס נישט פּשוט „שפּיצן"? אפשר מאכט מין די קינדערישע קעפּלעך שפּיציק, אדער איבערגישפּיצט, ביז בר־מצווה? מע קען דאך נישט זאָגן פּשט, אז ס׳איז לשון „שפּיצלעך". אזוינס וועט מין דאך נישט גיין לערנין מיט חדר־יינגלעך.

נאר וואָס זאל מין דאָ מאריך זיין? „שפּיץ" איז ענגליש. ער האט נאר א ביסל משנה גיוועזן די קלאנגין: ס׳איז „ספּיטש", ער האט איבערגישטעלט די שין און די סמך, אזוי ווי אין זיין יידישן דיאלעקט. און „ספּיטש" איז „דרשה" בלע״ז.

דער ייד האט גאָר נישט גימיינט קיין קונצן, ער דארף האָבן פּרנסה נעבעך. און איינער פון די עיקרים פון יידישקייט איז כידוע די דרשה פונים בר־מצווה...

האט יענע וואך א לאנדאנער רב, א היימישער ייד, גיזאָגט אין זיינס א בר־מצווה דרשה (דאָס איז נאר איינער פון די האלבע עיקרים פון יהדות: דער רב האלט אין שול א דרשה ספּעציעל פארן בר־מצווה־יינגל), דער בר־מצווה זאל טאקי שטענדיק קומין אין שול אריין, נישט מע זאל דארפן פרעגן, אז ער וועט א מאָל יא קומין: „ווער איז גישטארבן?"...

אליעזר שינדלער

לידער

אַוודאי... אָבער פאַרט...

אַ וודאי זענען מיר נישט אַזוי,
ווי מיר וואָלטן גידאַרפט צו זײַן:
ייִדן גאַנצע, אָן אַ פּגם...

אָבער פאַרט גאָטעניו...
פלאַקערט אין אונדזערע הערצער,
דײַן אײַביקער פלאַם...

אַוודאי זענען מיר נישט אַזוי,
ווי מיר וואָלטן גידאַרפט צו זײַן:
ייִדן רײַנע, אָן אַ פּסול...

אָבער פאַרט אײַנציקער...
איז אונדזער בענקשאַפט צו דיר,
אָן סוף, און אָן גבול...

אין סאָד

פאַרשווינט פון דער גראָער מהומה,
גיהיט פאַר גיטומלין פון שטאָט;
חלומט פאַרבאָרגן אַ מלכות,
אַ שטילער גיהויבינער סאָד

בײַמער גיזעטיקט מיט ברכה
גיזאַלבטע מיט צײַטיקער פרייד,
צושפרייטן זילבערנע צווײַגן,
בהרחבה צו געבן גיגרייט.

לאַסקיט אַ ווינטל די קרוינין,
אַ גלעט צווישן בלעטער אַ בלאָז,
הערט זיך פאַמעלעך דאָס פאַלן,
פון עפּל אויפן זאַפטיקן גראָז.

דאָרפישע קינדער באַחנטע,
זוכנדיק פירות בײַם פלויט;
זינגען פריילעך ניגונים,
גיזאַנגען פון אַרבעט און ברויט. —

די תּפילה פון גיפּײַניקטע

שטאַרק אונדז האַר, מיר זאָלן נישט צובראָכן ווערן,
אונטער די יאָכן פון בילבולים און האַס...
גיב אונדז כּוח, מיר זאָלן קענען דערטראָגן
דעם צער אין שטוב, און די פּײַן אויף דער גאַס...

זאָלן די נשמות און הערצער פון אונדזערע קינדער,
נישט צושניטן ווערן פון די קללות און רייד...
און זאָל דעם שונאס פאַרשאָלטענער גישפּעט,
נישט פאַרשווכן זייער יונגע, הייליקע פרייד...

חנוכּה־גיזאַנג

אַ שפע ליכט האָט זיך צוגאָסן,
אַ ים מיט פלעמלעך שײַנין, ברענין,
איבער לענדער און מדינות —
אומיטום וואו ייִדן זענין...

ליכט פון סנה און ליכט פון סיני,
פונקין פון באַשעפערס קרוינין,
גלאַנצן לויטער, לײַכטן הייליק —
אומיטום וואו ייִדן וואוינין...

רבי לוי יצחק באַרדיטשעווער

ווי אַ מאָרגן־שטערן איז זײַן נאָמען אויפגיגאַנגין,
אַ מלאך פון רחמים איז ער פאַר אונדז גיוועזן;
גיהייליקט אונדזער לעבן מיט ניגונים און גיזאַנגין,
און תּמיד נאָר דאָס גוטע און דאָס ליכטיקע גיזעען...

און אַלץ וואָס ר־האָט גיזאָגט, גיזונגין און גישריבן,
סײַ אין נחת, סײַ אין צער סײַ אין פרומין צאָרן;
חסידים און תּלמידים האָבן דאָס גירעטיניש גיקליבן,
און אַ קנין פונים פאָלק אויף אײַביק שוין גיוואָרן...

מיט דײַן פירן מיך צו חסידות

מיט דײַן פירן מיך צו חסידות, האָסט דו אין מײַן האַרצן,
ליבשאַפט צו ייִדישקייט גיפלאַנצט...
ייִדיש שיינקייט פאַר מיר אַנטפּלעקט,
ווען דו האָסט שׂמחת־תּורה מיט די ספרים גיטאַנצט...

און ביסט דו טאַטע בײַם טיש מיט אורחים גיזעסן,
אָדער גישטאַנין בײַם עמוד פאַרטיפט אין נגינה...
האָב איך גיזעען, אַז אונדזער פאָלק האָט אָן גאָט נישט פאַרגעסן,
און אַז דאָרט וואו ייִדן זענין – רוט די שכינה...

אַ ייִדישע מאַמע

די תּעניתים וואָס דו האָסט גיפאַסט פאַר מײַן גיזונט,
די נעכט וואָס דו ביסט בײַ מײַן גילעגער גיזעסן;
דײַנע תּפילות און טרערן. דײַן קרבנות־פול גיטרײַשאַפט,
איך וועל דאָס מאַמע, קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

גידענקין, ווי דו האָסט פאַר מיר, דײַן אָרימקייט פאַרבאָרגן,
חפצים, בשתיקה פאַרמשכּנט, צירונג אויף ברויט גיביטן;
דעם עול פון פּרנסה, שטיל און אָן תּרעומות גיטראָגן,
און צער און דחקות, שווײַגנדיק גיליטן...

הרב משה חיים לוי

די ערשטע דערציערן[*]

ווען מיר ווילן אַן־אידעע פאַראייביקן, מוזן מיר איר געבן אַ לבוש. דאָ אינים עולם העשי' קאָן אַ בלויזע נשמה נישט ארומבלאָנדזשן. זי מוז האָבן גוף און ערשט דאַן קאָנין זיך אירע ליכט־שטראַלן אויף דער וועלט פאַרשפּרייטן.

דעריבער האָבן אונדזערע אָבות אַזוי שטאַרק גיגלוסט צו קינדער. און זענען אומגליקלעך גיוועזן זייענדיק קינדער־לאָז. דאָס איז גיוועזן נישט כּדי איבער־צולאָזן אַ מאַטעריעלן יורש, דאָס פאַרמעגן האָט דעמלט נישט גיהאַט קיין גרויס חשיבות, נאָר כּדי איבערצוגעבן די גייסטיקע ירושה. דען דער זיכער־סטער טרעגער פון אַן-אידעע איז דאָס קינד, אַזוי ווי דאָס קינד איז אונדזער צוקונפט, אַזוי איז עס אויך די צוקונפט פון אונדזער אידעע. דערפאַר איז אַזוי האַרצרייסנדיק גיווען אברהם אָבינוס תּפילה „מה תתן לי ואנכי הולך ערירי", וואָס טויג מיר אַלץ, וואָס קאָנסטו אַ, ג—ט מיר געבן ווען איך מוז אַליין פון דער וועלט גיין און מײַן אידעע מיט זיך אין קבר נעמין.

אַזא מין חייטיק פילט אָבער שטאַרקער די פרוי. זי, די פרוי, וואָס איז פון דער השגחה און פון דער נאַטור גישאַפן דורך איר צאַרטקייט און איידלקייט, איר מאַמיריקייט אויסדרוק צו געבן, זי פילט באַזונדער אַ האַרץ-ווייטיק ווען די דאָזיקע מעגלעכקייט איז פון איר באַרויבט. (זע שמואל א' ב' ווי האַרצ־רייסנד חנה האָט גיבעטן אויף קינדער).

רעלט ווערט אונדזער ערשטער מוטער גירופן שרה. שרה — הייסט הערשערן.

כּל זמן זי האָט גיהייסן שרי האָט עס אויסגידרוקט, אַז נאָר אין זײַן זכות, מיט זײַן כּוח איז זי אויך הערשערן. באַקומינדיק אַבער דעם נאָמען שרה האָט עס שוין באַצייכנט אומאָפּהענגיקייט, מיט אייגינע כּוחות. זעלבסטשטענדיק גיהערשט.

האָבן זיי טאַקי ביידע אברהם באַזונדער, און שרה באַזונדער גימאַכט נפשות פאַר השי"ת. ואת הנפש אשר עשו בחרן (מאַכט דער תּרגום) „ויתא נפשתא דשעבידו לאורייתא". זיי האָבן מיט דעם נפשות גישאַפט, וואָס זיי האָבן זיי משעבד גיוועזן צום תּורה-גייסט: -- פרי צדיק עץ חיים: שכּל הילדים שהניקה שרה נתגיירו אח"כ והיא היתה מגדלתם לשמים -- — — — (ילקט משלי) —

„די אַלע קינדער וואָס האָבן גיזויגן בײַ שרהן, די אַלע האָבן זיך מגייר גיוועזן, ווײַל זי האָט זיי דערצויגן צו אַ הימליש לעבן".

אויף פאַרשידינע אופנים האָבן זיי ביידע-אברהם מיט שרה—גיקלערט ווי אַזוי צו מאַכן גרים, ווי אַזוי זיי אַרייַנצופיהרען אינים היכל פון אמונה.

און נישט קיין לייכטע עבודה איז עס דעמלט גיוועזן. דען אויב מיר פאַרמאָגן היינט אַ ייִדישן קיבוץ און מיר ווערבירן אַ נייעם מענטש, וועלכער פילט זיך צום-ערשט פרעמד, ער איז אַ גר, איז עס נאָר אַ גירות אין נאַציאָנאַלן אָדער רעליגיעזן זין. ווען ער פאַסט זיך אָבער צו און ווערט אַרייַנגיוואוינט אין זיינע נייע לעבנס-באַדינגונגין און סביבה, צורינט ביסלעכווייז דאָס גירות-גיפיל און וואָס מער מע ווייזט אים אַרויס אַ סבר פנים יפות, דערפילט ער זיך וואָס אַמאָל מער היימישער און נאָנטער.

דעמלט אָבער, ווען קיין ייִדישער קבוץ האָט נאָך נישט עקזיסטירט, וואָס האָבן מיר גיקאָנט פאַרשטיין אונטער דעם וואָרט „גר"? וואו און אין וועלכן צבור האָט ער זיך גיקאָנט באַטראַכטן אַלס גר? נאָר ס-איז צו פאַרשטיין, אַז אין יענער צייט איז דאָס וואָרט „גר" פאַרשטאַנין גיוואָרן אַלס אָפּגיריסן פון חומריותדיקייט, פילן זיך פרעמד אין דער מאַטעריאַליסטישער וועלט, זײַן מקושר מיט אַלע חושים אין הימלישע ענינים, זיך פילן דאָרטן אַלס תּושב און דאָ אין עולם הזה זײַן בבחינת „גר". זיי האָבן גימאַכט פון הימל אַן-עיקר און פון דער ערד אַ „טפל", כּמעט אין קאָנטראַסט צו דער מבול-צײַט, ווען ס-איז גיווען „ותשחת", זיי זענין גיווען פאַרדאָרבן, דורכגיפילט פון זינד, חייל

*) זע „בית יעקב" תרפ"ח דעם מאמר „שרה — די מוטער פון אידעעל".

רעדאַקציע.

„האָט זיך לפני אלקים" זיי האָבן גישטעלט דאָס ערדישקייט פאַר דער ג—ט־לעכקייט.

דערויף האָבן אברהם ושרה גימוזט, נישט קיין לייכט שטיקל אַרבעט אָפּצוקלייבן.

ביידע האָבן זיי די גרויסע הייליקע אַרבעט דורכגיפירט. קיינמאָל איז אברהם זײַן וועג, דעם וועג צו שלימות און אַליין גיגאַנגין. שרה האָט אים גי־שטיצט. אין אַלע זיינע גייסטיקע וואַנדערונגין האָט שרה אנטייל גינומען. קיינ־מאָל איז ער נישט אַליין גיגאַנגין.

שרה האָט אים מיט מוט און התלהבות אָנגיפולט. די שטראַלן פון איר ג—ט־לעכער שיינקייט האָבן זײַן לעבנס-וועג באַלויכטן און אים דערהויבן צו די גרויסע אייביקע מעשים.

אַזוי האָט אים די מוטער פון ייִדישן אידעאַל גיהאָלפן אין זײַן הייליקער אַרבעט צו שאַפן נפשות פאַר השי"ת. ביידע האָבן זיך גיוואָרפן אויפן פעלד פון דערציאונג. אויב ס-לאָזט זיך נישט פאַרווענדן די כּוחות אויף דער דער־ציאונג פון אייגינע קינדער, זאָל עס זײַן אויף פרעמדע—אַבי נאָר פאַר השי"ת.

ביז צו אברהם ושרה האָבן מיר נישט גיזעען אין אונדזער גישיכטע, אַז מאַן און פרוי זאָלן ביידע אַרבעטן בײַ דערציאונג — ערשט נאָך דעם גישיכטלעכן אומגליק מיט קין און הבל, האָבן די דורות אָנגיהויבן צו פאַרשטיין די חיכ־טיקייט פון חינוך.

זיי האָבן דערקענט, אַז אַ ברודער-מאָרד קען פאָרקומען נאָר ווען מ-האָט נישט קיין דערציאונג. אַלס צייכן און אַלס זכר האָבן זיי אַ שטאָט מיטן נאָמען „חנוך" גיבויט, און דאָס קינד מיטן נאָמען „חנוך" גירופן. (זע בראשית).

„חנוך" הייסט דערציאונג, דאָס לערנט אונדז; אַז מע מוז געבן אַ דערציאונג. אָבער ווי ערשטע האָבן עס דאָך שלעכט פאַרשטאַנין. זיי האָבן עס אויסגי־טייטשט אויף זעלבסט-דערציאונג.

אַזוי ווערט אויך גיטייטשט „אלה תולדות נח": נח — אַז נח איז זײַן אייגינע תולדה גיוועזן.

„ויתהלך חנוך את אלקים". חנוך אַליין פאַר זיך איז גיגאַנגין מיט ג—ט. פאַר זיינע מיט-מענטשן האָט ער גאָרנישט אויפגיטון. „ואיננו", ווי ער וואָלט אויף דער וועלט גאָר נישט גיוועזן. דעריבער „לקח אותו אלקים". איז דאָס דאָ נישט נייטיק, אַז דו פילסט נישט די וועלט אַרום דיר, האָסטו דאָך נישט קיין פּלאַץ... לקח אותו אלקים...

בײַ נחן זעען מיר ווידער זײַן איזאָלאַציע פון דער אַרומיקער סביבה. ער גייט אַליין זײַן וועג. מיר זעען נישט, אַז זײַן פרוי זאָל אים צוהעלפן אין דערצי־אונג, ער האָט די טאָכטער פון חנוך פאַר אַ פרוי (ספר הישר) און מסתּמא האָט זי אויך אים משפּיע גיוועזן מיטן גייסט פון איר פאָטער, אַז ס-איז גינוג זעלבסט-דערציאונג.

אַז נח האָט דעם מאַנגל אין דערציאונג נישט אויסגיפולט, איז צו זעען דער־פון וואָס זײַן דור איז גיוועזן משוקע אין טיפסטן תּהום—ותשחת הארץ—ווײַל ס-איז אָן אַ גייסטיק אויג גיבליבן, וואָס זאָל האָבן די השגחה. גאַנץ בולט זעען מיר אין דער תּורה, בײַם דערמאַנין נחס תּולדה, הייבט אָן דער פּסוק „אלה תולדות נח", דאָס זענין די קינדער פון נח, האָט דאָך דער אַנדערער פּסוק באַדאַרפן אויסרעכנין זייערע נעמין, אָבער דאָס שטייט נישט, נאָר דער צווייטער פּסוק שילדערט אונדז דעם תּכונת הנפש פון נחן.

„נח איש צדיק תמים היה בדורותיו" נח איז אַ צדיק גיוועזן און ר-האָט אין גאַנצקייט גילעבט, מיט זיינע דורות: ר-האָט זיי גילאָזט גיין זייערע וועגן „את אלקים התהלך נח" פאַר אים איז גיוועזן גינוג, דאָס וואָס ער אַליין איז גיגאַנגין מיט ג—ט.

זאָגט ווייטער דער פּסוק „ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת": דאָ קומט דער פּסוק אַנטשולדיקן, מע זאָל זיך נישט פאַרוואונדערן, וואָס ר-האָט נישט גיזאָרגט פאַר זײַן דור, אויך מיט דער דערציאונג פון זיינע אייגינע קינדער, האָט ער זיך נישט פאַראינטערעסירט. דער באַווייז: ער האָט גיהאַט דריי פאַרשידנאַרטיקע קינדער. וואָלט ער גיזאָרגט צוזאַמין מיט זײַן פרוי ווען דעם גורל פון זיינע

קינדער, וואלטן זיי נישט גיווען אזוי פאַרשידנאַרטיק ווייס איינער פון צווייטן: „שם" דער גרינדער פון בית-המדרש שם ועבר, „חם" — דער מיסד פון הומריות או, זט-אידלקייט און „יפת", דער סינאָנים פון נשמה-לאָזער עס-טעטיק. ווען אזעלכע דריי צוטיילטע און פאַרשידנאַרטיקע באַגריפן קאָנען זיך אויספארמען אין דריי קינדער פון איין פאָטער און מוטער, דאָ האָט נישט גיהאט קיין השפעה, א גוטע דערציערישע האַנט.

וואלט א פאָטערלעכע האַנט אדער אַ מוטערלעך האַרץ אפן ריטם פון זייער גייסטיקן וואוקס, גיהאט אַ שטיקל השפעה — וואלטן גימוזט בשותפותדיקע מעלות און גימיינזאַמע אייגנשאַפטן, זיך גיפינען ביי זיינע קינדער.

דערפאר אבער, וואָס נח איז זיין אייגינים וועג אַליין גיגאַנגין: „את אלקים התהלך נח" און זיין פרוי האט גאַרנישט גיטון פאַר דערציאונג, איז גיקומען דערצו, וואָס זיינע קינדער זענין אזוי ווייט גיוועזן אידעאיש, איינער פון צווייטן און ממילא איז נישט קיין וואונדער דער „ותשחת הארץ", אַז נישט בלויז די מענטשן, נאר אויך די ערד איז אין איר טיפקייט פאַרדאָרבן גיוואָרן.

„לא נדנדה ערוסה תהלה אלא בבריתו של אברהם (מדרש רבה וירא) דאָס ארט אין דער ערשטער וויג וואָס האט זיך באַוואויגען אויף דער וועלט איז גיוועזן אין הויז פון אברהם.

ואָ אין הויז פון אברהם מיט דער הילף פון די מוטער שרה האט זיך אָנגי-הויבן דער חינוך.

דעריבער ווען דער מלאך איז גיקומען אָנזאָגן די גרויסע בשורה, אַז זיי חעלן אַ-איינן קינד האבן, וואָס האט זיי ביז גאָר איבעראַשט און אַזש צום אומ-גלויבלעכן „צחק" דערפירט, איז זיין ערשטע פראַגע גיוועזן: איי שרה אשתך: וואו איז דיין פרוי שרה?

אַז גישמועסט פון אַ קינד האָבן, דעמלט טאָר זי נישט זיין אַ יצאנית וואָס זאל זיך אומיטום גיפונין, נאר נישט אין דער היים. די פרוי וואָס דער דרויסן איז איר שטענדיקער היים און קומט נאר דעמלט אַהיים, ווען זי האט שוין נישט וואו צו פאַרברענגין, ווען זי מוז שוין די היים באַזוכן, אַזאַ פרוי איז נישט פעאיק אַ דור צו דערציען, פאַר אַזאַ פרוי האט נישט דער מלאך קיין קינדער-בשורה צו ברענגין.

ווען דער מלאך האט גיהערט די באַרואיקנדיקע תשובה „הנה באהל" זי איז כסדר אין דער היים, זי האט זיך גאָר נישט באַוויזן פאַר אייך מחמת צניעות, אבער זי איז שטענדיק אין דער היים האט ער גיענטפערט:

„מבושרת את, שאת יולדת בן וממנו יוצאים כוהנים גדולים משמשים באהל מועד" (ילקוט משלי).

אזוי ווי איר האט אין אייער לעבן גיווידמיט די אמונה-פאַרשפרייטונג פאַר דער וועלט, אַזוי וועלן פון אייך אַרויסקומין כוהנים גדולים, וואָס וועלן מיט זייער עבודה באַלייכטן די וועלט און ממליך זיין השי"ת אויף איר, ווי א צדיק האט אַמאָל גיזאָגט:

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם: — מיט דער הילף פון אונזערע אבות, ביסטו ג—ט באַקאַנט אויף דער וועלט.

גיקליבינע פערל

גיזאַמלט פון
א. שנור
(נאָכדרוק פאַרבאָטן)

תורה-ווערטער, גידאַנקין און אַפאריזמין פון יידישע גרויסע מענטשן.

א'

להשכיחם תורתיך

אויף נישט לערנין קאָן מין גוזר זיין, אבער אויף פאַרגעסן לערנין קאָן מין דאך נישט צחינגין דעם זכרון? נאר זיי האבן גיוואלט, אַז יידן זאלן ווייטער לערנין תורה, נאר ווי אַני-אנדערן לימוד, ווי ליטעראַטור א. ד. גל. זיי זאלן פאַרגעסן, אַז די תורה איז אַ ג-טלעכע תורה — תורה מן השמים, — „תורתיך", אַז ס-איז דיין תורה.

(אמונת ישראל)

ב'

זיי האבן גיוואלט להשכיחם, און דאָ וואו ס'איז פאַראַן שכחה, איז די זעלבע אותיות פון חשכה (פינצטער) האבן יידן גימאכט ליכטיק. און דאָ וואו ס-איז ליכט איז אויך זכירה. ווי ס-שטייט: וראיתם וזכרתם, דאָ ווי מע זעט, ס-איז דאָ אור, איז — פאַראַן זכירה.

(שפת אמת)

ג'

מע טאָר נישט זיין בכלל קיין זקן — מע דאַרף אייביק אָנהויבן אויף דאָס ניי, און דאָס איז דער ענין חנוכה — אַז מע דאַרף זיך מחנך זיין יעדן טאָג אויסנייי און אָנהויבן נאָך אַמאָל ביים ערשטן ליכטל.

דער עיקר נפלאות הנוכה איז, וואָס מע קען ממשיך זיין די גרעסטע אורות — אין פשוטע וואכן-טעג און — למטה מעשרה, צו אַלע וואָס ליגן גאָר אונטן, אין די נידריקסטע מדרגות, זיי צו לייכטען, זיי מעלה און מעורר זיין צו עברות השי"ת.

(רבי נחמן מבראַצלאַוו)

ד'

נר חנוכה דאַרף זיין למטה מעשרה טפחים — דער עיקר איז הכנעה. מע זאל דאָס פייער אין זיך מכניע זיין, מחנך זיין למטה מעשרה — אונטערן „יד" (צען). מכניע זיין אַלע התלהבות צו יידישקייט

(אַריסן ישמח ישראל)

ה'

חאו גיפינט מין פייער? אין אַש!

(רבי ר' בער)

ו'

וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל —

דער כוח פון נס איז אַזוי גרויס גיוועזן, אַז ס-איז שוין גיוואָרן אַ קביעות דורך דעם נס, צו לויבן אים אויכעט אויף אנדערע ניסים.

אויב מ-איז מכניס אַן-אור אין האַרץ לייכט ער פון אַלע זייטן. אַזוי האט מין זיי אַדורכגינומין מיט דעם נס זיי זאלן זיך אומקוקן אויף אַנדערע ניסים.

(קאָצקער רבי)

ז'

דער זמן פון חנוכה-ליכט לייכטן איז עד שתכלה רגל מן השוק. ד. ה. ס-זאָל אזוי דורכלייכטן ביז ס-וועט אַ סוף נעמין צו דעם מאַרק-רגילות, גאַסן-גיוואוינהייט.

(בית אהרן)

ח'

נר-חנוכה מצוה להניח על פתח ביתם מבחוץ (שבת).

מיר ווייסן: לפתח חטאת רובץ. די חטאים שטייען ביי דער טיר, דאַרף מין טאַקי דווקא דאַרטן אַריינלייכטן מיטן אור הקודש און טאַקי מיטן אור פון הנוכה — באַנייאונג דורך תשובה.

(דער ראַדזינער רבי)

ט'

היינט צינדן מיר אינוויינין אין שטוב, טראָץ די מצוה על פתח ביתו מבחוץ-דערפאַר, ווייל אין אונדזער פנימיות, אין אונדזער אינערלעכקייט איז ליידער אויך דאָ גינוג „חיצוניות".

(דער קאָזשעניצער מגיד)

י'

על הפתח — מיר לייכטן ביי דער טיר, ווייל מיר שטייען אין אייביקער דער-וואַרטונג, אין אומאויפהערלעכער האָפי-נונג אויפן אורו של משיח.

(חידושי הרי"ם)

י"א

חנוכה איז א הכנה צו משיח (זע אין שענירער-נומר, „גיקליבינע פערל" אות ד' און ה') די אויפשריפט אויפן דריידל נ. ג. ה. ש. באַטרעפן די זעלבע צאָל וואָס משיח.

(דער ראָפשיצער)

י"ב

צון-ערשט האט מין אויסגירייניקט דאָס בית המקדש ופנו את היכליך וטהרו את מקדשיך. ערשט שפעטער איז גיוועזן — והדליקו נרות. דערפאַר ווייל הייליקע ליכטלעך, נשמות הייליקע, דאַרפן האָבן אַ רייגע סביבה.

י"ג

ראש חודש טבת גיפאַלט אין חנוכה. די ל"ו נרות פון חנוכה זענין מאיר פון אָנהויב חנוכה ביז סוף חודש טבת, וואָס איז זעקס און דרייסיק טעג.

טבת — טייטשן אַ טייל ספרים פון לשון הטבת הנרות.

(מקובלים)

י"ד

אור זרוע לצדיק ולישרי לב — אור איז דאָ, דאַרטן, וואו ס-איז דאָ האַרץ און דעריבער צינט מין חנוכה-ליכט אויף דער לינקער זייט דאָ וואו ס-איז דאָ האַרץ.

(רבי דוד מטאַלנא)

ט"ו

זאת חנוכת המזבח —

דער חינוך פון ייד דאַרף זיין צו שעכטן אין זיך דעם יצר —

(תפארת שמואל)

ט"ז

בהעלותך את הנרות — אויב ווילסטו מעלה זיין אַלע אורות פון חכמה — זאלסטו זעען אַז—אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות — אַז אַלע שבע חכמות זאלן לייכטן נאר אַרום די ריינע מנורה — חכמת השם.

(רבי משה סופר)

י"ז

על הניסים.

די נסים זענין איבער דער וועלט.

(רבי אהרן מקאַרלין)

י"ח

ביד חלשים, ביד מעטים, ביד טהורים, ביד צדיקים, ביד עוסקי תורתיך, פיניף מאָל ווערט דאָ דערמאַנט „יד" אַ קייגן די חמשה חומשי תורה, וואָס זיי זענין דאָס די הענט וואָס דערהאַלטן אונדז אינים גלות.

(כתבי האר"י)

י"ט

זאת אשיב אל לבי, על כן אוחיל.

(תלים קי"ט)

תשובה איז נאר מיט האַרץ, והשיבות אל לבביך. זאת חנוכה האט אין זיך די בחינה פון שמיני עצרת. ס-איז אויך דער אַכטער טאָג אין חנוכה דעמלט איז אויך דער גמר טוב. זאת — אין זאת חנוכה, אשיב אל לבי—טו איך תשובה על כן אוחיל — דעריבער האָף איך אַז ס-וועט זיין א גמר חתימה טובה.

(רבי ר' הירש מזידיטשאָוו)

שבת פאַרנאַכט ביים חפץ-חיים

שמואל פליסקין

שבת פאַרנאַכט...

לדושה ומנוחה פולט אָן דעם גאַנצן חלל פונים קליינים שטיבל. אין וועלכן ס'שטייען אין גישפאַרטע ענגשאַפט, צונויפגיפרעסט הונדערטער בחורים, ווצמינס בליקן ס'זענין אָנגישפיזט צו יענים פונקט ביים פענצטער, וואו ס'זיצט דער הייליקער זקן, וועלכער איז באַגאָסן מיט די לעצטע רויטע שבת-שטראַלן וואָס פאַלן פון מערב. זיין בליק איז ערנצט און די ערנצטקייט פונים הייליקן זקן שאַפט אַ גאָר ערנצטע שטימונג.

פון דער ערנצט-גישפאַנטער שטילקייט, טיילט זיך אויס אַזאַ נעימותדיק קול: „יעדער ייד איז מחויב צוצוגרייטן זיך צו נבואה ווי דער אייבערשטער האט אָנגיזאָגט: „כי אשפוך רוחי על כל בשר". די מדרגה פון נבואה וועט זיין נאָך דער הבנה נאָך, ווי דער גאון זאָגט אויף דעם פסוק „ומלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים" דער אויבערפלאַך פון ים א'ז אומיטום גלייך אבער דאָרט וואו ס'איז דאָ א גריבעלע, דאָרט איז דאָ מער וואַסער...

די מדרגה פון נבואה איז דעריבער תלוי אין תשובה און הכנה.

„בשוב ד' את שיבת ציון היינו כחולמים" — דערפאַר אַליין וואָס א ייד איז מקבל אויף זיך מסירת-נפש על קדוש השם, איז ער גלייך זוכה צו נבואה בבחינת „היינו כחולמים".

זיין פנים שטראַלט פאַר שמחה, די באַקן באַקומין א ראַזיקע פאַרב, פונקט ווי א צייטיק עפעלע וואָס האט זיך גיוואָרימט אונטער די זון און פון דעם הויכן גאונישן שטערן וועגן אויסגילייכט די קנייטשן און ער אין גאַנצן צאַפלט מיט צופרידנקייט און נצחון-פעסטקייט... און די שטים הייבט זיך העכער:

„אַז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים" — איז פאַראַן א שאלה אין ש"ס צי איז א בן-נח מצווה על קדוש-השם? און די מסקנה איז אַז ער איז פטור און דאָס וועלן טענהן אַלע גוים: — „הגדיל ה' לעשות עם אלה" — די יידן איז גוט, זיי האט דער רבונו של עולם מחייב גיוועזן קדוש-השם „הגדיל ד' לעשות עמנו היינו שמחים" ווען מע וואָלט אונדז מחייב גיוועזן אויף מסירת-נפש על קדוש-השם, וואָלטן מיר דאָך אויך זוכה גיוועזן צו נבואה...

זיי וועלן מקנא זיין אונדז!

חז"ל זאָגן, לימות המשיח וועט יעדער ייד האָבן הונדערט עבדים, מיינט איר אַז דאָס וועלן זיין פשוטע משמשים?! — חלילה!...

דאָס וועלן זיין די וואָס וועלן מכיר זיין די גדלות פון מעלות ישראל.

ווי אין פסוק שטייט:

מלכים ראו קמו שרים וישתחוו — און דער גאַנצער המון וועט זאָגן — אך שקר נחלו אבותנו, די גאַנצע אמונה אין עבודה-זרה איז גיוועזן א נחלת שקר...

דאָס איז גיגליכן צו איינים, א שיכור, וואָס איז אַרויסגיפאָרן דער ערשטער אין א וועג, נאָך דעם וואו ס'איז אָנגיפאַלן א נייעו שניי און דאָס פערד איז זיך גיגאַנגין ווי ס'האט גיוואלט, שפעטער איז אַרויסגיפאָרן א צווייטע פור און אַזוי ווי זי האט שוין גיפונין א פאַרטיק אויסגיטרעטינים וועג, האט זי גימיינט אַז דאָס איז דער אמתדיקער וועג און אַזוי איז אויסגיטרעטן גיוואָרן א קרומער וועג.

לימות המשיח וועלן די עכו"ם זיך אַרום זעען אַז, אך שקר נחלו אבותינו... הבל ואין בם מועיל" זיי וועלן זיך אַרומזעצן אַז זייער גאַנצע אמונה איז גאָרנישט בכלל הבלים. תאווה איז אויך עפיס א דבר מועיל, אבער בשכר זה וואָס זיי פלעגן זאָגן „לעץ אבי אתה" האבן זיי גאָר קיין תועלת נישט גיהאַט. עס איז אין גאַנצן הבל... און דאַן ערשט וועלן זיי מכיר זיין דאָס גדלות פון א יידן וואָס האט מיט מסירת נפש לוחם גיוועזן פאַר דעם אמת.

און ווידער טרעט אַריין א פויזע אין דעם שמועס. דאָס קליינע חדרל ווערט אָנגיפולט מיט בין-השמשות טונקלקייט. ס'דערהערן זיך שטילע גיוויין-טענער וואָס ווערן באַגלייט מיט די קלאַנגין „שובה ה' את שבותנו... כאפיקים בנגב.

ס' פילט זיך דער צער-פולער מאָמענט ווען די נשמה-יתירה שייט זיך מיט די שבת מלכתא...

ס'איז נישט קיין גסיסה, קיין צאַנקדיקע שווערקייט, נאר א גיזעגינונגס-צער דער אָנהייב פון א בענקשאַפט נאָך שבתדיקייט, נאָך קדושה ומנוחה. דאָס בענקין נאָכן גואל צדק, נאָך ימות המשיח, וויפל צער, גלות-השכינה ס'איז פאַראַן אין אַלע דורות שפירט זיך דעמלט אין יאָמערלעכן קול פונים זקן.

הזורעים בדמעה ברנה יקצורו... הלך ילך ובכה נושא משך... — און דער פויער שראָגט נעבעך זיינע לעצטע תבואות זייעט און וויינט... זיינע לעצטע קערנער האט ער פאַרזייט און ער איז נעבעך גיבליבן אָן ברויט. ווען וועט שוין מקוים ווערן ברנה יקצורו?

„אין די צייטן פון די קאַנטאַניסטן, שפאַצירט אַרום א קליינער אַכט-יאָריקער יידישער פאַסטעכל צווישן די רייכע פויערן און אַזוי שפאַצירט ער ביז אַכצן יאָר, דער קליינער סאָלדאַטשיק... דעם אייבערשטנס נאָמען הערט מין נישט אויף די פעלדער, נאר פון דעם מויל פונים קינד וואָס פיטערט די גענדז הערט זיך א פסוק תורה „שמע ישראל ה' אלקינו, ה' אחד".

א שטיק היטער ייט צולייגט זיך אינים קול פונים זקן:

והפיצך ה' שמה — ג-ט האט דיך פאַרשפרייט מיט דער כוונה כדי זאלסט פאַר-שפרייטן דעם שם-שמים.

דורך דעם גלות האבן מיר פאַרדינט, מיר האבן אויסגיפוצט דעם גאַנצן ש"ס, נישטאָ קיין ווינקעלע וואו מ'האט פאַרפעלט אויסצופוצן.

אבער פאַרוואָס קומט ער שוין נישט? מיר האבן דאך לכבוד אים אויסגיצאַצקיט די גאַנצע תורה!

און ווידער טרעט אַריין א קורצער הפסקה, נאָך וועלכער ס'רופט אויס מיט נצחון דאָס קול פונים זקן:

„כי פתאום יבוא אליך האדון אשר אתם מבקשים".

נו, זאל מין זאָגן ברכו!

און ווען ס'פאַלט א תשובה: ס'פעלט נאך א מינוט צום זמן, ענטפערט ער:

„אפשר איז גראָד די מינוט באַשערט אויף תשובה!..

„כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח כבוד ה'!"

מע דאַרף דאך ציטערן טאמער קומט ער באַלד אָן!...

צווישן ווילנע און קאָוונע ווען מע פאָרט, איז דאָ אַ טונעל, האט זיך איינער מישב גיוועזן, אַזוי ווי בעת מע פאָרט אין א טונעל איז דאך פינצטער, וועט ער איבערטווישן זיינע שמוציקע מלבושים. און ווען ער האט זיך אויסגיטון און האט נאָך נישט באַוויזן צוריק אָנצוטון זיך איז מין אַרויס פונים טונעל און ווען מ'האט אים דערזעען אין דער ליכטיקייט האט מין דאך אים אָנגינומין פאַר א משוגענים... נו גוט איצט איז פינצטער, אבער טאמער ווערט מיט א מאָל ליכטיק, וועט מין דאך ווערן פאַרשעמט, מע וועט דאך בלייבן נאַקיט.

מע דאַרף דאך ציטערן — איצטער איז החושך יכסה ארץ אבער ס'מוז דאך ווערן ליכטיק.

אַי מע וועט דיך פרעגן: — מאָרגן וועט זיין טאָג?! וועסטו ענטפערן א וודאי יאָ!

— פון וואַנין ווייסטו?

— ווייל ס'שטייט „יום ולילה לא ישבותו"

נו, היינט אַז דער אייבערשטער האט גישוואוירן „חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ" וועט דאָס נישט ווערן מקוים?

און א התלהבותדיקער תחנונימדיקער „מעריב" ווערט אויסגישאָקלט אין דעם חושך צווישן די ווענט, וואָס זענין אָנגיפולט מיט צער-ישראל און גאולה-בענקשאַפט און דער זקן וויינט:

השיבה שופטינו כבראשונה... והסר ממנו יגון ואנחה ומלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים...

און ווען דאָס הבדלה-ליכט פאַקלט, דערזעט מין ערשט די צופלאַשיטע גרייז-גראָע פיאות, דעם רויט צופלאַמטן פנים מיט די טיף פאַרבענקטע אויגן און דאָס אַלץ איז באַגאָסן מיט דעם חן פון נשמה יתירה.

איז די נשמה-יתירה אַוועק?!

ניין! דאָס אַלץ וואָס קומט נאר אין קאָנטאַקט מיט דעם מענטש פאַרבלייבט עס ביי אים פאַראייביקט.

די נשמה-יתירה האט נאר אויפגיהערט צו צינדן.

„נר אלקים נשמת אדם" — דעם מענטשס נשמה איז א ליכט. קומט דער פלאַם פון נשמה-יתירה און צינט דאָס נשמה-ליכט.

און דער שבת צינט א גאַנצן „שבת" און יעדער צוגיקומינער פלאַם, בלייבט שוין אייביק ביים מענטש. און ווען דער שבת גייט אַוועק, הערט עס אויף מער צו צינדן — מוסיף צו זיין פייער. אבער דאָס אָנגיצונדינע בלייבט שוין אייביק.

און ווען די הונדערטער נשמות פאַרלאָזן דאָס שטיבל פילן זיי לאַנג, לאַנג, דאָס צינדן פון נשמה-יתירה אין אַזאַ הייליקער סביבה.

ח. ראַבינאָוויטש — איר האָפֿנונג... — דערציילונג

א׳

די סביבה וואו זי האָט געלעבט איז געווען אַ גאַנץ באַשיידענע, אָרנטלעכע און עם־אַרציש. דאָס וואָרט עם־האָרץ איז היינט שוין אין ליטע, דערהויפּט אין די שטעט וואו ס׳איז דאָ זעלטן תּלמידי־חכמים, קיין חרפּה נישט. נאָך דער צייט, ווען ליטע האָט זיך געגרויסט מיט איר לומדות — איז געקומען דאָרט אַ פֿינצטערע אומוויסנקייט. ווער שמועסט נאָך פֿון יונגוואַרג וואָס איז שוין אינגאַנצן פֿאַרפֿרעמדט, דער גרעסטער טייל פֿון זיי זענען לינקע, וואָס האָבן אַ חוץ יחידים, מיט ייִדישקייט קיין שום געמיינזאַמעס נישט, די עלטערע זענען מייסטנס נישט אַהין און נישט אַהער, האָבן שוין פֿאַרגעסן פֿון אַ שבת און עס דריקט זיי גאָרנישט, זיי פֿילן זיך היינט שוין נישט שולדיק.

קורץ — מיט די מענער אין מירלס סביבה אין דער לימווישער שטאָט פֿון מזרח־אייראָפּע איז נישט בעסער, ווי אין וועלכער שטאָט אין פֿראַנקרייך, וואָס ליגט אין מערב און ס׳איז דערצו אַ נייעס ווען ס׳ווייזט זיך אַרויס אַז דאָרטן זענען די פֿרויען פֿיל בעסער ווי די מענער.

מירל איז נישט קיין אײנציקע אין ליטע וואָס טראָגט אין זיך אַ וואַרעם געפֿיל פֿאַר ייִדישקייט, אַ האַרץ מיט התלהבות פֿון ייִדישן פֿייער.

פֿון וואַנען איז עס געקומען? פֿון וואַנען לעבט עס?

דו קוקסט זיך אַרום און אַרום, זוכסט און זוכסט און דערזעסט גאָרנישט, דערגרונטעווסט נישט דעם מקור, דעם שפּרודל פֿון יענעם ייִדישן רגש וואָס איז מגולגל געוואָרן אין אַזאַ סביבה. יענע לחליחות פֿון צאַרטע אײדלקייט וואָס האָט זיך באַוויזן אין אַ געגנט פֿון פֿאַרטרוקנטע פֿעלדער, בלעטער־לאָזע און גראָזלאָזע שטחים.

און — אפֿשר איז דאָס געווען איר סוד: זייט זי איז געקומען צום באַוואוסטזיין האָט זי שטענדיק געהאַט אַ וואַרעמען בליק אויף אַלץ וואָס איז ייִדיש. זי האָט פֿאַר קיינעם נישט געזאָגט, אפֿשר צוליב שעמעוודיקייט, צי צוליב אַנדערע סיבות, אָבער זי האָט אויפֿריכטיק באַדויערט וואָס דאָס ייִדישע לעבן ווערט וואָס אַמאָל גויאישער. זי האָט מיט פֿאַרוואונדערונג געהערט די דערציילונגען פֿון הייליקן לאַנד וואו — ס׳איז ווי געזאָגט — ביי אַ גרויסן טייל איינוואוינער ייִדן, נישטאָ קיין שמירת שבת ויום־טוב, נישט קיין ייִדישע מעשים. זי האָט געליטן דערפֿון, הגם זייער באַשיידן. זי האָט געקוקט מיט פֿאַרנעפּלטע אויגן אויף דעם גאַנצן כאַאָס אין ייִדישן לעבן און אָנגענומען אַ באַשלוס — ווייטער אַ זייער באַשיידענעם — אַז זי מאַכט נישט מיט דאָס שפּיל.

אין טאָג פֿון איר שמחה, אין די טעג צווישן איר תּנאָים און חתונה האָט זיך דאָס ייִדישע געפֿיל פֿאַרטאָפּלט, געשטאַרקט פֿיל־פֿאַכיק און קלערנדיק וועגן איר צוקונפֿט האָט זי דערמאָנט כּסדר דאָס ייִדישע רגש. כאָטש זי האָט דאָך אַפֿילו נישט געוואוסט וואָס ייִדישקייט איז, אָבער דאָך האָט זי דאָס שטאַרק געפֿילט אין זיך, דער ייִדישער פֿונק האָט געליעט און גרייט געווען ביי די קלענצטע באַרירונג אין לעבן אויפֿצופֿלאַקערן.

האָט זי היינט געפֿונען אַן אָרט ווי אויסצוגיסן איר וואַרעמקייט, האָט זי טאַקי אַרום דעם קאָנצענטרירט איר גאַנצן יוגנט־טעמפּעראַמענט און ענערגיע. אַלץ אַריינגעלייגט אין איין זאַק און ווייטער אין אַ זייער באַשיידענער פֿאָרעם — זי האָט אַ צייט לאַנג געאַרבעט איבער די טלית־ותּפֿילין־זעקלעך פֿאַר איר מאַן. זי האָט זיי אויסגעפּוצט און אויסגעצירט מיט איר גאַנצן טאַלענט און חן. אויסגעהאַפֿטן איר מאַנס נאָמען און אַריינגעלייגט איר גאַנצן חוש פֿאַר שיינקייט. אַרויסגעבליאַסקעט האָט דער נאָמען פֿון די איידל־שטיינער, וואָס זי האָט אַרויסגעזוכט און אַרומגעשטעלט זיי ווי אַ כּתר־תּורה וואָס זי האָט אַמאָל געזען אויף אַ פּרוכת. זי האָט זיך נישט געריכט אַז זי וועט דאַרפֿן אַזוי טייער באַצאָלן פֿאַר די אילוזיע, פֿאַר איר איצטיקן פֿאַרגעניגן.

דער ערשטער קלאַפּ. די התחלה איז געווען דאָן, ווען כ׳האָב איר אַ טאָג פֿאַר דער חופּה געבראַכט איר חתנס תּפֿילין איבערצולייגן זיי אינעם נייעם תּפֿילין־זעקעלע. ווען זי האָט אַרויסגענומען פֿונעם אַלטן זעקעלע אַ צונויפֿגעדרייט ווייס בינטל, וואָס האָט אַ יאָג געטאָן מיט אַ שאַרפֿן ריח. זי האָט געוואוסט אַז תּפֿילין זענען שוואַרץ — איז זי אָפּגעשפּרונגען פֿון קנופּ, וואָס איז געווען אין גאַנצן גראָ פֿון שימל. ווען זי האָט זיך געכאַפּט אין וואָס דאָ גייט, אַז די תּפֿילין זענען שוין אַ לאַנגע צייט נישט גערירט געוואָרן איז זי אַ האַלבן טאָג געלעגן אין אַ האַלוציאַנאַציע־צושטאַנד. ס׳האָט אומאויפֿהערלעך עפּיס געקלונגען אין די אויערן און דאָס האַרץ האָט האַסטיק געקלאַפּט. נאָר זי האָט זיך געשטאַרקט און מיט די לעצטע כּוחות אַרומגעוואַשן די תּפֿילין, אָבער זיי זענען נאָך אַלץ געווען צודרייט און אַ שלעכטער ריח האָט זיך פֿון זיי געפֿילט. זי האָט עס אַפֿילו געהאַלטן פֿאַר אַ חילול הקודש, נאָר זי האָט נישט געוואוסט ווי אַזוי אַנדערש צו טון עס. זי האָט אַדורכגעשפּריצט די תּפֿילין און אויסגעוואַשן די רציעות מיט פּאַרפֿום, אַ וואַרעמע הייסע טרער האָט זיך פֿון אירע אויגן געגאָסן און באַנעצט און אַדורכגעגליט מיט אַ פֿלאַמיקע וואַרעמקייט, זיי זענען געווען אָן שיידלעך, האָט זי זיי צוגעקויפֿט נייע און שפּיגלדיק שוואַרץ־גלאַנצנדיקע.

ב׳

צומאָרגנס, אינעם ערשטן טאָג נאָך דער חתונה, האָט זי געזען ווי איר מאַן שטייט אויף, וואַשט זיך אַרום און זעצט זיך צום טיש. ס׳האָט איר אַ קלאַפּ געטאָן אין האַרצן.

ס׳איז ביי איר אַפֿילו נישט געווען קיין נייעס צו זען אַזעלכע בילדער, אָבער דאָס איז געווען דער ערשטער שוואַרצער קלאַפּ אין איר לעבן, עפּיס אַזאַ אומבאַשטימטער ווייטיק האָט געגאָגט און ס׳האָט שטאַרק וויי־געטאָן. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַזאַ אומקלאָרע פֿאַרגעפֿיל, אַ שרעק פֿאַר דעם נאָענטן און ווייטן־ווייטסטן עתיד. זי האָט געפֿילט אַז דאָ איז געמאַכט געוואָרן אַ שרעקלעכער טעות. אָבער טעותים זענען פֿאַראַן פֿאַרשידענע: דאָס איז אַ טעות אינעם פֿונדאַמענט, אינעם יסוד, ווער ווייסט דען וואָס ס׳קען נאָך זיין אינעם גאַנצן בנין.

זי איז אַריין אין שלאָף־צימער וואו אין שענקל איז געלעגן דער טלית און תּפֿילין, זי האָט פֿאַרמאַכט די טיר, אויפֿגעבונדן דעם טלית, אַראָפּגענומען די ביטלעך פֿון די תּפֿילין און הילפֿלאָז געקוקט אויף זיי.

עטלעכע שטראַלן פֿון די זון וואָס האָבן זיך אויפֿגעהויבן איבערן הימל, זענען אַרויפֿגעפֿאַלן אויף די תּפֿילין און דייטלעכער געמאַכט די שפּאַלטן צווישן די באַזונדערע טיילן. אויסגעגלאַנצט שאַרפֿער און בולטער זייער שוואַרצקייט, געשפּילט זיך מיט דער זילבערנער עטרה אויפֿן טלית און טיפֿער געמאַכט דעם אומעט אויף מירלס פּנים.

זי האָט באַשלאָסן מאַכן דעם לעצטן פּרוּוו.

זי האָט אַריינגערופֿן דעם מאַן מיט אַ תּירוץ. ער איז אַריין און זי האָט לאַנג, לאַנג געקוקט אויף אים, געפֿאָרשט אין זיינע אויגן צי ער באַמערקט דעם טלית און תּפֿילין אין אירע הענט. אָבער ער איז געווען גלייכגילטיק. הערשל גרין האָט געהערט צו יענעם טיפּ מענטשן, וואָס האָבן זיך שטאַרק איבערגענומען מיט דער דעמאָקראַטיע און כ׳ט איר רעכט אין אַלץ צו זאָגן אַ דעה. ער האָט געמיינט אַז ער פֿאַרשטייט זיך אין די פֿראַגן פֿון מלוכה און מאַגיסטראַט פֿון זיין שטאָט, און ממילא פֿאַרשטייט ער אויך אין די ענינים פֿון הימל־זאַכן. ער פֿלעג זאָגן:

— איך טו נאָר דאָס וואָס איך פֿאַרשטיי, וואָס איך פֿאַרשטיי נישט טו איך נישט, און אָט אַ דאָס (געמיינט ייִדישקייט) פֿאַרשטיי איך נישט...

ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געזאָגט אַזאַ בולטן אמת ווי איצט. ער האָט באמת גאָר נישט געוואוסט און גאָר נישט פֿאַרשטאַנען פֿון ייִדישקייט. זי האָט אים נישט געקאָנט באַשולדיקן אין שלעכטן ווילן, ווייל ער איז אייביק געווען אַ גוטער תּלמיד, וואָס מע האָט אים געלערנט האָט ער איבערגענומען. נאָר ס׳זענען פּשוט נישט געווען קיין פּעאיקע לערער און עס האָט זיך קיינער נישט געזאָרגט וועגן אַזעלכע. איז ער אויסגעוואַקסן אָן השגחה, ער האָט נישט געוואוסט ווער ער איז און וואָס זיין שכל איז, אויך וואָס פֿאַר אַ ווערט שכל קאָן האָבן אינעם לעבן. און איצט ווען זיין פֿרוי האָט אים געוויזן דעם טלית און תּפֿילין האָט ער אַ טאַפּ געטאָן דעם ווייכן סאַמעט, אַ קוק געטאָן אויף די קינסטלערישע אויסגענייטע אותיות און מיט אַ געלעכטער אויסגערופֿן:

— אַמאָל וואָלט דאָס געווען אַ ענין... היינט... כ׳ווייס... פֿאַראַן נאָך ייִדן וואָס האַלטן דערפֿון.

מירל איז בלאַס געוואָרן.

— טו מיר צוליב — האָט זי שטיל מיט פֿאַרביטערונג געזאָגט.

ער האָט זי אָנגעקוקט מיט אַ ברייט צושמייכלטן פּנים און האַרציק אַ זאָג געטאָן:

— אַ, מירל, לאָז צורו מיט דיינע קינדערישקייטן... קום, גיב בעסער פֿרישטיק.

זי איז געווען שוואַך און האָט זיך געשראָקן פֿאַר שטאַרקע אָנגרייפֿערישע ווערטער. דער דאָזיקער טאָן זיינער איז געווען פֿאַר איר שרעקלעך.

— וואָס קוקסטו אַזוי אויף מיר — האָט ער צאַרט געפֿרעגט — לאָז אָפּ מיט דעם, לייג עס אַריין אין שאַנק. ס׳וועט אַמאָל צונוץ קומען אין אַ ראָש־השנה, אַ יום־כּיפּור... דאָן פֿאַרשטיי איך, דאָן איז עס אַ סחורה...

זי האָט שוין מער קיין מוט נישט געהאַט צו רעדן. זי האָט מיט ביידע ציטערדיקע הענט גענומען דעם טלית, אויסגעקושט די זילבערנע עטרה, זיך לאַנג געפּאַרעט ביי דער שאַפֿע ביים אַריינלייגן זיי, מיט איר חופּה־קלייד האָט זי אויסגעווישט אירע פֿייכטע אויגן...

ג׳

אַכט יאָר איז שוין נאָך דער חתונה. אַכט יאָר — וויפֿל טעג איז דאָס! — דאַכט זיך קנאַפּע דריי טויזנט טעג, דאַכט זיך אַז מע דאַרף זיך שוין צוגעוואוינען צו דעם אַלעם און דאָך אַלעמאָל ווען ער שטייט אויף קוקט זי טיף אין זיינע אויגן אַריין. זוכט, אפֿשר וועט זיך אָנצינדן דאָס פֿייערל, יענץ פֿייערל וואָס זי האָט אַמאָל געזען אין אַ פֿרייטיק־צונאַכטס ביי אירס אַ שכן אַ ייִדישער מענטש און וואָס האָט אויסגעדרוקט אַזוי פֿיל האַרציקייט, אַזוי פֿיל ייִדישן חן און געצונדן, געברענט האָט עס אינאיינעם מיט די שבת־ליכט וואָס זענען געשטאַנען און ערנצט זיך געשאַקלט מיט די פֿלעמלעך־קעפּלעך. אַלע פֿייערלעך האָט זי געטראָפֿן לייכטן ביי אים נאָר דאָס איינציקע — דאָס ייִדישע און וואַרעמע — ביז גאָר. דאָס נשמהדיקע און טיף־טיפֿסטע — דאָס האָט זיך קיינמאָל נישט באַוויזן.

אַכט יאָר — וויפֿל וואָכן איז דאָס, דאַכט זיך אַ פּאָר הונדערט און אין יעדער וואָך איז פֿאַראַן אַ טאָג אַזאַ, וואָס רופֿט זיך ביי ייִדן — שבת. שבת גייען דאַווענען אַ סך אַזעלכע ייִדן וואָס דאַווענען נישט אַ גאַנצע וואָך. קומענדיק פֿון שול ברענגען זיי מיט אַ ביסל פֿייערלעכקייט. אַביסל... אָבער מירל האָט דאָס אויך נישט.

ער גייט נישט אין בית־מדרש, ווייל ער האָט דערצו נישט קיין אינטערעס... ס׳העלפֿן נישט קיין רייד, ס׳העלפֿן נישט קיין טענות און דאָך האָפֿט ווייטער מירל. דאָך וואַרט זי אויף אַן ענדערונג, אויף אַ נס וואָס דאַרף קומען צו איר מאַן. וואָס דאַרף ענדערן זיין מהות, זיין כאַראַקטער אויך.

דין טאָג פֿאַרוואַנדלען אין אַ שבת פֿון פֿרייד און זיין שבת מאַכן און צינדן פֿייערלעך וואָס זאָלן לייכטן אויף די גאַנצע וואָך.

יעדן פֿרייטיק־צונאַכטס צינט זי די ליכט, שטייט לאַנג ביי זיי, האַלדזט זיי אַרום עטלעכע מאָל און וויינט, וויינט דערביי לאַנג, לאַנג...

ישראל עמיאַט — אין דער היים — בילד

פּערזאָנען:

ברוך שטעפּער: אַ ייִד פֿון אַ יאָר 40 קומט צוריק פֿון „פּליטן־וואַנדער“ דורכמאַכן די רוסיש־דײַטשע מלחמה
חנה לאה: זיין ווייב אין זעלבן עלטער.
יעקב: אַ שוסטער, אַ יאָר 50, ברוכס אַ שכן.
משה: אַ טרעגער פֿון זעלבן הויף.
שרה: אַ שכנה.
מנחם, שכנא, יוטעלע פֿייגעלע: ברוכס קינדער.
צייט: אין די יאָרן תּרע״ח—ט באַלד נאָך דער קריג. אַ זומער בייטאָג.
אָרט: ביי ברוך שטעפּער אין שטוב.

(אַ קליין שטעטלדיקער הויף, אַ שטוב, אין מיטן הויף אַ טיר, רעכטס צו דער טיר, עטלעכע מאַשינען צום שטעפּן לעדער שטייען פֿאַרשטויבט פֿון נישט באַנוצן זיי, אָנגעוואָרפֿן איבער זיי פֿאַרשידענע שטוב־חפֿצים. ווייטער אַביסל אַ קאָמאָד, מיט עטלעכע גלעזער, אין וועלכע עס זענען פֿאַרשטעקט פּאַכערס, בלומען, פֿון שיינקייט וועגן. איבערן קאָמאָד — אַ שפּיגל, אין וועלכן עס זענען אָנגעשטעקט „שנה־טובה“ וואונטש־קאַרטן פֿון אַמעריקע אויף וועלכן עס זענען אויסגעמאָלן עטלעכע אַלטע ייִדן אין טליתים מיט איינעם וואָס האַלט אַ שופֿר אין מויל. קעגנאיבער — צוויי בעטן, איינס צו פֿיסנס דעם צווייטן אויף וועלכן עס זענען אָנגעלייגט פּעדערן און פּוך, חנה לאהס אַרבעט.

איבער די ווענט באַלאָ־געקלעכט הענגען עטלעכע בילדער וואָס שטעלן פֿאָר ברוכן אויפֿן פֿראָנט, אַ יונגערמאַן מיט אַ שפּיציק פֿאַרשוירן בערדל אין אַ היטל פֿון אַ קאַוואַלעריע־סאָלדאַט שטייענדיק נעבן זיין פֿערד.

אויף דער ערד שפּילן זיך יוטעלע און פֿייגעלע ברוכס יונגסטע קינדער איינס פֿון אַ יאָר 5, דאָס צווייטע אַ יאָר עלטער. אין דער זייט פֿון הויף שטייט שרה אַ מילך־ייִדענע פֿון זעלבן הויף און שמועסט מיט חנה לאהן וואָס איז פֿאַרטון אין צעריווען אַ זאַק. יעקב און משה די שכנים זענען פֿאַרנומען אויפֿן הויף אַ קייגן איבערן פֿענצטער ביים מאַכן אַ שטאָל, יעקב זעצט אַריף אַ טייל).

ברוך שטעפּער: קומט אָן אָנגעלענט אויף אַ קוליע, איין באַק פֿאַרבונדן אַ זכר פֿון אַ שראַפּנעל־שפּליטער, אַ וואונד וואָס האָט זיך געענטשיט חדשים לאַנג, און פֿאַראורזאַכט אַ פּאַראַליז פֿון דער אונטערשטער לינקער וויע וואָס האָט רויט־טרערנדיק נאָכגעהאַנגען; איז גראָ ווי אַ טויב.

(זיין פּלוצימדיק אָנקומען איבעראַשט די שכנים וועלכע לאָזן שטיין די אַרבעט ביי דער שטאָל און כאַפּן זיך צו ברוכן נישט קענענדיק זיך דערוואַרטן ביז ער וועט אַראָפּלאָדינען פֿון זיך אַלע פּעק און פּעקלעך וואָס ער האָט אָנגעהאַנגען אויף זיך, דערזעען ברוכס אויסזען און האַלטן זיך אינסטינקטיוו אָפּ מיט אַ מאָדנער מורא פֿאַרן קאַליקע, באַהערשן זיך און געבן אים שלום).

חנה לאה: (וואַרפֿט אַוועק דעם זאַק און פֿאַלט אין חלשות, ווי מיינע אויגן, וואָס מ׳האָט פֿון דיר געמאַכט) אָפּמינטערנדיק זי וואַרפֿט זיך אין קאָנוואָלסיעס, האַקט זיך מיט די פֿויסטן אין קאָפּ און קאָן נישט קומען צו זיך.

ברוך שטעפּער: שאַ־דאָרט, שטילער, מאַך נישט אַזאַ צערעמאָניע. אַנדערע האָבן ערגער אָפּגעשניטן פֿאַר מיר, איך האָב כאָטש די הענט און איין פֿוס איז מיר נאָך אויך געבליבן און כ׳קען נאָך גיין, שטילער, זאָג נאָר, וואָס הערט מען אין שטוב? ווי איז עס געגאַנגען די גאַנצע צייט (קוקט זיך אַרום איבער די ווענט, בייגט זיך אַראָפּ צו די שפּילנדיקע קינדער אויף דער ערד און קושט זיי לאַנג).

חנה לאה: (קען נאָך נישט קומען צו זיך. קוקט אַלע מאָל אויף די בילדער פֿון די ווענט דאָ אויף איר אינוואַליד און וויינט אָן אויפֿהער).

שרה: (טרייסט חנה לאהן) דאַנק דעם אייבערשטן דערפֿאַר, נישט פֿאַר דיר געדאַכט, רבקה רחל האָט שוין דעם מאַן פֿאַר די אויגן נישט אָנגעקוקט. זי וואַרט אויף אַ בריוו פֿון ראַבינאַט זי זאָל אַן אייביקע עגונה נישט בלייבן, סימנים אָפּגענומען... ווע די סימנים!... אַ בריוו געקומען פֿונעם אָרט וואו ער איז געשטאָרבן...

(צו ברוכן וואָס קוקט זיך נאָך אַלץ אַרום איבער דער שטוב) נו, נו, דאַרפֿסט זיך נישט אַרומקוקן, די פֿיניף יאָר נויט האָט דיין חנה לאה איבערגעטראָגן אין דער שטיל, נישט געגעבן פֿאַר קיינעם קיין פּיפּס אַפֿילו, די זאַכן פֿון שטוב נישט גערירט, דו האָסט דאָך איר נאָך געשריבן זי זאָל די מאַשינען נישט אָנרירן (ווייזט אויף די קינדער וואָס שפּילן זיך אויף דער ערד) זעסט אַ, כּדי דאָס קרענצל מגדל צו זיין איז דיין ווייב געגאַנגען פּאַדלאַגעס וואַשן אין גבירישע הייזער און זומער אין וואַלד געגאַנגען קלויבן יאַגדעס צו פֿאַרקויפֿן.

ברוך: (באַמיט זיך אַ שטעל צו טון ווי אַמאָל אין די גוטע צייטן, פֿאַלט שיער נישט אום מיט דער קוליע וואָס גליטשט זיך אויס איבער דער דיל, רעזיגנירנדיק זעצט ער זיך אַוועק מיד אויף אַ בעט, וויל אָנהייבן דערציילן פֿון זיין דריי יאָר אָפּזיין אין „פּלען“ פֿאַרפּלאָנטערט אים אַ הוס, פֿאַרקוועקטשט אים אין דרייען אַז ער קען קוים דעם אָטעם כאַפּן הוסנדיק). זעט איר אַן עסק, דער רוח זאָל עס נעמען... דאָס אויך דאָרט געכאַפּט אויפֿן פֿראָנט אין אַ נאַסער אָקאָפּע... ביז אין דער העלפֿט געשטאַנען אין וואַסער... זאָל עס זיי דאָרט די רוסישע אויסדאָווען סאַראַ אָקאָפּעס זיי האָבן געהאַט, דריי טעג זענען מיר אין דער נעץ געלעגן און אַלע געמוזט גיין דערנאָך אין שפּיטאָל מיט זאַפּאַלעניס (ווענדנדיק זיך צו די אַרומיקע שכנים) און ווי איז עס אייך דאָ געגאַנגען אין „טיל“? און דיר משה? דיר האָט אַ וודאי געמוזט גיין מיטן קאָפּ אַראָפּ ביים דייטש. דיינע „זעקסערלעך“ פֿאַר טראַנספּאָרטירן תּבואה קיין ראַסיי (רוסלאַנד) האָסטו שוין געוויס נישט געהאַט...

משה: (לייגט אויס אַ פּאָר ווייסע איידעלע הענט ווי פֿון אַ ישיבה־בחור) זעסט אַ, ברוך, זאָלן מיר אַלע אַזוי לעבן, קיין שטאָך אַרבעט נישט געהאַט די גאַנצע פּאָר יאָר, געלעבט פֿון דעם ווייבס האַרעוואַניע, פֿון תּכריכים נייען, ס׳איז געווען אַ גירעטעניש, ברוכל, זאָל שוין אַזעלכעס מער נישט זיין, ס׳גאַנצע ס׳גאַנצע בית־חיים איז דאָך שוין אָנגעפֿילט מיט קברים פֿון דער מגיפֿה, אַז דאָס מענטשן־פֿלייש האָט ווי פֿאַרפֿוילטער פּגירה געזיפּושט איבער פֿעלדער, טאַ וואָס איז דאָס וואונדער, ס׳גאַנצע שטעטל האָט דאָך געקענט אַוועקגיין ווי איך בין אַ ייִד! יאָ, און די מעשה מיט דער באָמבע ווייסטו גאָרנישט? דרייצן מענטשן זענען דאָך

דערפון אומגיקומין דעמלט, יעקע גנב! ס'האט דאך ניסים גיוועזן אז איך בין נ'ש'ט גיווע צווישן זיי. פארכיס! אין מיטן העלן טאג האט אנ'אעראפלאן גינומין רוישן אויף די „זאמדן" (ארימער שטאט־קווארטאל). איז מין גישטאנין א קופקע יידן און זיך גילערנט טרעפן וועמינס דער „פויגל" איז: חיים איטשיס איז גיוועזן, לייבל, חיים יונהס, בערל שניידער, טאקי תנחום שוסטער און נאך יידן און פלוצים: טראך... טראך... עס פאלן א פאר ש'רעטעלעך אראפ פונים הימל און עס מישט זיך אויס הימל מיט ערד, און אלץ ווערט א קאלוזשע בלוט, און איך? הערסטו? ביי יאן באַרטוסקי גאר אין סאד ארייגישליידערט!... דריי שעה גילעגן אן לשון... שפעטער קוים אפגימונטערט. וואס יעקע האט גיקענט באווייזן...

יעקב: (ווייזט אויף ברוכן) אים ארט עס גאר נישט, צוגיוואוינט!...

ברוך שטעפער: (זיצנדיק די גאנצע צייט גלייכגילטיק צוגיוואוינט שוין צו אזעלכע מעשיות אויף דער מלחמה, גיט אים מיטאמאל א נערוועזישער צוק איבער דער פאראליזירטער באק, א סימן אז ער איז פון עפיס א זכרון דערשיטערט גיווארן, ער לייגט ארויף זיין לאמין פוס אויף א בענקעלע, (הוסט זיך אויס, כארטונקט מיט וואסער און הייבט אן שטיקנדיק זיך אלע ווייל'ע מיטן הוס) אבער דעם „קלאבס" וואס „יעקע" האט אנגימאכט נעבן מיין אקאפע האט איר מסתמא נאך אזעלכיס דא נישט גיזעצן... 400 זעלנער זענין גיפלויגן מיטן רויך, מ'האט גיקענט שווימין אין בלוט, און וויפל מיינט איר האט מין דערצו גיברויכט אין גאנצן, 3 שראפנעלן פון א 42־ער, אבער קינדערלעך, ס'האט צוהאקט פערטעלעך פלייש אז ס'איז קיין ביינדעלע נישט גיבליבן... (הוסט) און 6 ביימער האט עס אויסגיריסן מיט די ווארצלין... כע...כע... נישט גיוועזן וועמין צו באגראבן... מ'האט גיגראבן פארבלוטיקטע ערד... מער נישט... (פארקייכט זיך פון הוס, ווערט בלא, רויט ווי א גיהאנגינער, גיסט ארייין אין זיך א גאנצע קווארט וואסער און בלייבט דערווייל א מינוט אן אטים).

חנה לאה: (ארויסגייענדיק פון די כלים אויף די שכנים, וואס מאטערן דעם כאן אירן מיט שאלות) אז וואס האט איר זיך אנגיזעצט אויף אים, קוים וואס צר לעבט (קוקט אן דעם צובראכינים גישטעל פון איר מאן) אוועקגיפארן א סנאפ און גיקומין... ווע מיינע אויגן וואס פאר א זינד האב איך גיטון?...

די שכנים (אפ).

חנה לאה: (זעצט ווייטער פאר) אבי האסט גישריבן מע זאל די מאשין נישט פארקויפן, מיינע שונאים זאלן אזוי לעבן צי דו וועסט נאך קענין טון א שטאך ארביט מיטן קאלאווען פוס.

מנחם און שכנא: (צוויי עלטערע יונגלעך איינער פון א יאר 16 דער צווייטער עפיס עלטער, איידעלע פנימלעך פון ישיבה־בחורימלעך מיט גיקרייזלטע פאותלעך אונטער די אויערן לערנין אין דער שטאטישער ישיבה. קומין אן מיט די גמרות אונטער די הענט).

חנה לאה: (גייט זיי אנטקייגן מיט א גיוויין) קינדערלעך, זעט כאטש דאס אומגליק, קוקט אן אייער טאטן.... (די צוויי יונגלעך גייען נישט דרייסט צו צום לאמין ברוך וואס וויינט דערזעענדיק די קינדער מיט ביטערע טרערן — זיי גיבן אים איידל און מיט ניכוס שלום. דער עלטערער וואס גידענקט מער ברוכן פאר זיין אוועקפאר קוקט אים לאנג אין דער האנד מורמלינדיק) טאטע... טא—טע...

ברוך דרוקט אים פעסט צו דער ברוסט און וויינט אויפן קול.

חנה לאה: (צו ברוכן) נו, וועסט קיין פרעטענציעס נישט האבן צו דיין חנה לאהן, א שטעפערס א ווייב, ביי גבירים נישט צו גיפינין אזעלכע קינדער, די מלמדים קענין זיך ב"ה פון זיי נישט אפלויבן, טייערע קעפ, דאס האט אלץ חנה לאה מיט אירע צען פינגער אויסגיהאריוועט, פאדלאגיס גיוואשן און די קינדער גימאכט פאר יידן. דער טאטע זאל קומין און נחת האבן, ווי מיין נחת!... אין וואס פאר א צורה איך זע דיך...

ברוך: (נישטערט צווישן די פעקלעך שטויסט זיך אן אויף איינס אין וועלכן עס ליגן א טלית און תפילין און א צענדליק ספרים נעמט זיי איינציקווייז ארויס. צו חנה לאהן) זעסט א, אין דעם זכות, נאר אין דעם זכות האט מיר דער אייבערשטער גיהאלפן (ווייזט אויפן טלית ותפילין און די ספרים) כ'האב קיין איין טאג נישט פארמיטן צו דאווינין אפילו אין שפיטאל אוועקגייענדיק פון אונטערן מעסער, אפילו אין די אקאפיס, אין א יידיש ספר אויך גיקוקט, קיין למדן איז נישט דיין מאן, אבער תהלים זאגן קען ער! א ספר אויף טייטש קוקט ער אויך! און א דין ווייס ער אויך (ווייזט די קינדער מדרשים אויף עברי־טייטש, א ספר נצח ישראל פון חפץ חיים, א זאץ משניותן מיט טייטש און נאך טייטש־ספרימלעך) און איר קינדערלעך וועט שוין עפיס וויסן דא אין די דראבנע אותיותלעך?

מנחם: מיר לערנין שוין עטלעכע בלאט גמרא אויך מיט תוספות. מיר קענין עס אויף אויסנווייניק...

חנה לאה: (קוקט זיך ארום איבער דער שטוב, דעקט אפ די שטעפ־מאשינין) מיינע שונאים זאלן אזוי לעבן צי דו וועסט שוין קענין א נאדל אנשטעכן אז דו האסט קיין פיס נישט מיט וואס וועסטו דרייען די מאשין? מע וועט אויסגיין ווי די ליכט... אז דו ביסט נישט גיוועזן האט מין כאטש רחמנות גיהאט אויף מיר, אז דו ביסט דא וועט מין דיך הייסן פארדינין... (זיפצט) מיין פארדינער...

ברוך: זינדיק נישט, דער אייבערשטער האט מיך נישט פארלאזט און ער וועט מיך נישט פארלאזן. דאנק אים דערפאר, כ'האב מיך נישט גיריכט אז דו וועסט שוין דיין מאן זעען א לעבידיקן. וואס זאל איך דיר דערציילן, האסט גידארפט זעען מ'האט מיך שוין פאר טויט גיהאלטן. א גראנאט האט מיך אויף קילאמעטער ווייט גישליידערט, א טייך מיט בלוט מיר אויסגינאגט און... כ'בין לעבן גיבליבן. אפשר טאקי אין זכות פון די קינדערלעך (נעמט ארום מנחמין און שכנאן וואס שטייען אין א זייט און הערן זיך איין דעם טאטנס סיפור־המעשה) אפשר אין זייער זכות... דער אייבערשטער וועט מיך איצט אויך נישט פארלאזן!

חנה לאה: (וויינט הערנדיק ברוכס רייד, זעצט ווייטער פאר) און דירה־געלט בין איך שולדיק פאר דריי יאר און מלומדות פאר דריי חדשים, און קיין האלץ אין שטוב האב איך נישט און פאר ברויט בין איך שולדיק, וואו וועט מין זיך אהין טון?

ברוך: (קען זיך נישט זאט קוקן פון די בחורימלעך זיינע) דארט זעט מין עס גאר נישט, חנה לאה, א נחת אנצוקוקן (הייבט זיך אויף נעמט די קוליע אין דער האנט און שפאצירט איבער דער שטוב מיט בטחון צו'זינגנדיק ברוך ה' יום, יום...)

חנה לאה: משוגע מיינע שונאים, זאג מיר ברוך, זאלסט מיר גיזונט זיין, פון ווען אן ביסטו גיווארן אזא בעל־בטחון, ברוך שטעפער האט גידאווענט די גאנצע יארן צווישן חברה שוסטערס... וואס איז עפיס פון־דיר גיווארן מיטאמאל? צו וואס מע דערלעבט אלץ כע, כע...

ברוך: (שטעלט זיך אוועק ביים פענצטער פארקוקט אין דערמיט צו חנה לאהן) פארשטייסטו מיך אז מע קוקט דעם טויט אין די אויגן רעט מין אנדערע ווערטער... גאר אנדערע ווערטער...

אלימלך שטייער מיין הויף

פון דער סעריע:
„אין שאטן פון כרך"

מויערן, מויערן אן א סוף,
ווארשעס — גרויסער כרך.
וואוין איך מיר אין א הויף,
א הויף... איינער פון א סך.

מויערן האבן שווארצע פלעקן
און די דעכער גראע האר.
פליסט דאס לעבן זיינע וועגן
א גאנצע וועלט אין מיניאטור...

און וואס דאס לעבן קען נאר געבן
אלץ אזוי אויף קליין פראצענט,
שפילט זיך אפ ביי מיר דערנעבן
צווישן די פיר טונקעלע ווענט...

— אין מיין הויף א שול פאראן איז
פאר א מנין אלטע לייט
און די שול האט א שמש
מיט א הינקנדיקער זייט...

צופראלן פענצטער אויף
אין מיין הויף דעם טונקעלין
און דאס לעבן אין מיין הויף
פלייצט פון אלע ווינקלין...

דער משוגענער פון הויף
שמייכלט גלייך אין הימל.
און דער שטרויזאק זויפן גאניק
לופטערט זיך פון שימל...

דער שניידער פונים קעלער
וויגט זיך זיין פרעס־אייזן
און דער אקטיאר אנטקייגנאיבער
דרעשט שוין זיינע פראזן...

נאר דער שמש אויף די אלטע יאר
רוט נישט קיין מינוט.
דאס לעבן אין מיניאטור
שפרייזט מיט הינקנדיקע טריט.

אט איז דארטן א קינד גיבוירן,
א קייגן איבער מיר —
און ער איילט שוין קאלט גיפרוירן
קלאפן שמירהלעך אין טיר.

אין מיין שכנות איז א חופה.
ווער דארף זיך דערין צו מישן?
אליינט דער שמש שוין ס'באזארגן
אין מסדר זיין קידושין...

און באלד אט דא דערנעבן
א טריט נאר מיטן פוס
האט א מענטש גיעקט זיין לעבן
און האלט שוין נאך גסיסה...

מענטשן לעבן — מענטשן שטארבן
הינטער וואנט און טיר.
וועמין רירט עס, וועמין ארט עס?
וואס ביסטו מיר וואס בין איך דיר?

בלויז דער שמש אויף די אלטע יאר
מיט זיינע הינקנדיקע טריט
שטייט ביים „לעבן אין מיניאטור"
ווי א שומר און ער היט...

ל. ש. פון חוהס פרשיות...

גייסטישע און באַרביטע מדרשים

ג—ט האט באשאפן אדם הראשון גרעדליגיק. נאר ווען ער האט באקומין צו זיך א צווייטן, חוהן — האבן זיי ערשט אנגיהויבן טראכטן פארשידענע חשבונות.
(מדרש קהלת)

ויבן ד' אלקים את הצלע.

ר' יהושע פון סכנין זאגט: ויבן — כביכול האט זיך מתבונן גיוועזן פון וואנין די פרוי צו באשאפן. האט ער זיך אזוי גיטראכט: כ'וועל זי נישט באשאפן פון אדם הראשונס קאפ, זי זאל נישט אמאל צופיל אויפהייבן דעם קאפ צו האלטן זיך גאוהדיק, שטאלץ און ארומגיין מיט א פאריסינים קאפ; נישט פונים אויג — זי זאל נישט זיין טשעקאווע אלץ צו באקוקן; נישט פונים אויער — זי זאל נישט זיין נייגיריק אלץ צו וועלן הערן; נישט פונים מויל — זי זאל נישט צופיל רעדן; נישט פונים הארץ — זי זאל נישט האבן דעם חשק אלץ צו באטאפן; נישט פונים פוס — זי זאל נישט צופיל ארומלויפן.

דער פסוק זאגט אבער: ותפרעו כל עצתי — איר האט אויפגידעקט מיין עצה. די עצה וואס כ'האב מיך בעראטן, איך זאל זאל עס דעריבער אזוי נישט טון, האט זי אין דעמערונג פון איר נאך נישט דא זיין דערהערט און גיטון פארקערט. טאקי דאס אלץ גינומין און גימאכט זיך דערפון אזא גיוואוינהייט. ווייל כ'האב מיר גיזאגט: כ'וועל זי נישט באשאפן פונים קאפ, זי זאל זיך נישט האלטן גרויס — דערפון טאקי האט זי זיך ארויסגינומין צו גיין מיט א פאריסינים קאפ; איז טשעקאווע אלץ צו זען; ...ווייל אלץ הערן; ...איז אלימין מקנא; ...האט ליב אלץ צו באטאפן און האט א טבע שטענדיק ארומצולויפן.

* * *

„האט די שלאנג גיפרעגט די פרוי און די פרוי האט דעם שלאנג גיענטפערט".

— וואו איז דען אדם די גאנצע צייט גיוועזן?

— הקדוש ברוך הוא האט אים גינומין און ארומגיפירט איבער דער וועלט, אים גיוויזן זי צו באקענין: די ערד איז גוט צו באפלאנצן. דא איז גוט צו פארזייען אאז"וו.

אין דער צייט, ווען ער האט זיך ארומגיזעצן ווענן אויסגיפינין ארביט, א וועלט צו ענטוויקלין, זיצט זי דאט דערווייל ליידיג און פון לאנגווייליקייט מאטלט מין איבער אלצדינג און אלימין. פון ליידיק גיין קומט מין צו לשון־הרע, און פון דארטן צו אלים שלעכטן.

*

זענין אמאל גיזעסן די חכמים און צווישן זיך גישמועסט: עס איז א באקאנטע זך, אז די פרוי האט גיברענגט דעם טויט אויף דער וועלט. באלד די ערשטע פרוי, חוה האט גיברענגט אויף איר מאן דעם טויט, און אזוי כסדר, פון דעמלט אן, פארקירצט יעדע פרוי דאס לעבן פון איר מאן. לאמיר אלזא אמאל פעסטשטעלן, מיט וואס מאכט זי עס אים דעם טויט? —

רופט זיך אן דער ערשטער ר' מאיר: מע קאן עס זען דערפון וואס יענע ערשטע פרי, וואס די ערשטע פרוי אויף דער וועלט האט צו איר גיגלוסט און וועלכע האט פאראורזאכט דעם טויט — איז בסך הכל גיוועזן א ווייץ. דאס באווייזט אז די פרוי איז דא נעבעך גארנישט שולדיק, אלץ צוליבן שטיקל ברויט. וואס האט דען די פרוי פארלאנגט פונים מאן? — פרנסה! א שטיקל טרוקן ברויט! און אינים גייעג נאכן שטיקעלע ברויט, איז עס זיין לעבן גיווארן גיקירצט און דאס האט עס גיברענגט אויף אים דעם טויט.

(א ברי', אז די בארימטע מלומדת און ר' חנינא בן תרדיונס ג—טס־פארכטיקע טאכטער ברורי', איז גיוועזן זיין ווייב...)

ענטפערט אים ר' יהודה ב"ר אלעי: ניין, ווען א מענטש זאל זיך לאזן באגניגינין מיט א שטיקל טרוקן ווייצן־ברויט, וואלט ער נאך נישט גיפינין דערביי דעם טויט. די מעשה איז אבער וואס ער וויל דערנאך פארטרינקין און דווקא א גוט גלעזל ווין. יענע פארבאטינע פרוכט פון עץ הדעת וועלכע האט זיך חוהן פ'רגלוסט, און דערמיט אויף איר מאן דעם טויט גיברענגט, איז גיוועזן נישט עפיס אנדערש ווי א ווייַנטרויב. הולטאיען האט זיך איר פארגלוסט. וויין־זופן און דערמיט האט די גיברענגט אויף איר מאן דעם טויט.

(ר' יהודה ב"ר אילעי ווערט אין דער גמרא באצייכנט אלס חסיד און כידוע זענין ס'רוב גרויסע חסידים גישטראפט גיווארן מיט ווייבער אויסברענגערנס...)

האט ר' אבא פון עכו זיך אנגירופן: נאך נישט מיטן אויפעסן א ווייצן־זעמל און פארטרונקען א גלעזל וויין גייט מין פון דער וועלט פאר דער צייט. אויב א פרוי פארקירצט די יארן פון איר מאן, איז עס צוליב איר פרויען־שטאט, דעם פאלטשן פוץ און ביליק־שרייענדיקן גלאנץ. די פארבאטינע פרי איז אלזא גיוועזן אנ־אתרוג, וואס פארמאגט א בלויזן ריח, איז שיין אויסגיפוצט, אן א ווענטלעכן טעם. דער פארלאנג שיין זיך צו פוצן, פערפומירן, פארשווענדן אויף קאסמעטיק וואס ברענגט קיין שום נוצן נישט, און האט קיין שום יידישן טעם נישט — דאס האט צוגיפירט צו איר מאנס טויט.

(די פרויען פון עכו, אלס גרעניץ־שטאט פון ארץ־ישראל האבן גימוזט איבערנעמין פון דער ארומיקער גויאישער וועלט, דעם גאנצן אויסערלעך שימערירדיקן גלאנץ).

דערויף האט ר' יוסי גיענטפערט: נאך נישט מיט דעם אלים שעפט זיך אויס דאס ערגסטע. דער עיקר וואס איז מקצר דעם מאנס יארן, איז דאס איינשפאנין אים צו באזארגן זיין ווייב מיט אלערליי נאשערייען. א ווייב וואס האט ליב אליין צו לעקן האניק... דאס נאשן ווייס נישט פון קיין סוף, און קען דעם מאן גישווינד צופירן צו זיין סוף, פארייאגנדיק אים אין קבר אריין. די פארבאטינע פרוכט פון עץ הדעת איז אלזא גיוועזן א פייג, וואס איז זיס און גיט פון זיך ארויס האניק.

(ר' יוסי האט נעמלעך גיהאט א שלעכט ווייב. קענטיג, א נאשערן א צולאג, ווייל ווען ר' יוסי איז אמאל א היים גיקומין פון בית־מדרש און איר גיפרעגט צי עס איז דא צו עסן האט זי אראפלאזנדיק דעם קאפ צו דער ערד, גיענטפערט, אז עס איז דא א ביסל קרויט און ארויסגילאפן פון שטוב ארויס. בלייבנדיק אליין איז ר' יוסי צוגיגאנגין זיך נעמין עסן פון טאפ, איז גאר דאס גיוועזן גיבראסינע טויבן. משמעות, אז דאס האט זי גיהאט באדאלטן פאר זיך, און דעם מאן האט זי גיהאט חשק צו ווייזן א פייג, אפצופטרן אים מיט א ביסל קרויט...

שפעטער ווען ר' יוסי האט זי גיגט, האט זי טאקע דעם צווייטן מאן גיבראכט אויף דער שטופע, אים בלינדערהייט צו פירן איבער די הייזער...)

אויסהערנדיק זיי אלע, האט ר' יהושע בן לוי צולעצט זיך אנגירופן: חס ושלום! נישט מע ווייסט און נישט מע וועט שוין א מאל וויסן די סיבה פון ערשטן טויט אויף דער וועלט, וועלכע עס איז עס גיוועזן גיאסרטע פרי פונים עץ הדעת! א וודאי האט ער, ר' יהושע בן לוי, וואס איז לעבידיקערהייט גלייך ארייין אין גן־עדן אריין, נישט גיוואוסט די סיבה, וועלכע עס ברענגט דעם טויט אויפן מענטש...

*

אין ארץ ישראל אז איינער האט חתונה גיהאט, האט מין אים גיפרעגט: „מצא" אדער „מוצא"? דאס ערשטע איז א לשון עבר (פארגאנגינהייטס־אויסדרוק), אויב דו האסט באקומין א פרוי, אזוי ווי א פארצייטיקע בת ישראל, די נביאות וצדקניות אדג"ל. דעמלט איז גוט.

„מצא אשה מצא טוב". ווען אבער עס איז ביי דיר א „לשון הוה" (געגנווארט־אויסדרוק) אויב דו האסט גיפאקט א היינטוועלטיקע „מוציא" — דעמלט איז „ומוציא אני את האשה מר ממות", איז עס פאר דיר ביטערער ווי דער טויט...

שוין ארויס פון דרוק

ישראל עמיאט:
מיט זיך אליין...
לידער־זאמלונג
פראכט־אויסגאבע, אלבום־פארמאט
פרייז 40 גר.

ווענדן זיך:
Spółdzielczy Bank Dyskontowy w Ostrowi-Maz. P.K.O. 60.211
Admin. L. Pecyner.
אויך צו באקומין אין אונדזער רעדאקציע.

אַ גרויסע יידישע פּערזענלעכקייט

נאָכן טויט פון באַראָן עדמונד־בנימין ראָטשילד

פון העשיל קלעפּפיש

ער האט נישט געשריבן קיין לידער דער באַראָן עדמונד־בנימין ראָטשילד ע"ה און ער האט קיין פּאַעמעס נישט געשאַפן. ער איז גאָר געווען אַ פינאַנסיסט און געהאַט אַ גרויס באַנק־הויז אין פּאַריז. און דאָך טראַכטנדיק וועגן זיין פּערזענלעכקייט, זע איך אים, ווי אַ דיכטער, ווי איינעם פון די גרעסטע משוררים ביי יידן.

עס איז דאָס שענסטע און וואונדערבאַרסטע ליד, וואָס אַ מענטש קען שאַפן: פאַרוואַנדלען דאָס אייגענע לעבן אין אַ געזאַנג. עס איז די גרעסטע קונסט פון אַ קינסטלער־אַרכיטעקט: אויסבויען דאָס אייגענע לעבן ווי אַ פאַרכישופנדיקן מאָנומענט.

זיין מהות, זיין לעבנס־מעטאָדע מיט וועלכער יעדער עכטער מענטש ווערט געבוירן און שטאַרבט, איז געווען — גוטקייט.

נישט קיין גוטקייט לחצאין. נישט קיין גוטקייט אויף ברעקלעך, אויף פיצלעך, יענע „גוטקייט", וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר אַ טייל אונדזערע עסקנים, כלל־טוער און שתדלנים, וואָס אַז זיי ווילן זענען זיי גוט... דער באַראָן ראָטשילד איז געווען די סאַמע פאַרקערפּערונג פון גוטקייט. זי איז אים געלעגן אין בלוט. און דערפאַר ווערט אַזוי ליכטיק און וואַרעם, ווען מע קוקט אויף זיין בילד, ווען מע פילט זיך געצערטלט פון זיין מילדן און וואַרעמען פאָטערלעכן בליק.

מע וועט דערציילן אין אַלע דורות:

געווען אַמאָל ביי יידן אַ ר' נחומקע גראָדנער, אַ ייד, וואָס איז געגאַנגען אין אַ פינצטערער נאַכט מיט אַ לאָמטער אין האַנט בשעת אַ קנאַקנדיקן פראָסט, נאָך אַ תענית, און געטראָגן אַן אויסגעבעטלטע נדבה פאַר אַן אָרעמען חולה. שוואַך און דאַר איז געווען דער דאָזיקער ר' נחומקע און דער שניי האט אומברחמנותדיק געפּריסקעט, און דער שטורעם־ווינט האט אַכזריותדיק געשניטן, און ער איז געפאַלן האַלב־חלשות אין מיטן וועג מורמלענדיק אַ האַלב־פאַרפרוירענער: נעמט ביי מיר צו די נדבה און טראָגט זי אַוועק דעם חולה...

און עס האט געלעבט אַמאָל אַ ר' שמואל זביטקעווער, אַ ייד, וואָס בעת אין פּראַגע נעבן וואַרשע האט געבושעוועט אַ ווילדע שחיטה אויף יידן פון קאָזאַקן, האט ער מפקיר געווען זיין גאָלד און פאַרמעגן און אַוועקגעשטעלט צוויי פעסלעך געלט אויף זיין הויף און אויסגערופן, אַז ער גיט אַ גאָלדן רענדל יעדן קאָזאַק, וואָס וועט אים ברענגען אַ לעבעדיקן ייד, און אַ רובל פאַר אַ בר־מינן...

און עס איז געווען אַ ייד, באַראָן עדמונד ראָטשילד, וואָס האט צענדליקער מיליאָנען פראַנקן אַריינגעלייגט אין ארץ־ישראל אין יענער צייט, ווען דאָס האט ביי אַלעמען אויסגעזען ווי „אַ משוגעת", וואָס האט ערד געקויפט, קאָלאָניעס געגרינדעט און צונויפגערופן יידן און זיי געגעבן געלט און געזאָגט: לעבט אין א"י, באַזעצט זיך אינעם לאַנד פון אונדזערע אבות!...

מע וועט לעגענדעס וועבן און מיט אָן אַ שיעור מעשיות אַרומרינגלען אָט די גרויסע יידישע מענטשן. און אַלע מאָל, ווען מע וועט פון זיי רעדן וועט מען דערפילן אַ ציטער. יענעם ציטער, וואָס מע דערפילט, ווען עס באַווייזט זיך איר מאַיעסטעט — די גוטקייט.

יענעם ציטער, וואָס מע גיט, ווען מע זעט, ווי אַ מענטש איז ניל.גין זיי אייגן לעבן צו פאַרוואַנדלען אין אַ וואונדערבאַרן שיר.

*

און מע דאַרף דאָך נישט פאַרגעסן, אַז דער איצט־פאַרשטאָרבענער באַראָן ראָטשילד איז געווען אַ גרויסער מיליאָנער, אַ שטאַרקער עושר. און הלמאי זאָלן מיר לייקענען, זייער זעלטן גייט עשירות האַנט ביי האַנט מיט גוטקייט; בלויז דער אָרימאַן — זאָגט אַ יידיש פאָלק־וואָרט — האט אַ גוט האַרץ... דאָס געהער שוין, צו דער מענטשלעכער נאַטור: איז איינער רייך, געדענקט ער נישט אַלע מאָל ווי יענער איש חסיד אין דער אגדה, וואָס האט באַקומען דאָס רייכטום אויף זיבן יאָר, אַז דאָס עשירות איז געגעבן געוואָרן בלויז פאַר אַ געשאַנק, און אַז ער דאַרף דערמיט גליקלעך מאַכן נישט בלויז זיך, נאָר אויך זיינע געיאָגטע און געפּלאָגטע ברידער, אַז ער דאַרף זיין געלד פאַרוואַנדלען אויף העכערע צוועקן און מיטהעלפן צו פאַרלייכטערן די ליידן פון די אָרימע און געראָדפטע. עס האט אויפן עושר אַ שטאַרקע שליטה די שכחה און ער פאַרגעסט, נישט חלילה אין זיך, נאָר אין די אַנדערע, און זיינע שכנים, אין זיינע ברידער.

אַ „מאָדנער" מיליאָנער איז געווען דער „נדיב הידוע", ווי דער באַראָן ראָטשילד ווערט אָנגערופן אין מויל פונים פאָלק. ער האט געוואוסט און פאַרשטאַנען, ווי אַזוי אויסצונוצן און זיך אומצוגיין מיט דער מתנה מיט וועלכער ער איז באַשאָנקען געוואָרן. און דערפאַר איז זיין נאָמען אַזוי באַליבט אויף דער יידישער גאַס.

מיט פופציק יאָר צוריק איז אין אים אויפגעקומען דער אינטערעס פאַר ארץ־ישראל. אין זיין סביבה האט מען אויפן מאַגנאַט אויסגעשטעלט אַ פּאָר פאַרוואונדערטע אויגן:

— וואָס איז געשען מיט דעם דאָזיקן עדמונד ראָטשילד? עפּיס הייבט ער זיך פּלוצלינג אָן שפּילן אין ראָמאַנטיק און אידעאַליזם, עפּיס שיט ער מיט אוצרות געלט אין אַ ווייטן און וויסטן באָדן, אין אַ זאַמדיקן מדבר, און עפּיס לעבט ער מיט אַ חלום וועגן יידישן צוריקקער אין הייליקן לאַנד...

און ער האט געהערט די אַלע מורמלערייען און געשוויגן און געטון זיינס. עקשנותדיק פעסט געגאַנגען צום ציל.

ניין, דאָס איז נישט ביי אים אַ געשעפט, און זיין אַרבעט פאַר א"י טוט ער נישט פון געשעפטלעכן שטאַנדפּונקט. דאָ קוקט ער נישט אויף מאַטעריעלע געווינסן צי פאַרלוסטן. דאָ טראַכט ער וועגן העכערע ווערטן, דאָ שטעלט ער זיין געלט צו דער דיספּאָזיציע פון אַן אידעע, דאָ שטעלט ער זיך אין גאַנצן אין דינסט פון אַן אידעאַל, אַלץ וואָס האָט אַ שייכות מיט א"י, ווערט זיין אייגן לעבן און ביטע, מישט נישט צונויף די ביידע באַגריפן, דאָס געשעפט און די אידעע!

עס קען דער באַראָן ראָטשילד זיך אויסטון פון אַלע געשעפט־ענינים, ווען דער כבוד פון יידישן פאָלק פאַרלאַנגט עס. נאָך די קישינעווער פּאָגראָמען האט ער איבערגעריסן אַלע באַציאונגען מיט רוסלאַנד און אָפּגעזאָגט איר צו געבן אַן הלוואה. ווען אין די ניינציקער יאָרן פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט זענען אין אַלזשיר אויסגעבראָכן פּאָגראָמען, איז ער ענערגיש און מוטיק אַרויסגעטרעטן קעגן דער פראַנצויזישער מאַכט אין אַלזשיר. שטאָלץ האט ער פאַרטיידיקט די יידישע פאָדערונגען און נישט מורא געהאַט, אַז ער וועט דערפאַר אַרויפציען אויף זיך דעם צאָרן פון אַ ריי מלוכה־לייט און אפילו פון יידישע אַסימילירטע שמענדריקעס. און מיט וואָס פאַר אַ מסירת־נפש ער פירט די פאַרטיידיקונגס־אַקציע פאַר דעם אומשולדיקן יידישן קאַפּיטאַן דרייפוס! ער וואַרפט זיך מיט לייב און נשמה אין דער אַרבעט און קאַרגט נישט קיין מי און קיין געלט. דרייפוסעס באַרימטער פאַרטיידיקער קלעמאַנסאָ דערציילט, אַז ער האט איינמאָל זיך עפּיס שלעכט אויסגעדרוקט וועגן יידן האט דער באַראָן ראָטשילד האַסטיק זיך אויפגעשטעלט, אַ קלאַפּ געטון אין טיש און אַ געשריי געטון: — שווייג, ה' קלעמאַנסאָ! דרך־ארץ פאַרן יידנטום! דאָס יידישע פאָלק איז דאָס גרעסטע פון די פעלקער!

דער „נדיב הידוע" האט אין זיך געטראָגן אַ הייסע ליבשאַפט צום יידישן פאָלק. און דערביי האט ער נישט געמאַכט קיין אונטערשיד צווישן די יידן אין גלות און אין ארץ־ישראל. ער האט זיך אומעטום געשטעלט גרייט צו שטיצן און העלפן. אַלע מאָל זיך אָנגענומען פאַר יידישע עוולות. אָפּגערופן זיך אויף יעדער יידישער נויט. ער האט געלעבט אינגאַנצן פאַר די יידישע מאַסן. זיי האט ער געווידמעט זיינע געדאַנקען און געפילן.

* * *

און אַז מע וועט פרעגן:

— פון וואַנען האט זיך גענומען אַזאַ מסירת־נפש פאַר יידן צום באַראָן עדמונד ראָטשילד? ווער האט אָנגעצונדן אין אים דעם ווילן צו העלפן, צו ראַטעווען, אַ דאַנק וואָס האט אויפגעפלאַקערט אין אים דער דראַנג קיין ארץ־ישראל? — ווער האט אים געשטויסן צו ווערן דאָס, וואָס ער איז געוואָרן פאַרן יידישן פאָלק? זאָל מען ענטפערן:

— דאָס רעליגיעזע געפיל, וואָס האט געלעבט אינעם באַראָן ראָטשילד, די עכטע יידישע טראַדיציאָנעלע דערציאונג, וואָס ער האט באַקומען.

זיין זיידע מאיר אנשל ראָטשילד האט נאָך געוואוינט אין פראַנקפורטער געטאָ. ווען ער איז גרויס און אָנגעזעען געוואָרן, האט ער אויך נישט איבערגעריסן מיטן יידישן געטאָ. ער האט דעם געטאָ מיטגענומען אין פּאַלאַץ אַריין. ער האט דאָס יידישקייט און די טראַדיציע געפירט אין דער וועלט פון גלאַנץ און אַריסטאָקראַטיע. דער באַראָן עדמונד ראָטשילד האט ביי זיין פאָטער אין הויז זיך אָנגעזאַפּט מיט אמת־יידישן גייסט, מיט געלייטערטער און טיפער רעליגיעזקייט. און דאָס האט געלייגט דעם חותם אויף זיין פּערזענלעכקייט. די יידישע טראַדיציע האט אים, ווי ר' משה מאָנטעפיאָרען, צוגערוקט נאָענט צום יידישן פאָלק, און פון איר האט ער געשעפּט גבורה אין יידישן שטאָלץ. זי האט אים געגעבן באַגייסטערונג פאַר זיין לעבנס־ווערק.

זיין ליבשאַפט צו א"י איז ביי אים נישט געווען קיין פּראָדוקט פון נאַציאָנאַליזם און פּאָליטיק ער איז מיט א"י געווען צונויפגעבונדן מיט אַן עכטן רעליגיעזן געפיל טיף נשמהדיק. ער האט פאַרלאַנגט און געחאַדערט, אַז איבערן לאַנד פון די אבות זאָל שוועבן דער אָטעם פון יידישקייט, נישט סתם אַן אויפגעלעבט ארץ־ישראל איז געווען זיין האָפענונג, נאָר — דווקא אַ יידיש פרום ארץ־ישראל, אַ הייליק לאַנד.

אַ שטיק וויסטעניש האט דער באַראָן ראָטשילד פאַרוואַנדלט אין אַ בליענדיק לאַנד. ער האט אויסגעטריקנט זומפּן און באַבויט און באַלעבט אַ שטיק מדבר. אָבער די אידעע, וואָס ער האט געוואָלט דערצו פאַרווירקלעכן — איז געווען: אויפבויען אין די קאָלאָניעס אַ יידיש לעבן. פאַר זיין לעבנס־אויפגאַבע האט ער באַטראַכט: באַהעפטן יידן אין ארץ־ישראל מיט זייער אַלטער טראַדיציע.

און וואָס פאַר אַ טראַגישע איבערלעבונג איז פאַר אים געווען דער פאַקט, אַז די ציוניסטן ווילן אין זייער העברעאישן אוניווערזיטעט אין ירושלים גרינדן אַ פאַקולטעט פאַר ביבל־קריטיק!

דער גרייז־גראָער באַראָן איז געוואָרן אויפגעקאָכט:

— אָט דאָס איז די „לערע", וואָס דאַרף פאַרשפּרייט ווערן אין יידישן לאַנד?

און ער האט פּראָטעסטירט. ער האט שאַרף און אַנטשלאָסן אַ זאָג געטון:

— ניין! נישט אַזאַ „וויסנשאַפט" טאָר זיך אַנטוויקלען אין ארץ־ישראל! זאָל מען נישט מטמא זיין דאָס לאַנד...

און דער פּראָטעסט פון אַלטן באַראָן האט געווירקט. די ווערטער פונעם גרייז־גראָען „נדיב הידוע" האָבן אויפגעציטערט די יידישע וועלט.

* * *

ער האט קיין ווערק נישט געשריבן דער באַראָן ראָטשילד און ער האט קיין כתבים נאָך זיך נישט איבערגעלאָזט. אָבער רעדעס עטלעכע האט ער געהאַלטן אין משך פון די פינף מאָל, וואָס ער האט באַזוכט ארץ־ישראל. און אין די רעדעס קומט צום אויסדרוק זיין גרויסע שעפערישע און לויטערע פּערזענלעכקייט. דאָ זעסטו אים אינגאַנצן אַדורכגעווייקט מיט שטילן יידישן צער, מיט טיפער יידישער צונויפגעבונדנקייט און מיט גרויסער יידישער האָפענונג.

— איבערצייגט זיך — זאָגט ער איינמאָל צו די יידישע פּויערים — אַז די אמונה פון אונדזערע עלטערן איז געווען און וועט תמיד פאַר אונדז זיין דער סם־החיים. ווייל דער נאַציאָנאַליזם אַליין איז נישט קיין גענוגנדיקע גאַראַנטיע פאַר דעם גייסטיקן אויפבוי פון אונדזער לאַנד. פאַרטראַכט זיך און זעט, ווי גרויס עס איז די קראַפט, וואָס איז אויסבאַהאַלטן אין אונדזער רעליגיע. דער ג־ט פון ישראל סבא לעבט נאָך און עקזיסטירט נאָך!...

לייענסט אַזעלכע ווערטער און זעסט פאַר זיך אַן איבערגעגעבענעם גלויביקן ייד וואָס גליט מיטן פאַרלאַנג אָט אַזעלכע יידן ווי ער צו טרעפן אין הייליקן לאַנד.

פון זיינער אַ רעדע אין דער קאָלאָניע „זכרון יעקב":

— ווי איך פריי זיך, ווען איך זע, ווי די כרמל־בערג זענען באַדעקט מיט וויינגערטנער, וואָס זענען באַפלאַנצט און באַאַרבעט געוואָרן דורך יידישע הענט. אָבער זאָלן מיר וויסן, אַז אונדזערע עלטערן אַמאָל, ווען זיי האָבן עובר געווען אויף די מצוות פון דער הייליקער תורה און ווען זיי האָבן נישט געפאָלגט די רייד פון אונדזערע נביאים, האט ג־ט'ס צאָרן זיך אָנגעצונדן אויף זיי און זיי אַראָפּגעשליידערט פון דער ערד...

האט דער באַראָן עדמונד דע ראָטשילד געהאַלטן די רעדע? ניין, אַזעלכע שטראָף רייד האט געוואָרפן אונדזער ר' בנימין ראָטשילד, אַ ייד פון אונדזער גאַס, פון אונדזער בית־מדרש...

און אָט שטייט ער ווי אַ גוטער און הייסער טאַטע פאַר די קאָלאָניסטן פון פּתח תקוה אין יאָר תרנ"ט.

איר זעט אַליין — זאָגט ער מיט אַ ציטערנדיקער שטים — אַז, וואָס כ'האָב נאָר געקענט טון פאַר אייך האָב איך געטון. איר דאַרפט אייך נאָר מער פלייסן אין דער אַרבעט, כדי איר זאָלט קענען לעבן אויף אייגענעם חשבון און נישט זיין אָפּהענגיק פון מיר. טוט ווייטער אייער אַרבעט, זייט געטריי אונדזער תורה און דת און לעבט צווישן זיך בשלום און פריינטשאַפט. איר דאַרפט וויסן, אַז כ'האָב אויף מיר גענומען אָט די גרויסע אַרבעט נאָר צוליב דעם, ווייל כ'האַלט יעדן איינציקן פון אונדזער פאָלק פאַר מיין ברידער. איך פאַרלאַנג דעריבער, אַז איר זאָלט צווישן זיך זיין ברידער. דער קליינער זאָל נישט מקנא זיין דעם גרויסן, דער אָרימער דעם רייכן, דער תקיף זאָל נישט אַרויסווייזן זיין תקיפות אַנטקעגן דעם שוואַכן און דער רייכער אַנטקעגן אָרימאַן. איינער דעם אַנדערן זאָל העלפן אויב איר וועט אַזוי טון — וועט אייך דער אייבערשטער העלפן...

אַזוי בעט זיך די גרויסע יידישע פּערזענלעכקייט ביי די קאָלאָניסטן, ווי ביי אייגענע קינדער, נישט צו פאַרשעמען זייער פאָטער, וואָס האט אַזוי זיך מקריב געווען פאַר זיי און וואָס זאָרגט ווייטער פאַר זייער גליק.

אַ שטאַרקע רעדע, אַ רעדע, אַ דענקמאָל, האט ער געהאַלטן בעת זיין לעצטן באַזוך אין א"י מיט ניין יאָר צוריק.

דער ישוב האט אים אויפגענומען מיט קעניגלעכן כבוד. מ'איז אַרויס אַנטקעגן אים מיט ספרי־תורות. מ'האט האַרציק און מיט פרייד באַגריסט דעם מענטש, וואָס האט אַזעלכע געוואַלטיקע פאַרדינסטן פאַרן אויפלעבן א"י. דער נדיב הידוע איז געווען גערירט פון אַזאַ קבלת־פּנים.

און דער אַלטיטשקער האט אַן אויפגעלויכטענער גענומען רעדן פאַר די פאַרזאַמלטע. ער האט צוערשט אויפגעמישט דאָס בלאַט פון זכרונות, יענע טעג און נעכט ווען דער חלום — ארץ ישראל, איז אין אים אויפגעגאַנגען:

— ווען איך דערמאָן זיך, ווי ארץ ישראל האט אויסגעזען אַמאָל מיט 50 יאָר צוריק, ווען איך בין דאָ געווען דאָס ערשטע מאָל, און איך זע, ווי דאָס דאָזיקע א"י זעט יעצט אויס, דאַכט זיך מיר, אַז אַלץ איז אַ חלום. אויסגעלאַכט האט מען מיך, ווען איך האָב אָנגעהויבן די אַרבעט. אויף זאַמד גייסטו בויען — האט מען מיר געזאָגט. און דאָך זענען די זאַמדן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין שטיינער, און די דאָזיקע שטיינער זענען דאָס געוואָרן דער גרונט־שטיין פאַרן נייעם יידישן ישוב. איך האָב געזען די צרות פון אונדזערע ברידער אין מזרח־אייראָפּע און איך האָב פאַר זיי געפונען דעם אויסוועג — ארץ ישראל...

און דער באַראָן רעדט נישט בלויז וועגן דער פאַרגאַנגענהייט. ער באַרירט די אויפגאַבן פון ישוב און וואַרפט אַ פאַרבענקטן בליק אין דער צוקונפט:

— נישט בלויז אויף דער העברעאישער שפּראַך און אויפן נאַציאָנאַליזם דאַרף מען בויען די יידישע היים. וואָס קען אויפטון אַ קליינער קיבוץ יידן, וואָס נעמט זיך צונויפן אינעם דאָזיקן ווינקעלע, צווישן דעם גרויסן ים פון פעלקער, דאַן, ווען ער זאָל זיך שטיצן בלויז אויף מאַטעריעלע כוחות? דאָס יידישע פאָלק קען נישט עקזיסטירן אין זיין לאַנד אָן צוזאַמענהאַנג מיט אונדזער גרויסן עבר, וואָס שטיצט זיך אויף דער מסורה. אין אייער יעדן שריט, אינעם גרויסן געדאַנקען־וועלט, נאָך דער תורה וואָס איז אונדז געגעבן געוואָרן נאָך פאַר טויזנטער יאָרן, ווען אַלע פעלקער האָבן זיך נאָך געפונען אויף אַ זייער נידעריקער מדרגה. זי איז געווען דער כוח, וואָס האט דערהאַלטן דאָס יידישע פאָלק און עס טויזנטער יאָרן אָפּגעהיטן פון אונטערגאַנג. די עיקרים פון דער תורה זענען געבליבן ביזן היינטיקן טאָג די גרונט־זיילן פון דער מענטשלעכער קולטור... אויב איר וועט ווייטער ציען די די דאָזיקע מסורה, וועט איר קענען דערפילן עפּיס גרויסיס פאַר דער וועלט, איר וועט קענען דערפילן די אויפגאַבע, וואָס פּאַסט פאַר די קינדער פון אונדזערע אבות, פאַר די, וואָס זייערע עלטערן האָבן געהערט דאָס קול פון די נביאים...

דאָס איז דער „אני מאמין" פון אַלטן באַראָן ראָטשילד. דאָס איז זיין צוואה פאַרן ישוב אין א"י, וואָס ער האט געהאָלפן אויפשטעלן. און נאָך אַמאָל און ווידעראַמאָל חזרט זיך איבער דעם אייגענעם געדאַנק, שילדערט ער פאַר די פאַרזאַמלטע יידן זיין שטרעבונג און גלויבן:

— דערציט אייערע קינדער אינעם גייסט פון דער תורה, וואָס האט דערהאַלטן אונדזער פאָלק!... זייט געטריי אייער פאַרגאַנגענהייט...

טרערן שטעלן זיך אים אין די אויגן, די שטים ברעכט זיך ביים זקן. — — —

עטלעכע רעדעס בלויז זענען איבערגעבליבן נאָכן באַראָן. אָבער זיי זענען אַן אָפּשפּיגלונג פון זיין פּערזענלעכקייט, און זיי זענען דאָך אין פאַרבן און אין ניואַנסן. זעסט די לעבנס־דראַמע, וואָס דער באַראָן האט געשאַפן, די פּעדים, וואָס ער האט געשפּינט אין משך פון די ניינציק יאָר, וואָס ער האט געלעבט. זעסט פאַר זיך אַ פיגור, וואָס איז געוואָרן אַ שטיק יידישע געשיכטע, אַ פיגור, אַ מוסטער פון אמת־יידישער נדיבות און אמת־יידישער האַרציקייט.

*

עס וואָלט געווען אַן אומרעכט צו רעדן וועגן באַראָן עדמונד ראָטשילד און נישט דערמאָנען זיין פרוי אַדעלהייד, וואָס האט צוזאַמען מיט איר מאַן געפירט די הילף־אַרבעט פאַר יידן.

פון דער היים האט זי מיטגענומען די שענסטע יידישע טראַדיציע. איר פאָטער ר' שמעון בנימין וואָלף („דער פראַנקפורטער ראָטשילד") איז געווען אַ זעלטן פרומער. ער איז געווען אַדורכגעדרונגען מיט אַ רעליגיעזן ציטער. ער האט זיך

אַ גרויסע יידישע פּערזענלעכקייט

נאָכן טויט פון באַראָן עדמונד־בנימין ראטשילד

פון העשיל קלעפּפיש

ער האט נישט געשריבן קיין לידער דער באַראָן עדמונד־בנימין ראטשילד ע"ה און ער האט קיין פּאעמיס נישט גישאַפן. ער איז גאָר גיוועזן אַ פינאַנסיסט און גיהאַט אַ גרויס באַנק־הויז אין פּאַריז. און דאָך טראַכטנדיק וועגן זיין פּערזענלעכקייט, זע איך אים, ווי אַ דיכטער, ווי איינים פון די גרעסטע משוררים ביי יידן.

עס איז דאָס שענצטע און וואונדערבאַרסטע ליד, וואָס אַ מענטש קען שאַפן: פאַרוואַנדלין דאָס אייגינע לעבן אין אַ גיזאַנג. עס איז די גרעסטע קונסט פון אַ קינסטלער־אַרכיטעקט: אויסבייען דאָס אייגינע לעבן ווי אַ פאַרכישופנדיקן מאנומענט.

זיין מהות, זיין לעבנס־מעטאדע מיט וועלכער יעדער עכטער מענטש ווערט גיבוירן און שטאַרבט, איז גיוועזן — גוטקייט.

נישט קיין גוטקייט לחצאין. נישט קיין גוטקייט אויף ברעקלעך, אויף פּיצלעך, יענע „גוטקייט", וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר אַ טייל אונדזערע עסקנים, כלל־טוער און שתדלנים, וואָס אַז זיי ווילן זענ־ן זיי גוט... דער באַראָן ראטשילד איז גיוועזן די סאַמע פאַרקערפּערונג פון גוטקייט. זי איז אים גילעגן אין בלוט. און דערפאַר ווערט אַזוי ליכטיק און וואַרים, ווען מ׳ע קוקט אויף זיין בילד, ווען מע פילט זיך גיצערטלט פון זיין מילדן און וואַרימין פאָטערלעכן בליק.

מע וועט דערציילן אין אַלע דורות:

גיוועזן אַמאָל ביי יידן אַ ר׳ נחומקע גראָדנער, אַ ייד, וואָס איז גיגאַנגען אין אַ פינצטערער נאַכט מיט אַ לאַמטער אין האַנט בשעת אַ קנאַקנדיקן פראָסט, נאָך אַ תענית, און גיטראָגן אַן־אויסגיבעטלטע נדבה פאַר אַן־אָרימין חולה. שוואַך און דאַר איז גיוועזן דער דאָזיקער ר׳ נחומקע און דער שנייאיק האט אומברחמנותדיק גיפּריסקעט, און דער שטורים־ווינט האט אכזריותדיק גישניטן, און ער איז גיפאַלן האַלב־חלשות אין מיטן וועג מורמלינדיק אַ האַלב־פאַרפרוירינער: נעמט ביי מיר צו די נדבה און טראָגט זי אַוועק דעם חולה...

און עס האט גילעבט אַמאָל אַ ר׳ שמואל זביטקעווער, אַ ייד, וואָס בעת אין פּראַגע נעבן וואַרשע האט גיבושיוועט אַ ווילדע שהיטה אויף יידן פון קאָזאַקן, האט ער מפקיר גיוועזן זיין גאָלד און פאַרמעגן און אַוועקגישטעלט צוויי פעסלעך גאָלד אויף זיין הויף און אויסגירופן, אַז ער גיט אַ גאָלדן רענדל יעדן קאָזאַק, וואָס וועט אים ברענגען אַ לעבידיקן ייד, און אַ רובל פאַר אַ בר־מינן...

און עס איז גיוועזן אַ ייד, באַראָן עדמונד ראטשילד, וואָס האט צענדליקער מיליאָנען פראַנקן אַריינגילייגט אין ארץ־ישראל אין יענער צייט, ווען דאָס האט ביי אַלימין אויסגיזעען ווי „אַ משוגעת", וואָס האט ערד גיקויפט, קאָלאָניעס גיגרינדעט און צונויפגירופן יידן און זיי גיגעבן געלט און גיזאָגט: לעבט אין א"י, באַזעצט זיך אינים לאַנד פון אונדזערע אבות!...

מע וועט לעגענדעס וועבן און מיט אָן אַ שיעור מעשיות אַרומרינגלין אָט די גרויסע יידישע מענטשן. און אַלע מאָל, ווען מע וועט פון זיי רעדן וועט מען דערפילן אַ ציטער. יענים ציטער, וואָס מע דערפילט, ווען עס באַווייזט זיך איר מאַיעסטעט — די גוטקייט.

יענים ציטער, וואָס מע גיט, ווען מע זעט, ווי אַ מענטש איז ניגלו.גין זיי אייגן לעבן צו פאַרוואַנדלין אין אַ וואונדערבאַרן שיר.

און מע דאַרף דאָך נישט פאַרגעסן, אַז דער איצט־פאַרשטאָרבינער באַראָן ראטשילד איז גיוועזן אַ גרויסער מיליאָנער, אַ שטאַרקער עושר. און הלמאי זאָלן מיר לייקינין, זייער זעלטן גייט עשירות האַנט ביי האַנט מיט גוטקייט; בלויז דער אָריאַן — זאָגט אַ יידיש פאָלק־וואָרט — האט אַ גוט האַרץ... דאָס גיהער ש׳, צו דער מענטשלעכער נאַטור: איז אייינער רייך, גידענקט ער נישט אַלע מאָל ווי יענער איש חסיד אין דער אגדה, וואָס האט באַקומען דאָס רייכטום אויף ז׳בן יאָר, אַז דאָס עשירות איז אים גיגעבן גיוואָרן בלויז פאַר אַ גישאַנק, און אַז ער דאַרף דערמיט גליקלעך מאַכן נישט בלויז זיך, נאָר אויך זיינע גיאָגטע און גיפּלאָגטע ברידער, אַז ער דאַרף זיין געלד פאַרוואַנדלין אויף העכערע צוועקן און מיטהעלפן צו פאַרלייכטערן די לײדן פון די אָרימע און גירודפטע. עס האט אויפן עושר אַ שטאַרקע שליטה די שכחה און ער פאַרגעסט, נישט חלילה אין זיך, נאָר אין די אַנדערע, און זיינע שכנים, אין זיינע ברידער. אַ „מאָדנער" מיליאָנער איז גיוועזן דער „נדיב הידוע", ווי דער באַראָן ראטשילד ווערט אַנגערופן אין מויל פונים פאָלק. ער האט גיוואוסט און פאַרשטאַנען, ווי אַזוי אויסצונוצן און זיך אומצוגיין מיט דער מתנה מיט וועלכער ער איז באַשאנקען גיוואָרן. און דערפאַר איז זיין נאָמען אַזוי באַליבט אויף דער יידישער גאַס.

מיט פופציק יאָר צוריק איז אין אים אויפגיקומין דער אינטערעס פאַר ארץ־ישראל. אין זיין סביבה האט מען אויפן מאַגנאַט אויסגישטעלט אַ פּאָר פאַרוואונדיטע אויגן:

— וואָס איז גישען מיט דעם דאָזיקן עדמונד ראטשילד? עפּיס הייבט ער זיך פלוצלינג אָן שפּילן אין ראָמאַנטיק אין אידעאַליזם, עפּיס שיט ער מיט אוצרות געלט אין אַ ווייטן און וויסטן באַדן, אין אַ זאַמדיקן מדבר, און עפּיס לעבט ער מיט אַ חלום וועגן יידישן צוריקקער אין הייליקן לאַנד...

און ער האט גיהערט די אַלע מורמלרייען און גישוויגן און גיטון זיינס. עקשנותדיק פעסט גיגאַנגען צום ציל.

ניין, דאָס איז נישט ביי אים אַ גישעפט, און זיין אַרביט פאַר א"י טוט ער נישט פון גישעפטלעכן שטאַנדפּונקט. דאָ קוקט ער נישט אויף מאַטעריעלע גיווינסן צי פאַרלוסטן. דאָ טראַכט ער וועגן ה ע כ ע ר ע ווערטן, דאָ שטעלט ער זיין געלט צו דער דיספּאָזיציע פון אַן־אידעע, דאָ שטעלט ער זיך אין גאַנצן אין דינסט פון אַן־אידעאַל, אַלץ וואָס האָט אַ שייכות מיט א"י, ווערט זיין אייגן לעבן און ביטע, מישט נישט צונויף די ביידע באַגריפן, דאָס גישעפט און די אידעע!

עס קען דער באַראָן ראטשילד זיך אויסטון פון אַלע גישעפט־ענינים, ווען דער כבוד פון יידישן פאָלק פאַרלאַנגט עס. נאָך די קישינעווער פּאָגראָמען האט ער איבערגיריסן אַלע באַציאונגען מיט רוסלאַנד און אָפּגיזאָגט איר צו געבן אַן־הלוואה. ווען אין די נײנציקער יאָרן פון פאַרגאַנגינים יאָרהונדערט זענען אין אַלזשיר אויסגיבראָכן פּאָגראָמען, איז ער ענערגיש און מוטיק אַרויסגיטרעטן קעגן דער פראַנצויזישער מאַכט אין אַלזשיר. שטאָלץ האט ער פאַרטיידיקט די יידישע פאָדערונגען און נישט מורא גיהאַט, אַז ער וועט דערפאַר אַרויפציען אויף זיך דעם צאָרן פון אַ ריי מלוכה־לייט און אפילו פון יידישע אַסימילירטע שמענדריקעס. און מיט וואָס פאַר אַ מסירת־נפש ער פירט די פאַרטיידיקונגס־אַקציע פאַר דעם אומשולדיקן יידישן קאַפּיטאַן דרייפוס! ער וואַרפט זיך מיט לייב און נשמה אין דער אַרביט און קאַרגט נישט קיין מי און קיין געלט. דרייפוסעס באַרימטער פאַרטיידיקער קלעמאַנסאָ דערציילט, אַז ער האט איינמאָל זיך עפּיס שלעכט אויסגידרוקט וועגן יידן האט דער באַראָן ראטשילד האַסטיק זיך אויפגישטעלט, אַ קלאַפּ גיטון אין טיש און אַ גישריי גיטון: — שווייג, ה׳ קלעמאַנסאָ! דרך־ארץ פאַרן יידנטום! דאָס יידישע פאָלק איז דאָס גרעסטע פון די פעלקער!

דער „נדיב הידוע" האט אין זיך גיטראָגן אַ הייסע ליבשאַפט צום יידישן פאָלק. און דערביי האט ער נישט גימאַכט קיין אונטערשיד צווישן די יידן אין גלות און אין ארץ־ישראל. ער האט זיך אומיטום גישטעלט גרייט צו שטיצן און העלפן. אַלע מאָל זיך אָנגינומען פאַר יידישע עוולות. אָפּגירופן זיך אויף יעדער יידישער נויט. ער האט גילעבט אינגאַנצן פאַר די יידישע מאַסן. זיי האט ער גיווידמיט זיינע גידאַנקען און גיפילן.

* * *

און אַז מע וועט פרעגן:

— פון וואַנען האט זיך גינומען אַזאַ מסירת־נפש פאַר יידן צום באַראָן עדמונד ראטשילד? ווער האט אָנגיצונדן אין אים דעם ווילן צו העלפן, צו ראַטעווען, אַ דאַנק וואָס האט אויפגיפלאַקערט אין אים דער דראַנג קיין ארץ־ישראל? — ווער האט אים גישטויסן צו ווערן דאָ, וואָס ער איז גיוואָרן פאַרן יידישן פאָלק?

זאָל מען ענטפערן:

— דאָס רעליגיעזע גיפיל, וואָס האט גילעבט אינים באַראָן ראטשילד, די עכטע יידישע טראַדיציאָנעלע דערציאונג, וואָס ער האט באַקומען.

זיין זיידע מאיר אנשל ראטשילד האט נאָך גיוואוינט אין פראַנקפורטער געטאָ. ווען ער איז גרויס און אָנגיזעען גיוואָרן, האט ער אויך נישט איבערגיריסן מיטן יידישן געטאָ. ער האט דעם געטאָ מיטגינומען אין פּאַלאַץ אַריין. ער האט דאָס יידישקייט און די טראַדיציע גיפירט אין דער וועלט פון גלאַנץ און אַריסטאָקראַטיע. דער באַראָן עדמונד ראטשילד האט ביי זיין פאָטער אין הויז זיך אָנגיזאַפּט מיט אמת־יידישן גייסט, מיט גילייטערטער און טיפער רעליגיעזקייט. און דאָס האט גילייגט דעם חותם אויף זיין פּערזענלעכקייט. די יידישע טראַדיציע האט אים, ווי ר׳ משה מאָנטעפיאָרן, צוגירוקט נאָענט צום יידישן פאָלק, און פון איר האט ער גישעפּט גבורה און יידישן שטאָלץ. זי האט אים גיגעבן באַגייסטערונג פאַר זיין לעבנס־ווערק.

זיין ליבשאַפט צו א"י איז ביי אים נישט גיוועזן קיין פּראָדוקט פון נאַציאָנאַליזם און פּאָליטיק. ער איז מיט א"י גיוועזן צונויפגיבונדן מיט אַן־עכטן רעליגיעזן גיפיל טיף נשמהדיק. ער האט פאַרלאַנגט און גי־אָדערט, אַז איבערן לאַנד פון די אבות זאָל שוועבן דער אָטים פון יידישקייט, נישט סתם אַן־אויפגילעבט ארץ־ישראל איז גיוועזן זיין האָפנונג, נאָר — דווקא אַ יידיש פרום ארץ־ישראל, אַ הייליק לאַנד. אַ שטיק וויסטיניש האט דער באַראָן ראטשילד פאַרוואַנדלט אין אַ בליענדיק לאַנד. ער האט אויסגיטרוקנט זומפּן און באַבויט און באַלעבט אַ שטיק מדבר. אָבער די אידעע, וואָס ער האט גיוואָלט דערצו פאַרווירקלעכן — איז גיוועזן: אויפבויען אין די קאָלאָניעס אַ יידיש לעבן. פאַר זיין לעבנס־אויפגאַבע האט ער באַטראַכט: באַהעפטן יידן אין ארץ־ישראל מיט זייער אַלטער טראַדיציע.

און וואָס פאַר אַ טראַגישע איבערלעבונג איז פאַר אים גיוועזן דער פאַקט, אַז די ציוניסטן ווילן אין זייער העברעאישן אוניווערזיטעט אין ירושלים גרינדן אַ פאַקולטעט פאַר ביבל־קריטיק!

דער גרייז־גראָער באַראָן איז גיוואָרן אויפגיקאָכט:

— אָט דאָס איז די „לצרע", וואָס דאַרף פאַרשפּרייט ווערן אין יידישן לאַנד?

און ער האט פּראָטעסטירט. ער האט שאַרף און אַנטשלאָסן אַ זאָג גיטון:

— ניין! נישט אַזאַ „וויסנשאַפט" טאָר זיך אַנטוויקלין אין ארץ־ישראל! זאָל מען נישט מטמא זיין דאָס לאַנד...

אין דער פּראָטעסט פון אַלטן באַראָן האט גיווירקט. די ווערטער פונים גרייז־גראָען „נדיב הידוע" האָבן אויפגיציטערט די יידישע וועלט.

* * *

ער האט קיין ווערק נישט גישריבן דער באַראָן ראטשילד און ער האט קיין כתבים נאָך זיך נישט איבערגילאָזט. אָבער רעדעס עטלעכע האט ער גיהאַלטן אין משך פון די פינף מאָל, וואָס ער האט באַזוכט ארץ־ישראל. און אין די רעדעס קומט צום אויסדרוק זיין גרויסע שעפערישע און ליטערע פּערזענלעכקייט. דאָ זעסטו איז אַן־אינגאַנצן אַדורכגיווייקטן מיט שטילן יידישן צער, מיט טיפער יידישער צונויפגיבונדנקייט און מיט גרויסער יידישער האָפנונג.

— איבערצייגט זיך — זאָגט ער איינמאָל צו די יידישע פּויערים — אַז די אמונה פון אונדזערע עלטערן איז גיוועזן און וועט תמיד פאַר אונדז זיין דער סם־החיים. ווייל דער נאַציאָנאַליזם אַליין איז נישט קיין גינוגנדיקע גאַראַנטיע פאַר דעם גייסטיקן אויפבוי פון אונדזער לאַנד. פאַרטראַכט זיך און זעט, ווי גרויס עס איז די קראַפט, וואָס איז אויסבאַהאַלטן אין אונדזער רעליגיע. דער ג—ט פון ישראל סבא לעבט נאָך און עקזיסטירט נאָך!...

לייענסט אַזעלכע ווערטער און זעסט פאַר זיך אַן־איבערגיגעבינים גלויביקן ייד וואָס גליט מיטן פאַרלאַנג אַט אַזעלכע יידן ווי ער צו טרעפן אין הייליקן לאַנד.

פון זיינער אַ רעדע אין דער קאָלאָניע „זכרון יעקב":

— ווי איך פריי זיך, ווען איך זע, ווי די כרמל־בערג זענען באַדעקט מיט וויינגערטנער, וואָס זענען באַפלאַנצט און באַאַרביט גיוואָרן דורך יידישע הענט. אָבער זאָלן מיר וויסן, אַז אונדזערע עלטערן אַמאָל, ווען זיי האָבן עובר גיוועזן אויף די מצוות פון דער הייליקער תורה און ווען זיי האָבן נישט גיפאָלגט די רייד פון אונדזערע נביאים, האט ג—ט׳ס צאָרן זיך אָנגיצינדן אויף זיי און זיי אַראָפּגישליידערט פון דער ערד...

האט דער באַראָן עדמונד דע ראטשילד גיהאַלטן די רעדע? ניין, אַזעלכע שטראָף רייד האט גיוואָרפן אונדזער ר׳ בנימין ראטשילד, אַ ייד פון אונדזער גאַס, פון אונדזער בית־מדרש...

און אָט שטייט ער ווי אַ גוטער און הייסער טאַטע פאַר די קאָלאָניסטן פון פּתח תקוה אין יאָר תרנ"ט.

איר זעט אַליין — זאָגט ער מיט אַ רירנדיקער שטים — אַז, וואָס כ׳האָב נאָר גיקענט טון פאַר אייך האָב איך גיטון. איר דאַרפט אייך נאָר מער פלייסן אין דער אַרביט, כדי איר זאָלט קענין לעבן אויף אייגינים חשבון און נישט זיין אָפּהענגיג פון מיר. טוט ווייטער אייער אַרביט, זייט גיטריי אונדזער תורה און דת און לעבט צווישן זיך בשלום אין פריינטשאַפט. איר דאַרפט וויסן, אַז כ׳האָב אויף מיר גינומען אָט די גרויסע אַרביט נאָר צוליב דעם, ווייל כ׳האַלט יעדן איינציקן פון אונדזער פאָלק פאַר מיין ברידער. איך פאַרלאַנג דעריבער, אַז איר זאָלט צווישן זיך זיין ברידער. דער קליינער זאָל נישט מקנא זיין דעם גרויסן, דער אָרימער דעם רייכן, דער תקיף זאָל נישט אַרויסווייזן זיין תקיפות אַנטקעגן דעם שוואַכן און דער רייכער אַנטקעגן אָרימאַן. איינער דעם אַנדערן זאָל העלפן אויב איר וועט אַזוי טון — וועט אייך דער אייבערשטער העלפן...

אַזוי בעט זיך די גרויסע יידישע פּערזענלעכקייט ביי די קאָלאָניסטן, ווי ביי אייגינע קינדער, נישט צו פאַרשעמין זייער פאָטער, וואָס האט אַזוי זיך מקריב גיווען פאַר זיי און וואָס זאָרגט ווייטער פאַר זייער גליק.

אַ שטאַרקע רעדע, אַ רעדע, אַ דענקמאָל, האט ער גיהאַלטן בעת זיין לעצטן באַזוך אין א"י מיט ניין יאָר צוריק.

דער ישוב האט אים אויפגינומען מיט קיניגלעכן כבוד. מ׳איז אַרויס אַנטקעגן אים מיט ספרי־תורות. מ׳האט האַרציק און מיט פרייד באַגריסט דעם מענטש, וואָס האט אַזעלכע גיוואַלטיקע פאַרדינסטן פאַרן אויפלעבן א"י. דער נדיב הידוע איז גיוועזן גירירט פון אַזאַ קבלת־פּנים.

און דער אַלטיטשקער האט אַן־אויפגילויכטענער גינומען רעדן פאַר די פאַרזאַמלטע. ער האט צוערשט אויפגימישט דאָס בלאַט פון זכרונות, יענע טעג און נעכט ווען דער חלום — ארץ ישראל, איז אין אים אויפגיגאַנגען:

— ווען איך דערמאָן זיך, ווי ארץ ישראל האט אויסגיזעען אַמאָל מיט 50 יאָר צוריק, ווען איך בין דאָ גיוועזן דאָס ערשטע מאָל, און איך זע, ווי דאָס דאָזיקע א"י זעט יעצט אויס, דאַכט זיך מיר, אַז אַלץ איז אַ חלום. אויסגילאַכט האט מען מיך, ווען איך האָב אָנגיהויבן די אַרביט. אויף זאַמד גייסטו בויען — האט מען מיר גיזאָגט. און דאָך זענען די זאַמדן פאַרוואַנדלט גיוואָרן אין שטיינער, און די דאָזיקע שטיינער זענען דאָס גיוואָרן דער גרונט־שטיין פאַרן נייעם יידישן ישוב. איך האָב גיזעען די צרות פון אונדזערע ברידער אין מזרח־אייראָפּע און איך האָב פאַר זיי גיפינען דעם אויסוועג — ארץ ישראל...

און דער באַראָן רעט נישט בלויז וועגן דער פאַרגאַנגינהייט. ער באַרירט די אויפגאַבן פון ישוב און וואַרפט אַ פאַרבענקטן בליק אין דער צוקונפט:

— נישט בלויז אויף דער העברעאישער שפּראַך און אויפן נאַציאָנאַליזם דאַרף מען בויען די יידישע היים. וואָס קען אויפטון אַ קליינער קיבוץ יידן, וואָס נעמט זיך צוזאַמין אינים דאָזיקן ווינקעלע, צווישן דעם גרויסן ים פון פעלקער, דאַן, ווען ער זאָל זיך שטיצן בלויז אויף מאַטעריעלע כוחות? דאָס יידישע פאָלק קען נישט עקזיסטירן אין זיין לאַנד אָן צוזאַמינהאַנג מיט אונדזער גרויסן עבר, וואָס שטיצט זיך אויף דער מסורה. אין אייער יעדן שריט, אינים גרויסן גידאַנקען־וועלט, נאָך דער תורה וואָס איז אונדז גיגעבן גיוואָרן נאָך פאַר טויזנטער יאָרן, ווען אַלע פעלקער האָבן זיך נאָך גיפינין אויף אַ זייער נידריקער מדרגה. זי איז גיוועזן דער כוח, וואָס האט דערהאַלטן דאָס יידישע פאָלק און עס טויזנטער יאָרן אָפּגיהיטן פון אונטערגאַנג. די עיקרים פון דער תורה זענען גיבליבן ביזן הייַנטיקן טאָג די גרונט־זיילן פון דער מענטשלעכער קולטור... אויב איר וועט ווייטער ציען די די דאָזיקע מסורה, וועט איר קענין דערפילן עפּיס גרויסיס פאַר דער וועלט, איר וועט קענין דערפילן די אויפגאַבע, וואָס פאַסט פאַר די קינדער פון אונדזערע אבות, פאַר די, וואָס זייערע עלטערן האָבן גיהערט דאָס קול פון די נביאים...

דאָס איז דער „אני מאמין" פון אַלטן באַראָן ראטשילד. דאָס איז זיין צוואה פאַרן ישוב אין א"י, וואָס ער האט גיהאָלפן אויפשטעלן. און נאָך אַמאָל און ווידעראַמאָל חזרט זיך איבער דעם אייגינים גידאַנק, שילדערט ער פאַר די פאַרזאַמלטע יידן זיין שטרעבונג און גלויבן:

— דערציט אייערע קינדער אינים גייסט פון דער תורה, וואָס האט דערהאַלטן אונדזער פאָלק!... זייט גיטריי אייער פאַרגאַנגינהייט...

טרערן שטעלן זיך אים אין די אויגן, די שטים ברעכט זיך ביים זקן. — — —

עטלעכע רעדעס בלויז זענען איבערגיבליבן נאָכן באַראָן. אָבער זיי זענען אַן־אָפּשפּיגלונג פון זיין פּערזענלעכקייט, און זיי זענען דאָך אין פאַרבן און אין ניואַנסן. זעסט די לעבנס־דראַמע, וואָס דער באַראָן האט גישאַפן, די פעדים, וואָס ער האט גישפּינט אין משך פון די ניינציק יאָר, וואָס ער האט גילעבט. זעסט פאַר זיך אַ פיגור, וואָס איז גיוואָרן אַ שטיק יידישע גישיכטע, אַ פיגור, אַ מוסטער פון אמת־יידישער נדיבות און אמת־יידישער האַרציקייט.

*

עס וואָלט גיוועזן אַן־אומרעכט צו רעדן וועגן באַראָן עדמונד ראטשילד און נישט דערמאָנין זיין פרוי אַדעלהייד, וואָס האט צוזאַמין מיט איר מאַן גיפירט די הילף־אַרביט פאַר יידן.

פון דער היים האט זי מיטגינומען די שענצטע יידישע טראַדיציע. איר פאָטער ר׳ שמעון בנימין וואָלף („דער פראַנקפורטער ראטשילד") איז גיוועזן אַ זעלטן פרומער. ער איז גיוועזן אַדורכגידרונגין מיט אַ רעליגיעזן ציטער. ער האט זיך

העלפט די פּרעסע אַקציע פון „טאָגבלאַט"!

גיהאַט זיין שול, וואו ער האט דריי מאָל א טאָג גידאַוונט בצבור און נאָך יעדן דאַווינין האָט ער גילערנט יענע לעבנס־טיפער משנה:

„פאַרטראַכט זיך אין דריי זאַכן, וועסט דו נישט קומין צו קיין עבירה. ווייס פון וואַנין דו ביסט גיקומין. וואַהין דו גייסט און פאַר וועמין דו וועסט אָפּגעבן א דין וחשבון"...

אַדעל הייד — א שילערין פון ר׳ שמשון רפאל הירש ז"ל — איז גיגאַנגין אין די וועגן פון איר גרויסן פאָטער.

א דאַנק איר איינפלוס איז דער באַראָן ראָטשילד נאָך שטאַרקער פאַרקניפּט גיוואָרן מיט יידישקייט. ווי ער האט אַליין נישט איינמאָל באַטאַנט, האט זיין פרוי אין אים איינגיפלאַנצט די ליבשאַפט צו א"י און אים א סך גיהאָלפן אין זיין אויפבוי־ווערק. —

אַנ׳אמת־יידישן בליק האט דער באַראָן עדמונד ראָטשילד גיהאַט אויך איבער די אויפגאַבן פון דער יידישער פרוי.

צו די פרויען פון די קאָלאָניסטן אין זכרון יעקב זאָגט ער איינמאָל אַזוי:

— איך האב אייך גינומין אונטער מיין שוץ נישט צוליב אייער ווירטשקייט נאר ווייל איך האב גיזעהן אייער גרויסער שטרעבונג צו זיין אין הייליקן לאַנד און צו לעבן אין גייסט פון אונזער דת. לערנט אויס אייך און אייערע טעכטער צו דאַווינין יעדן טאָג, אויך מיין מוטער עליה השלום האט גידאַוונט דריי מאָל אין טאָג...

ווען ער האט אַמאָל גיהערט, ווײַלנדיק אין ארץ ישראל, אַז א פרוי פון זיינים א קאָלאָניסט האט זיינע מענטשן גיוואָלט געבן צו עסן טריפות, איז ער אין איין כעס אַהין גילאָפן צו יענער קאָלאָניסטין און איר אַנ׳אויפגירעגטער גיפרעגט:

— ביסט א יידיש קינד צו א גויה?... זאָג „מודה אני"! זאָג „שמע ישראל"! וואָס, דו קענסט נישט? איז נישט גוט, איז נישט גוט!

אָט אַזוי איז גיווען זיין בליק איבער דער יודישער פרוי:

נאר דאַן, ווען זי איז פרום, ווען זי זאָגט „שמע ישראל", ווען זי פירט א רעליגיעזן לעבנס־שטייגער, — נאר דאַן הייסט זי א יידישע טאָכטער.

און נאָך וואָס פאַרא ער האט גיוואָלט זעען די יודישע פרוי אין ארץ ישראל:

— איך וויל — זאָגט ער צו די אַרבייטער פון ראשון לציון — אַז אייערע טעכטער זאָלן זיך באַטייליקן אין די פעלד־און שטוב־אַרבייטן און טראָגן אויף די אַקסלין קריגן מיט וואַסער...

און צו די פרויען אין „זכרון יעקב" ווענדעט ער זיך:

— העלפט צו אייערע מענער אין פעלד און ווייַנגאָרטן! גיוויינט זיך אָפּ פון לוקסוס!...

מע דערציילט: ווען ער איז צום דריטן מאָל גיווען אין א"י, האט ער אין דער שול פון פתח־תקוה אויפגיהויבן דעם קאָפּ, אַרויפגיקוקט אין דער עזרת־נשים און דאָרט דערזעהן פרויען אין היטן מיט פעדערן לויט דער מאָדע. און ווי צובייזערט עס האט זיך דער באַראָן! ער האט גישריגן:

— דאָס איז עס, הייסט עס? ניין און זיבעציג מיליאָן פראַנק האב איך אויסגיגעבן אויפן ישוב, כדי די פרויען זאָלן זיך פוצן אין היטן מיט פעדערן? אַראָפּ, חשובע דאַמען! גייט אַראָב און ציט אויס אייערע גיצערטלטע הענט צו פעלד־אַרביט, צו דער שטאַל... גייט, גייט צוהעלפן אייערע מענער...

*

א גרויסע יידישע גישטאַלט איז אַוועק אין דער אייביקייט. א מענטש, א פּרעכטיקער מאָנומענט. א פאַרצייטישע, מיטן שיינפון ראָמאַנטיק־באַקרוינטער לעגענדע. א וואונדערבאַרער משורר.

פון דער בנות־צענטראַלע אין לאָדזש

הכשריסטן־פאַרבאַנד

מיר דערמאָנין דאָ נאָך אַמאָל, אַז די אַלע וואָס האבן גיענדיקט זייער הכשרה, סיי אין וואַרשע, סיי אין מלאַווע, דאַרפן זיך אומבאַדינגט אָנשליסן אינים פאַרבאַנד. די וואָס וועלן זיך אינים פאַרבאַנד נישט אָנשליסן ביז ר"ח טבת, טראָגט נישט די בנות־צענטראַלע פאַר זיי קיין שום התחייבות און וועט אין קיין פאַל פאַר זיי נישט אינטערווענירן. די וואָס האבן נישט באַקומין קיין מאַטעריאַל דערוועגן דאַרפן דאָס תיכף אַרויסכאַדערן. די וואָס וועלן האָבן גיענדיקט אין לאָדזש די הכשרה, וועלן דאָס מאַטעריאַל דערהאַלטן ערשט נאָך דעם ווי זיי וועלן האָבן באַקומין די אפיציעלע „אישורים".

לאַנד־באַראַטונג פון בנות־אגודת־ישראל אין לאָדז

אויף דינסטיק פ׳ ויגש ח׳ טבת (11 גרודזשיען) ווערט גערופן א פאַרטרויליכע לאַנד־באַראַטונג פון די גרעסערע בנות־אָרגאַניזאַציעס.

אויף דער דאָזיקער באַראַטונג וועלן באַהאַנדלט ווערן אַלע אַקטועלע פראַגן פון דער בנות־באַוועגונג סיי אין פוילן און סיי אין ארץ־ישראל. אויך וועט אָפּגעגעבן ווערן א באַריכט פון אונדזער פאַרשטייער אין דער עלי׳ קאָמיסיע. עס וועלן אָפּגעגעבן טעטיקייט־באַריכטן פון די הכשרה־קיבוצים אין לאָדזש און וואַרשע. אויך וועט די באַראַטונג פעסטשטעלן דעם טערמין פון דער 3־טער לאַנד־קאָנפערענץ.

צו דער באַראַטונג וועלן איינגעלאַדן ווערן נאר יעניקע אָרגאַניזאַציעס, וואָס האבן גיצאָלט [illegible] תרומת־חברות. די וואָס וועלן נישט האָבן דערלעדיקט פאַר ת"ח וועלן נישט האָבן קיין רעכט אַנטייל צו נעמין אין דער באַראַטונג. אָן איינלאַדונג טאָר קיין שום דעלעגאַטין נישט קומין.

קרן־התורה און קרן־הישוב

די בנות־צענטראַלע האט אויפגיפאָדערט אַלע סניפים זיך ענערגיש צו באַטייליקן אין די וויכטיקע אַקציעס פאַרן קרן־התורה און קרן־הישוב וואָס ווערן גיפירט אין יעדן אָרט במשך דעם היינטיקן חודש. די בנות־אָרגאַניזאַציעס דאַרפן אַרויס־ווייזן זייער אַקטיוויקייט אין די זאַמלונגען פאַר די וויכטיקע אגודה־פאָנדן.

„טאָגבלאַט"

דער צ. ס. פאָדערט אויף אַלע סניפים אַרויסצואווייזן זייער מאַקסימום ענערגיע ביים פאַרשפּרייטן די קופּאָנין פון „טאָגבלאַט" די איינציקע אָרטאָדאָקסישע טאָג־צייטונג איז פאַר דער גאַנצער בנות־באַוועגונג א וויכטיקער פאַקטאָר. דאָס „טאָגבלאַט" איז דאָס שטאַרקסטע כלי־זיין אינים קאַמף פאַר אונדזערע אידעאַלן און אונדזערע גרופּן דאַרפן האָבן דאָס טיפע פאַרשטענדיניש דערפאַר, אַז די איצטיקע אָרטאָדאָקסישע טאָג־צייטונג זאָל אַריינקומין אין יעדן יידישן הויז.

תרומת־חברה

דער טערמין פון האָבן דערלעדיקט פאַר ת"ח פון היינטיקן יאָר איז שוין אַריבער. אויף דער בקשה פון א טייל אָרגאַניזאַציעס איז אָבער נאָך פאַרלענגערט גיוואָרן דער טערמין ביז ראש־חודש טבת. צוליבן זעלבן טעם איז אויך אָפּגילייגט גיוואָרן דער גורל פון די פּרעמיעס אויף זונטיק ג׳ טבת. אינים גורל גייען אַריין נאר אַזעלכע אָרגאַניזאַציעס וואָס האבן אָפּגישיקט פאַר 50 ת"ח.

נייער הכשרה־קורס

דער נייער הכשרה־קורס אין לאָדזש הייבט זיך ערשט אָן מיטן חודש טבת. יעדע איינע וואָס וועט האָבן דערלעדיקט אירע פאָרמאַליטעטן וועט באַקומין א ספּעציעלע איינלאַדונג און פריער טאָר מען בשום אופן נישט קומין. די רשימה פון נייען הכשרה־קורס איז שוין אָפּגישלאָסן, און ערשט נאָך פּסח וועט די מחנה פאַרגרעסערט ווערן און ס׳זאָלן קענען ווערן אָנגינומין נייע חברות. מיר דערמאָנין דאָ נאָך אַמאָל, אַז ס׳האט נישט קיין שום צוועק צו פייניקן מיט בריוו וועגן הנחות, ווייל ס׳איז נישטאָ קיין שום מעגלעכקייט נאָכצוקומין.

גאָלדע יהודית ווײַנמאַן ע"ה

דינסטיק כ"א חשוון האט זיך נאָך א דריי־יעריקער קראַנקהייט גיזעגנט מיט אונדז אויף אייביק אין בליענדן עלטער פון 23 יאָר אונדזער בעסטער חברה, איינע פון די ערשטע גרינדערן אונדזער בנות־אָרגאַניזאַציע, וועלכע האט טראָץ איר גיפער־לעכע קראַנקייט נישט אָפּגישטאַנין פון טעטיק צו זיין פאַר אַלע ענינים פון בנות. מיר האבן אין דער פאַרשטאָרבינער גיזען א מענטש וואָס האט אין זיך פאַרקער־פּערט גוטע מידות, איידלקייט. תמיד גיווען צופרידן מיט זיך, הגם ביי אַזא טראַגישן גורל און אַלץ מקבל גיווען באהבה, קיינמאָל נישט מהרהר גיווען ח"ו.

מיט גיבויגינע קעפּ באַווײנין מיר איר יונגין טויט. הלוואי זאָלן מיר קענין איר שטרעבן פאַרוואַנדלין אין מעשים. דאָס וועט זיין דער אייביקער מאָנומענט פאַר איר און א טרייסט פאַר אונדז פאַרבליבינע אין צער. כבוד איר אָנדענק! תנצב"ה.

א מעשהלע פאַר קינדער

לכבוד חנוכה

אינים שיינים גרויסן חנוכה־לייכטער האבן זיך לאַנגזאַם גיברענט די קליינע ליכטלעך.

אין דער שטוב איז גיווען רואיק, שטיל, ווייל אַלע זענין גיהאַט אַוועקגיגאַנגין, בלויז ביים קליינים טי־שעלע אין עק שטוב האבן זיך חיהלע און יודעלע גישפּילט אין „בוי". דאָס דאָזיקע בוי־שפּיל־גיצייג האבן זיי באַקומין „חנוכה־געלד" און איצט זענין אַלע פאַרביקע העלצלעך גילעגן אויסגימישט אויפן טישל.

די קינדער האבן גיפּרואווט אויפצובויען הייזלעך, פּאַ־לאַצן און שלעסער — זיי האבן אָבער נישט גיקענט. ווי נאר זיי האבן א ביסל גיבויט, האבן זיי באַלד אַליין דערזעען, אַז זיי בויען נישט גוט — און די אָנגיהויבינע אַרביט צוריק אומגיוואָרפן, כדי תיכף נאָך אַמאָל אויפסניי אָנצוהייבן.

זיי האבן אָבער דערביי אין גאַנצן פאַרגעסן, אַז אין שטוב ברענין נאָך די חנוכה־ליכטלעך. זייערע פּנימ־לעך זענין גיווען דערהיצט פון דער שווערער אַר־ביט. זייערע בעקעלעך פאַרפלאַמט און זיי האבן גאָר נישט גיזעען, אַז לאַנגזאַם האט זיך איין ליכטע־לע נאָכן אַנדערן פאַרלאָשן.

ס׳איז היינט דער לעצטער חנוכה־טאָג און מאָרגן איז אויס.

— אינים חנוכה־לייכטער האבן גיברענט בלויז נאָך צוויי ליכטלעך. די אַנדערע זעקס ליכטלעך צוזאַמין מיטן „משמש" זענין שוין גיהאַט אויסגיגאַנגין. די פלעמלעך פון די צוויי ליכטלעך האבן גיציטערט, דאָ זענין זיי גיוואָרן העלער און דאָ ווידער טונ־קעלער און אַן אויפהער האבן זיי גישושקעט, א שטיי־גער זיי וואָלטן גיוויינט דערויף, וואָס זיי האַלטן ביים פאַרלאָשן ווערן.

און ראַפּטום האבן די קינדער אויפגיהערט זיך צו שפּילן.

זיי זענין צוגילאָפן צום פענצטער און א ביסל צוליב גאווה, וואָס זיי האבן אַז א שיינע מתנה באַקומין און א ביסל אויך דערפאַר, וואָס דאָס זשומין פון די קליינינקע פלעמעלעך האט זיי אינים שפּילן זיך גישטערט — האבן זיי מיט א האַסטיקן בלאָז ביידע פלעמלעך אויף איין מאָל פאַרלאָשן.

ווען אויך די לעצטע צוויי חנוכה־ליכטלעך זענין שוין גיווען פאַרלאָשן, האבן די קינדער גיוואָלט צו־ריק גיין אויף זייער אָרט ביים טיש, כדי זיך וויי־טער צו שפּילן. שטום און פאַרגאַפט זענין זיי אָבער גיבליבן שטיין, ווי עפּיס א נישט־[illegible] האַנט וואָלט זיי גיוועָן אָנגיצונדן, האבן [illegible] אויפ־סניי אָנגיהויבן צו ברענין און נישט בלויז די צוויי ליכטלעך, וואָס די קינדער האבן פאַרלאָשן — נאר אויך די זעקס אַנדערע ליכטלעך האבן זיך נאָך אַמאָל אָנגיצונדן. און אַפילו אין דעם חנוכה־לייכטער זעלבסט איז אויך עפּיס א גרויסער שנוי פאָרגי־קומין.

ער איז גיוועָן גרעסער, און פון די רעגינדיקע ליכטלעך זענין גיוואָרן לייכטנדיקע פלאַ־קערס, וואָס האבן דערגרייכט ביזן סופית.

און פלוצים איז פון די פלאַמין אַרויסגיקומין א וואונדערלעך קול. די שטימע האט גיקלונגען טרויע־ריק, און גיזאָגט האט דאָס קול פון די פלאַמין צו די קינדער:

„מיר זענין די חנוכה־ליכטלעך. די ערשטע חנוכה־ליכטלעך, וואָס מ׳האט אַמאָל אין בית־המקדש אָנגי־צונדן, ווען דער בית־המקדש איז פונים שונאס האַנט באַפרייט גיוואָרן און מע האט דאָס קליינטשיקע קריגעלע בוימאייל גיפונין, מיר היטן אָפּ און גיבן אַכטונג אויף אַלע ליכטלעך וואָס ווערן אין חנוכה אָנגיצונדן".

דערשראָקן האבן די קינדער אַראָפּגילאָזט זייערע בליקן צו דער ערד. זיי האבן דאַן אַליין די לעצטע צוויי חנוכה־ליכטלעך אויסגילאָשן.

און דאָס קול פונים חנוכה־לייכטער האט ווייטער גירעט:

„לאָזט זיי די ליכטלעך, די שיינע חנוכה־ליכטלעך אַליין אויסברענין און איר זאָלט זיי קיינמאָל נישט אויסלעשן. זיי דערציילן פון די מלחמות. און נצחונות וואָס די מכבים האבן אָפּגיהאַלטן און פון ג—טס ליבשאַפט צו זיין פאָלק ישראל, טא שטערט זיי נישט לאָזט די ליכטלעך אַלעס דערציילן ביז זיי וועלן אַליין אויפהערן, און ווען איר קוקט אָן דאָ די חנוכה־ליכטלעך ביי אייך· דערמאָנט זיך אויך אין אונדז, די ליכטלעך פון בית המקדש און פאַרגעסט אונדז קיינמאָל נישט.

און די ליכטלעך האבן נאָך ווייטער גיברענט, ביז זיי האבן זיך אַליין אויסגילאָשן און דעמלט איז אַלעס פאַרשוואונדן.

די צוויי ליכטלעך האבן אָבער ווייטער גיברענט. זייערע פלעמעלעך האבן גיציטערט, אויפגילויכטן און טונקעלער גיוואָרן און ווידער אַמאָל האט זיך פון זיי גיהערט א זשומין.

און אַזוי זענין ביידע קינדער גישטאַנין פאַרן חנוכה־לייכטער און גיוואַרט ביז אויך די צוויי פלעמלעך וועלן אויסגילאָשן ווערן.

ה. שוואַב

העלפט אין דער גרויסער „זוז"־אַקציע פון קרן־הישוב

צו אַלע אָרגאַניזאַציעס פון בנות־אגודת־ישראל

די ארץ־ישראל־צענטראַלע האט פּראָקלאַמירט אויפן היינטיקן חודש א זאַמל־אַקציע פאַר קרן־הישוב, אַז יעדער ייד זאָל אויסקויפן א „זוז"־קופּאָן פאַר 1 גילדן.

עס איז דאָך איבעריק היינט צו רעדן וועגן דער גייטיקייט דערפון, אַז „קרן הישוב" זאָל האָבן וואָס גרעסערע קאַפּיטאַלן, און במילא ברייטערע מעגלעכ־קייטן צו קענין פירן א ברייט־פאַרצווייטע טעטיקייט לטובת ישוב ארץ־ישראל.

אויך איר חשובע חברות פון „בנות" דאַרפט איר אין דער דאָזיקער וויכטיקער אַקציע נישט בלייבן הינטערשטעליק.

צווישן די ברייטע יידישע פרויען־מאַסן מוזט איר דורכפירן מיט דער שטאַרקסטער ענערגיע די „זוז"־אַקציע. עס טאָר נישט בלייבן קיין איין יידישע פרוי, וואָס זאָל נישט האָבן אויסגיקויפט קיין „זוז"־קופּאָן.

עס מוז קומין צום אויסדרוק דער ווילן און דאָס שטרעבן פון דער רעליגיעזער יידישער טאָכטער און פרוי, צו האָבן דאָס שטאַרקסטע חלק אינים בנין פון א תודהדיק ארץ־ישראל — און דאָס קענט איר באַווייזן דורך אַן־אינטענסיווער און ענערגישער אַרביט ביי דער וויכטיקער „זוז"־אַקציע.

א באַזונדערער חוב ליגט אויף די חשובע לערערנס פון די בית־יעקב־שולן צו פירן די דאָזיקע אַקציע ביי די קינדער און פון זיי פאָדערן אויסצוקויפן א „זוז"־קופּאָן פאַר 25 גראָשן. עס טאָר נישט בלייבן קיין איין יידיש קינד וואָס זאָל נישט האָבן אויס־גיקויפט א „זוז"־קטן. דורכן גיהעריקן פּראָפּאַגאַנדירן דעם „זוז"־קטן וועקט איר אויך דעם אינטערעס און דאָס פאַרשטענדיניש פאַר דער מצוות ישוב ארץ־ישראל ביים יידישן קינד.

מיר רופן אייך אַלע לערערנס און בנות־פירערנס אַרויסצואווייזן אייער אַגודיסטיש באַוואוסטזיין ווי תמיד און אין דער יעצטיקער קרן־הישוב־אַקציע זיך אויסצייכינען מיט גרויס דערפאָלג.

צענטראַלע „בנות־אגודת־ישראל" אין פוילן.

העלפן קרן־הישוב !

— הייסט —

גיהאָלפן דעם רעליגיעזן ישוב אין ארץ־ישראל !

דער וועג פון מהר"ם שפירא זצ"ל

ביבליאגראפישע נאטיצן

HILEL SEIDMAN: „SZLAKIEM NAUKI TALMUDYCZNEJ"
Wiedza Judaistyczna a Wyższa Uczelnia Talmudyczna w Lublinie. Nakł F. Holsicka Warszawa.

...גילעבט א פערזענלעכקייט ביי יידן, וואס האט פשוט, ג י צ וו א ו נ ג י ן מע זאל וועגן אים שרייבן. און, פארשטייט זיך, נאך מער רעדן. נאך בחייו, אפילו, און א פשיטא, אז לאחר פטירתו. „גי־צוואונגין" — ווייל ווער האט דען גיקענט בכלל, פארבייגיין אזא פערזענלעכקייט מיט שטי־שווייגן?

זיינע ריזיקע, הימל־הויכע אויפטועז במשך זיין קורצן לעבן, זענען מאנומענטאלע ווערק פארן יהדות החרדית, פארן קיום פון יהדות, און זיין אייגנארטיקע, יונגע פטירה מיט א הסתלקות־צדיקים -- האט מין דאס אלץ גיקאנט פארשווייגן?

— לובלינער רב, הרה"ג רבי מאיר שפירא זצ"ל —

האט אים זצ"ל ג י ק א נ ט ווער פארשווייגן? און מ'האט טאקי גישריבן. אלע, אפילו געגנער האבן דעם קאפ גיבויגן. דרך־ארץ, פיעטעט, יראת־הכבוד — אפילו פרייע יידישע שרייבער האבן דאס אפן ארויס־גיוויזן פאר אים. און אפילו נישט־יידן. אנערקענונג, התפעלות איבעראל, ביי אלימין.

אבער צי האבן זיי אלע אים זצ"ל אויך פארשטאנין? — — —

דער יונגער גישיכטע־פארשער, פריינט הלל זיידמאן זאגט אין אנהייב פון זיין אויבנדערמאנטן חיבור:

„פון אלע פעלקער אין דער וועלט איז דאס יודישע פאלק אממייסטן בארימט און צוגלייך דערמיט אויך — אממייסטן נישט באקאנט.

„פון אלע ביכער אין דער וועלט איז, להבדיל, דער תלמוד אממייסטן בארימט צוגלייך דערמיט אויך — אממיינסטן נישט באקאנט" — (זייט 10).

און — ווילט זיך צוזאגן — אזוי איז אויך גיוועזן דער גורל פון לובלינער רב זצ"ל. ווענין דאס בוך פון ה' זיידמאן איז גיווידמיט.

דער אמתער תורה־ייד האט גיטיילט דעם גורל פון זיין תורה פאלק.

און אויב פאר יידן — אפילו די פרייסטע — איז שוין היינט דער נאמין פון לובלי־נער רב זצ"ל און „ישיבת חכמי לובלין" אלס א מקום־תורה א באצימטע שיטה, וואס נייטיקט זיך נישט אין קיין פירסום, קוקט אבער די נישט־יידישע וועלט דערויף מיט פארחידושטע אויגן און א גאנץ בינטל שאלות איפן שפיץ צונג. אט א, די דאזיקע קשיות באמיט זיך פריינט זיידמאן צו פארענטפערן אין זיין ווערק וואס איז דערשינין אין פויליש צו דער ערשטער יאר־צייט פון רב זצ"ל:

„זאל־זשע מיין פארליגנדע ארבייט ווארפן כאטש א ליכטיקן שטראל אין דער פינצטערניש פון איגנארירן אונדז מיט אונדזער לערע" — (הקדמה).

* * *

רעט מין וועגן לובלינער רב זצ"ל, מוז מין באין־ברירה רעדן גלייכצייטיק וועגן „ישיבת חכמי לובלין, וועגן „דף יומי" -- וועגן לערנין, וועגן לימוד התורה ביי אונדז יידי, וועגן תורה בכלל. די אלע דאזיקע באגריפן זענין זיך ענג צונויפגי־וואקסן אין איין הארמאניש־ארגאנישער גאנצקייט און אפטיילן פון זיי דעם בלויזן נאמין פון רב זצ"ל — לאזט זיך פשוט נישט.

און אזוי טוט טאקי פריינט זיידמאן: כדי צו געבן פאר דער אויסן־וועלט א פולקאמע כאראקטעריסטיק סיי פון דער גרויסער פערזענלעכקייט און סיי פון זיין גרויס ווערק, מוז דער מחבר אנהייבן גאר פרי: פון די ימי התנאים והאמוראים — די מחברים און מסדרים פון משנה און תלמוד, פון די ישיבות אין נהרדעא און אין פומבדיתא, אין סורא און אין יבנה — פון דער גרויסער ראל וואס א ישיבה ביי יידן האט שוין דעמלט גישפילט און וואס אזעלכיס דער לימוד־התורה באטייט פאר אונדז יידן און פאר אונדזער קיום — פון דעמלט ביז היינט.

און אזוי פירט אונדז דער מחבר כסדר איבער די צייטן פון די גאונים, איבער די צייטן פון רמב"ם און פון רבי יוסף קארו — דער מחבר פון ש"ע, איבער די צייטן פון די מפרשים און די פוסקים. פאר אונדזערע אויגן וויקלט פונאנדער דער מחבר די לאנגע קאנווע פון —

„אונדזער לערע, וואס איז ארויסגי־וואקסן פון אונדזער לעבן און אונדזער לעבן וואס האט זיך אנטוויקלט אין א לערע".

און די סיבות צוליב וועלכע —

„אזוי פרום איז די תורה גיווארן דער צענטר פון אונדזער עקסטעריטאריאלן פאלק. ווער ס'דערווייטערט זיך פון צענטר, דער דערווייטערט זיך פון מהות, פון יהדות" — (זייט 19).

מיר וואנדערן מיטן מחבר איבער די וועגן פון גלות פון יידישן גייסט, ביז מיר קומין צו די צייטן, ווען אין 15־טן יאר־הונדערט האט זיך אין פוילן גישאפן דער גרויסער יידישער צענטר און מיט איין שפרונג זאגין מיר שוין אין 16־טן יאר־הונדערט אין לובלין — די שטאט וואו דער „ועד ארבע ארצות" האט אפ זיינע סעסיעס און וואו ס'ווערט דעמלט גיגרינדיט די ע ר ש ט ע י ש י ב ה אין פוילן דורך ר' שלום שכנאן זצ"ל (1518 י).

א פאר ווערטער וועגן מהות פון „פלפול", פארשידינע אופני הלימוד אין די ישיבות — און מיר האבן פאר ז ך אן־איבערבליק איבערן השתלשלות פון די ישיבות אין לובלין, איבער דער יורידיש־רעכטליכע־לאגע (און דעם אינטערעסאנטן פאקט, אז נאך אין 16־טן י. ה. האט דער פוילישער קיניג זיגמונט אנערקענט פאר דער לובלינער ישיבה די ר ע כ ט פ ו ן א נ ־ א ק א ד ע מ י ש ע ר ה ו י ך ־ ש ו ל), אי־בער די ראשי־הישיבה און רבנים אין לובלין, ביז מיר קומין צו צום פערציקסטן רב און ריש־מתיבתא אין לובלין — רבי מאיר שפירא זצ"ל.

מיט דער יוגנט־ביאגראפיע פון לובלינער רב זצ"ל פארטיקט זיך דער מחבר אפ גאנץ בקיצור — און דאס איז טאקי א שאד. דערפאר אבער רעט ער מער באריכות ארום די יארן פון זיין אויפ־טרעטן אויף דער ארענע פון לעבן אין קאנגרעס־פוילן, אויף דער רבנים־קאנפע־רענץ (1922), בעת די וואלן צום סיים אין זעלבן יאר, ווען ער ווערט אויך גיוועלט אלס דעפוטאט און דער אנהייב פון רעאליזירן זיינע גיגאנטישע פלענער — די ערשטע כנסי' גרולה (1923), וואו ס'זענין פראקלאמירט גיווארן דער „דף־יומי" און דער פלאן פון יח"ל.

ס'קומין די יארן פון שווערער ארבייט פארן לובלינער רב זצ"ל — דאס רבנות אין פיעטרקאוו, דאס זיין נע־ונד איבער דער גארער וועלט, כדי צונויפצוזאמלין דאס נייטיקע געלט פארן בוי פון דער ישיבה — בעת וועלכע דער רב זצ"ל האט גלייכצייטיק דערפילט די הייליקע מיסיע פון זיין א „מקרב את הרחוקים לדבר ה'" אין די פארוואר־פנסטע ווינקעלעך פון פארמגושמטן אמעריקא און אין די „גי־פרוירינע" לענדער פון מערב־אייראפע. ערשט שפעטער — דער טריאומף־צוג איבער פוילנס שטעט און שטעטלעך, דער טאג פון עפינין די ישיבה. די גרונט־אידעע פון דער ישיבה, דאס לעבן אין איר במשך די דריי יאר, וואס דער רב זצ"ל אליין האט מיט איר אנגיפירט, ביז די לעצטע טעג פון רבי מאיר שפירא זצ"ל, וואס זענין גיוועזן אדורכגיפלאכטן מיט אזוי פיל נייע פלענער און אזוי פיל שמחה (לאדז, ארץ־ישראל א. א. וו.) און די שמחהדיקע הסתלקות. — —

אלץ, אלץ פארציילט דער מחבר. אלץ וואס ס'איז נוגע זעם גרויסן מייסטער מיט זיין גרויסן ווערק — אפילו ווען דער מייסטער איז אוועקגינומין גיווארן, און אלץ איז אילוסטרירט מיט בילדער. א שלל פון פיינע, הערלעכע מאמענטן, רגעס פון התרוממות הנפש והרוח זענין אין די דאזיקע בילדער פאראייביקט. און כאטש מיר האבן די אלע מאמענטן אליין מיט־גילעבט במשך די לעצטע יארן — לעבן מיר זיי אבער נאכאמאל איבער ביים לייענין דאס בוך פון ה' זיידמאן. און טאקי דעריבער, כאטש —

„מיר זענין עדות, אז די דאזיקע לע־גענדע איז גיוועזן א ווירקלעכקייט און ווי דאס הייליקע לעבן איז זיך אין א לע־נדע ו זוואקס..." (ז ייט 57) — לאזט זיך דאס בוך פון ה' זיידמאן נישט אוועקלייגן, איידער מ'האט דאס אינ־גאנצן איבערגילייענט.

ה' זיידמאן באהאנדלט זיין טעמא ווי אן־אמתער פאכמאן און כאטש אליין איז ער א היסטאריקער, איז אבער זיין חיבור א מייסטערהאפטע שילדערונג פון א שטיק אונדזער אייגינער ווירקלעכקייט. אליין א היסטאריקער־וויסנשאפטלער, האט אבער די לעגענדארע ווירקלעכקייט פארט גיהאט א שטארקע השפעה אויף אים און ארויס־גיקומין איז דעריבער פון זיין האנד א וויסנשאפטלעכע ארביט, באהויכט מיטן רגש פון נשמהדיקער פאעזיע.

אין שאטן פון בשמחהדיקן לובלינער רב זצ"ל — זענין אלע מיטגיריסן גיווארן. און זייער אינטערעסאנט איז דעריבער דער צונויפשטעל פון א ריי פראגמענטן פון פארשידינע שרייבערישע ארביטן, וואס דער מחבר גיט צו אין סוף פון בוך. אין איינים פון די דאזיקע פראגמענטן, גישריבן נאך דער פטירה, לייענין מיר:

„ס'דארף ערשט קומין דער גרויסער פאעט, וואס זאל באזינגין די פטירה פונים גרויסן הרב שפירא" (זייט 79).

פריינט זיידמאן האט גימאכט א גילונגינים כרואוו. פון מבול מאטעריאלן האט ער צונויפגישטעלט א קיצור פון א גרויסן לעבן. דאס איינציקע וואס מע וואלט אים אפשר, גידארפן פארווארפן איז, אז זיין ארבייט איז טאקי א קיצור. אבער דעם זעלבן פארוואורף וואלטן מיר אים אויך גימאכט, אפילו ווען זיין ארבייט זאל ארויסקומין וויפל מאל גרעסער...

אויפן ארטאדאקסישן ביכער־מארק איז אזא בוך א נייעס. סיי מיטן אינהאלט, סיי מיטן פאדים און סיי מיט דער הערלעך־שיינער א יסגאבע. ס'בלייבט דעריבער נישט עפיס מער, ווי צו ווינטשן, אז —

„ס'זאל צוקומין צו די ברייטסטע קריי־זן און ס'זאל אויפגינומין ווערן מיט אזא אויפמערקזאמקייט, ווי ס'האט זיך פארדינט. (הרה"ג ר' אהרן לעווין אין זיין איינלייטונג).

מ. ק.

פארשפרייט די זוז־קופאניס פון קרן־היישוב!

פון שוועסטער צו שוועסטער
(בריוו, עצות, אנווייזן און ענטפערס)

זייט מתפלל פארן געזונט פון אונדזער פירערן שרה שענירער!

דער אמתער אויס־רוק פון איבערגי־געבנקייט און גיטריישאפט צו א נאנטן אדער פארערטן מענטש, איז דאן ווען מע באטייליקט זיך נישט בלויז אין זיינע פריידן נאר — און דער עיקר, ווען מע פילט אים מיט על כל צרה שלא תבוא.

זוער קען נאך אונדז נענטער זיין ווי א מא־ע, א מענטש וואס האט אוועקגיגעבן די בעסטע כוחות, די גאנצע ארביט און זארג גיווידמיט דעם שלמות פון אירע קינדער. נישט קיין מוטער פון א היד נאר א מאמע כון א באוועגונג. מיינן מיר די ליבע און פארערטע פרוי שרה שענירער שתחי' וועלכע איז לעצטנס נישט געזונט.

ס'איז א זעלבסט־פארשטענדלעכקייט דער אינטערעס און די נאכפראגע וועגן איר געזונט, אין אלע קרייזן פון יידישן צבור אבער ספעציעל ביי אונדזע־רע בנות און ב"י קרייזן דארף ווערן דער דאזיקער אינטערעס אויסגידרוקט אין מעשים, מע זאל הייס און ווארים מתפלל זיין פארן געזונט פון שרה בת רויזע אין אלע גרופן דארף באשטימט ווערן א טאג אין וועלכן ס'זאלן זיך צוזאמין קומין אלע בנות־חברות, בתי' און ב"י־שילערנס, צוזאמין זאגן תהילים און אויך צו זאמלין געלד וואס זאל באשטימט ווערן אויף וועש און קליידער פאר ארי־מע שול־קינדער, ישיבה־בחורים אדער חברות.

אינים זכות פון אונדזערע הייסע תפלות און מיטן כוח פון צדקה, וועט השי"ת שיקן א רפואה שלמה צו דער ליבער פרוי שענירער, איר געבן פרישן כוח און באנייטע ענערגיע פארטצוזעצן איר היס־טארישן ארביט, צו דערציען א יידיש־רעליגיעז פיוניען־דור.

* * *

אחד מעיר ושנים ממשפחה...

מיין טרעזער בליק אין ב"י נומער 119 איז גיפאלן אויף דעם „בריוו פון די קרעסן" און א מאדנע גיפיל האט מיך באהערשט.

צוויי פארביטענע געגנער האבן מיך, פון זייער מלחמה־ארט אויסדערווילט און ביידע האבן עקשנותדיק זיך באקעמפט. אבער קיין איינער פון זיי האט נישט גיוואלט נאכגעבן. זייער נאמין איז פרייד און צער.

כ'האב מיך גיפרייט אז לא אלמן ישראל ס'גיפונין זיך נאך איינציקע וועלכע דורשטן צום דבר ה'. דערוואכט האט אונדזער מיוחסדיקע ליטע. איר חקירות־דיקע נשמה איז צו גוטע מסקנות גיקומין. באמת פריידיק ביז גאר. אבער פון דער צווייטער זייט פילט מין מיט דעם צער פון א פארבענקטע נשמה. איינע פון א סך וועלכע זוכן און קענין נאר גיפונין א באפרידיקונג אין אונדזערע הייליקע אידעען.

אבער איר ליבע שוועסטער פון אשמינע און פיל אנדערע, אייך, וועלכע ס'פעלט די דרייסטקייט צו אנ'עפנטל כן ווידוי. האט איר שוין דערוואכט, דאן שלאפט נישט ווידער איין! צינט שטארקער די קליינע פונקין, צוברענט און צופלאקערט זיי און זאלן זיי לייכטן, שטראלן אין דער מנורה פון אונדזער הייליקן רעיון.

אמת, צום באדויערן האבן מיר דערגרייכט צו ירמי'ס נביאות „אחד מעיר ושנים ממשפחה". ווייניקע און כמעט איינזאמע זענין מיר. אבער ווייסן זאלט איר, ליבע שוועסטער, אז ווען ריש־לקיש האט גיפרואווט ווארפן שאטן אויף דער שטי־מונג זאגנדיק: דברים ככתבם (אז דער פסוק אחד מעיר איז דער טייטש: איינער פון א שטאט, אזא ווייניקע צאל איז גיוועזן) האט אים ר' יוחנן גיזאגט: לא ניחא לי למרי' דאמרת להו הכי. ג—ט וויל נישט אזא אויסדרוק אלא אחד בעיר מזכה כל העיר כולה, ושנים ממשפחה מזכי כלה משפחה כולה (סנהדרין קי"א). אמת, ס'וועלן זיין איינציקע, אבער זיי וועלן שטיין אויף אזא הויכן ניווא, אז זיי וועלן מזכה זיין דעם גאנצן כלל.

שוועסטער! זאל אייך דער „כמות" נישט שרעקן. נישט די גרויסע צאל באצייכנט די אייגנארטיקייט פון ישראל נאר דער לשון יחיד, ויחן שם ישראל, דעמלט שטייט ער אויף זיין העכסטן ניווא. נישט שרעקן זיך פאר די אטאקיס פון אונדזערע געגנער. דאס איז דער באוויז פון אונ־דזער שטארקייט „באמבארדירט מין מיך, בין איך א פעסטונג".

אלע גוטע און גרויסע אידעאלן מוזן זייער דערנער־וועג אדורכמאכן, שטארקט אייך דווקא ווייל איר זענט די איינציקע, ליגט שטארקער אויף אייך דער חוב לזכות את כל העיר.

גלייכצייטיק ווענד איך מיך צו אונדזער קאנגרעס־פוילישע שוועסטערן.

אין נאמין פון אונדזערע ליטווישע שוועסטערן אפעליר איך צו אייך, אז אין די טעג פון חנוכה וועלכע סימבאליזירן מסירת נפש פאר תורה און אמונה. אין די טעג וועלכע רופן אונדז צו מעשים. זאלן זיך היינט אויך טרעפן די יהודיתן וואס וועלן מקריב זיין א וואך צייט און פראפאגאנדירן. ארגאניזירן אונדזער בנות גרופן אין יעדע שטאט און שטעטל אויף די קרעסן.

מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך — א גוטער אויפקלערונגס־רעפעראט, א קליין צארט פלעמלע קאן פארטרייבן א מאסע פינצטערניש.

ליבע שוועסטער אין פוילן! ווייסן זאלט איר אז ס'שטייען פאר אייך צוויי גרויסע מצוות פון פריקה און טעינה.

אונדזער ליטווישע שוועסטער איז א רובצת תחת משאה. איר מוזט העלפן אראפווארפן דעם עול פון אונדזער פרייער צייט. העלפט אראפנעמין די גיפטיקע שלאנגין פון דעמאראליזאציע און כפירה וועלכע האבן זיך ארומגידרייט ארום איר האלדז. העלפט גלייכצייטיק ארויפלייגן דעם עול מלכות שמים אויף אירע פלייצים, דעם עול וואס האט די אייגנשאפט וואס שטארקט און פארפעלדון־פעסטיקט דעם טרעגער.

פטרן זיך פון די צוויי גרויסע מצוות קאנט איר נישט ווייל ס'איז א בפירושע מצווה: עזוב תעזוב עמו!

חיינא גארבער

עס קאסט צו טייער

די שרייבערן פין די שורות איז איינע פון א סך וואס זוכן ארביט, וועגן וועלכן ס'איז שוין פיל אין דער ארטאדאקסישער פרעסע גישריבן גיווארן, אויך דורך כפעציעלע אויפרופן וואס זענין אפישירט גיווארן אין אלע בתי־תפלות.

און דער רעזולטאט איז ליידער ווייטער א נישט־דערפרייענדיקער.

א קליינער פ.קט:

איך בין אריינגיקומין צו אן־אנגיזעענער כאמיליע וועלכע דארף א מיידל צו קינדער. די דאזיקע פרוי פרעגט מיך אויס אויף אלים, צי כ'בין פעאיק צו דער אדער יענער ארביט, דערביי באווארנט זי זיך אז מע מוז האבן ספעציעלע פיזישע כוחות. זי האלט דעריבער א „שיקסע"... צומארגנס בין איך גיגאנגין אין דער „אכראנא קאביעט" ווי איך מיין אפערטע ענטפערט מין מיר אז יא, נאר מ'טן באדינג אז שבת וועט מין מוזן עסן א פרישן מיטאג.

ס'איז טאקי כאראקטעריסטיש, אז ביי א פאמיליע וואס מוז האבן שבת א פריש מיטאג האלטן זיי יידישע מיידלעך און אזעלכע שטובן ווי פרייטיק חצות איז שוין שבת — קאנין דאס נישט...

ס'פארשטייט זיך אז כ'האב דעם פרישן מיטאגדיקן פאסטן נישט אנגינומין. ווייל פארקויפן מיין נשמה, דאס וועל איך נישט אפילו ווען איך וועל מיך דארפן מוסר נפש זיין....

כ'האב אין מיר א סך אמונה, אז השי"ת וואס האט מיך אדורכגיפירט דורך א סך לעבנס־צרות וועט מיך נאך ווייטער נישט פארלאזן אבער נישט אלע זענין דאך אזעלכע „עומדות בנסיון", א סך פארקויפן זייער איבערצייגונג פשוט ווייל „נויט ברעכט אייזן".

אבער נישט אין זיי אליין ליגט די שולד, נאר אויף אונדזערע חסידישע היימין און שטובן. אויף די פלל־טוער און עסקנים וואס זיי מאכן נישט באוואוסטזיניק, אויפצוקלערן אז מע דארף נישט זוכן „ביליק" ווארן דאס קאסט „טייער", ס'קאסט דעם פרייז פון יידישע נשמות פון אונדזערע שוועסטער.

א פראווינצער בנות חברה
אין לאדוש.

חנוכה־העפט פון
„קינדער־גארטן" נומער 52

תוכן: אליעזר שינדלער — ליכטלעך צינדן (ליד). די פלעמלעך דערציילן (א שמועס) — יוד־דלית. דער זוז־קטן — *.* כ־בענק צו דיר מיין לאנד (ליד) — פייגא ווייזער. א מעשהלע (דראמע) — ישראל עמיאט. ר' אליעזר בן הורקנוס — בנימין זוסמאן. בעט פארן גיזונט פון אונדזער מאמין — ק"ג. חנוכה־טאנץ — א. שנור. מתתיהוס צוואה — א. שושנה. שבת (ליד) — נחמה שפירא. דער נדיב הידוע ח. נאלעפקיס אין פעוצטער — ל. ש. אנ־ענטפער אויף א בריוו — אסתר אצונגער. תפלה — פייגע שרענצקער.

לשון קודשדיקע בייל אגע: נרות ילדי ישראל — י. ל. גערשט. נרות החנוכה — ח. שוב. ידיעות און מודעות.

פרייז נאר 30 גר.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

פרייז

BAJS JAKOW ŁÓDŹ, 25 listopada 1934 r. 120

Adres Redakcji: BAJS JAKOW Łódź, Kilińskiego 44. Telefon 1 ... 67,795.

אַבּאָנענטן!

מיר מאַכן דערמיט אויפמערקזאַם אַלע אונדזערע איינצלנע אַבּאָנענטן, אַז וויפל זיי זענען שולדיק דאַרפן זיי תיכף באַצאָלן. מיר קרעדיטירן זיי בלויז נאָך דאָס היינטיקע העפט. די וואָס וועלן נישט האָבּן באַצאָלט דעם אַבּאָנאַמענט, וועלן שוין דאָס קומענדיקע העפט נומער 121 נישט באַקומען.

צו די וואָס זענען שולדיק מער ווי 2 גילדן און זיי וועלן דאָס נישט אַליין דערלעדיקן ביז ר"ח טבת וועט די פּאָסט קומען איינמאָנין און מיר בעטן תיכף צו באַצאָלן, כדי נאָך אונדז נישט אויסצוברענגין די אינקאַסע – קאָסטן, וועלכע מוזן יעדנפאַלס באַצאָלט ווערן

אַדמיניסטראַציע

א האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער אַקטיווער חברה, קאַסירערן **שרה מרים ריטשקע** צו איר פאַרלאָבונג מיט ה׳ **א. צקאָוויטש** (קאַליש) השי"ת זאָל באַגליקן אייער עתיד אין שטענדיקע צופרידנקייט.

אויך אונדזער חברה **זקנה ווידלער** צו איר פאַרלאָבונג מיט ה׳ **שטאָר** (גאַלין) ווינטשן מיר א האַרציקן מזל-טוב. איר זאָלט שפּינין צוזאַמען דעם פאָדים פון דעם ניי אויפגילעבטן ישראל סבא.

סלופּצע **בנות אגודת ישראל**

צו דער חתונה פון אונדזער ל. אידעען-שוועסטער **אסתר קלוגער** מיט ה׳ **בנימין קאַרנגאָלד**, ווינטשן א האַרציקן מזל-טוב.

קראָקע **שרה אשער מיט איר גרופּע**

צו דער חתונה פון אונדזער ל. און איבערגיגעבּינע פירערן **אסתר קלוגער** מיט ה׳ **בנימין קאַרנגאָלד** ווינטשן מיר א האַרציקן מזל-טוב. איר זאָלט זוכה זיין צו בויען אייער עתיד אויף די בערג פון ציון וירושלים אין גייסט פון אונדזערע אידעאַלן.

קראָקע **בנות אגודת ישראל**

צו דער פאַרלאָבונג פון פרל. **חנה יוטא פּשעמיסלאָווסקא** מיט ה׳ **יצחק פרץ איילפישער** פון בעלכאַטאָוו, ווינטשן מיר אונדזערע האַרציקסטע מזל-טוב ברכות. זאָל אייער ערשטער שריט אין לעבּן זיין אַן אָנהייב פון אייביקן גליק.

בעלכאַטאָוו **פאַמיליע ראָזנשטאַק**
יוטא רחל לאַבערשטיין
שרה לאַבערשטיין

פון טיפן האַרצן גראַטולירן מיר אונדזערע זייער אַקטיווע בנות-חברות: פרל. **קיילע גינזבערג** צו איר פאַרלאָבונג מיט ה׳ **ליפּלינג**, און פרל. **רייזל ניעפּאָמיענטניק** צו איר פאַרלאָבונג און באַזונדער ווינטשן מיר א האַרציקן מזל-טוב די חברה **חנה סימכאָוויטש** צו איר חתונה מיט ה׳ **שאַרפהאַרץ**. איר זאָלט זוכה זיין צו בויען אייער צוקונפט אויף די בערג פון יהודה און ירושלים אין גייסט פון תורה-אידעאַל.

קינצק **בנות אגודת ישראל**

מיר ווינטשן פון טיפן האַרצן מזל-טוב צו דער פאַרלאָבונג פון אונדזער גיוו. לערערין פרל. **אסתר שלייפשטיין** (קראָקע) צו איר פאַרלאָבונג מיט ה׳ **מאַרק**. אייער צוקונפט זאָל זיין א גליקלעכע.

וולאָצלאַוועק גיוועזענע שילערנס:
הענע טענענבוים, רבקה טענענבוים, הענע מאַזעס מלכה דאַנציגער און מאַניע גרינבלאַט

א הערצלעכן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער ליבער און ג. פירערן פרל. **שרה לובאַרטאָווסקא** (פּיעטרקאָוו) צו איר תנאים מיט ה׳ **פּסאַנטער** (תל-אביב), אייער עתיד באַטראַכט פון ציונס זון זאָל אייך תמיד באַלייכטן.

פּיעטרקאָוו **בתיה, „אהבה"**

אונדזער ל. לערערין פאַרזיצענדערין פון אונדזער בנות, פרל. **ר. זשורקאָווסקא** צו איר פאַרלאָבונג מיט ה׳ **סאַכאַטשעווסקי** (לאָדזש) דעם בעסטן מזל-טוב און אייביקן גליק ווינטשט

שאַרקי: **בנית אגודת ישראל**

אויך איך ווינטש דיר א האַרציקן מזל-טוב

זשאַרקי **קריינדל פלאַווּנער**

א האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזערע אַקטיווסטע מיטגלידערנס: **ראַצע ביילע ליימער** צו איר חתונה מיט ה׳ **פ. גראַנעק** (זד. וואָלע), **רחל באַקאַלאַזש** צו איר תנאים מיט ה׳ **ביאַלאַסטאַצקי** (זגערזש), **ז. שטשוקאָווסקא** מיט ה׳ ראַטקאָפּף (פּאַביאַניץ). אייער בונד זאָל זיין א קשר של קיימא. איר זאָלט זוכה זיין צו בויען אייער צוקונפט על הרי ציון וירושלים.

שעראַדז **בנות אגודת ישראל, צעירות בנות, בתי׳, יהודית, עזרה, לערערין קיימאָוויטש**

א האַרציקן מזל-טוב ווינטש איך מיין חברה **גיטל לעוואָוויטש** צו איר חתונה. זיי זוכה צו בויען דיין צוקונפט אין אונדזער הייליק לאַנד.

סקאַרזשיסק **לערערין א. זלאָטאָגורסקא**

א האַרציקן און ברכהפולן מזל-טוב ווינטש איך די ליבסטע קוזינקע **רחל באַקאַלאַזש** (שעראַדז) צו דיין פאַרלאָבונג מיט ה׳ **שמואל ביאַלאַסטאַצקי** (זגערזש). גליק און צופרידנהייט זאָל דיין נייער לעבנס-וועג באַגלייטן. זיי זוכה צו בויען דיין צוקונפט אין אונדזער הייליק לאַנד.

זעלעוו **לערערין שלאַמאָוויטש**

א האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר דעם ח׳ **יצחק פעליקס** (אלקוש) צו זיין תנאים שרייבן מיט דער בנות-פירערן **מרים פּאַראַסאָל** (דאָמבּראָווע גור.) בויט אייער עתיד אין גייסט פון תורה ומסורה אינים הייליקן לאַנד.

לאָדזש **א"ג פרידנזאָן און פרוי**

א האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער גיטרייע בנות-חברה **גיטל ראַבינזאָן** (רימאַנאָוו) צו איר פאַרלאָבונג מיט ה׳ **ראַט** (סאַניק). אייער בונד זאָל זיין גיבענטשט מיט אייביקע האַרמאָניע.

רימאַנאָוו **בנות אגודת ישראל**
לערערין חוה גאָלדשטאָף

א האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער ח׳ פּרעזעסן די איבע-גיגעבּינע קעמפערן פאַר אונדזער אידעאַל פרוי **פלוהר** צו איר ערשט גיבוירינע טאָכטער. זאָל איר השי"ת העלפן, זי זאָל דערציען ווערן אינים גייסט פון אונדזערע הייליקע איד. אַלן.

רימאַנאָוו **בנות אגודת ישראל**
לערערין חוה גאָלדשטאָף
בנות חברה רחל גינצבערג

די ח׳ לערערנס שוועסטערן **שרה** און **יוטא בוים** (לינטשיץ) ווינ:שט א האַרציקן מזל-טוב צו זייערע חתונות.

רעדאַקציע
לאָדזש **בית-יעקב-זשורנאַל**

א האַרציקן מזל-טוב און א גליקלעכע צוקונפט ווינטשן מיר צו די חתונות פון אונדזערע ח׳ חברות און שטאָלצע פיאָנערנס פון אונדזער אידעאַל: פרל. **ביינא טויב** מיט ה׳ **טויב** (ווישעגראַד) פרל. **שרה זילבערבוים** מיט ה׳ **גאָלעווס** (גאָשעלסק). אייער מזל זאָל שיינען כשמש בצהרים.

ווישאָגראַד **לערערין שרה גאָלדפאַרב**
בנות אגודת ישראל

א האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער פריינדן און בנות-חברה **שרה פינולא** צו איר תנאים שרייבן מיט ה׳ **יצחק פיגולא**. אייער צוזאַמיני בונד זאָל זיין א קשר של קיימא.

בעלכאַטאָוו **פריידל שימקעוויטש**
רחל שעראַדזקא.

א האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער גיוו. לערערין פרל. **דבורה שעראַדזקא** (פּאַביאַניץ) צו איר פאַרלאָבונג מיט ה׳ **ברוין** (וויערושאָוו). אייער מזל זאָל שיינען כשמש בצהרים און איר זאָלט זוכה זיין צו בויען אייער עתיד אויף די בערג פון ציון וירושלים אין גייסט פון די תורה-אידעאַלן.

ליפּנאָ **בנות אגודת ישר:ל**

אונדזער איבערגיגעבּינער חברה פאַרוואַלטונגס-מיטגלידערן **שיינדל אייקע** צו איר תנאים-שרייבן מיט ה׳ **אבא דייטש** (זד. וואָלע) ווינטשן א האַרציקן מזל-טוב. יהי עתידכם מזהיר!

דוואָרט **בנות אגודת ישראל**
ר. באַרנשטיין

צו דער פאַרלאָבונג פון אונדזער ח. לערערין פרל. **דבורה שעראַדזקא** מיט ה׳ **ברוין** (וויערושאָוו) ווינטשן מיר א הערצלעכן מזל-טוב. דער באַשעפער זאָל אייך ווייטער געבן כוח איר זאָלט פאָרטזעצן אייער אַרבּעט און זוכה זיין צו בויען אייער הויז אויף די בערג פון ציון און ירושלים.

כענטשין **בנות אגודת ישראל**
יוגנט-בנות

א האַרציקן מזל-טוב ווינטש איך די בנות-חברות: **חי׳ גאַצמאַן** (טורעק), **ליבע יאַנקעלעוויטש** (קאַליש). צו זייער תנאים-שרייבן

לאָדזש-סאַכאַטשעוו **לער. חי׳ שרה גרינבערג**

א האַרציקן מזל-טוב און א גליקלעכע צוקונפט ווינטש איך דיר מיין ל. שוועסטער **מאַלע תחי׳** צו די תנאים מיט ה׳ **אבא ד"ד ראָזענצווייג** (באַכניע). דער אייביקער שטערן פון גליק זאָל אייער באַגלייטער זיין, איר זאָלט זוכה זיין, דאָס השי"ת זאָל בענטשן אייער צוזאַמענבונד מיט זיין פולער ברכה און אייביקע האַרמאָניע.

לאַנצוט **חנה פרידמאַן**

הבעת תודה

מיר דריקן אויס א יישר-כוח דעם ה׳ **וואָלף אַנטקאָוויטש** פאַר זיין איבערגיגעבּינער אַרבּעט און הילף, וואָס ער ווייזט אַרויס פאַר אונדזערע בּוסדית.

מלאַווע **בית-יעקב און בנות אגודת ישראל**

צו דער פאַרלאָבונג פון **שרה מרים ריטשקי** (סלופּצע) מיט ה׳ **איצקאָוויטש** (קאַליש).

לאָדזש הכשריסטן · **פרומיט וויינשטיין**

גיהילט אין טיפן צער שטייען מיר גיבויגינע איבער דעם פרישן קבר פון אונדזער פריצייטיק פאַרשטאָרבּינער גיטרייער חברה **גאָלדע יהודית ע"ה וויינמאַן**, גוטע, גיליבּטע חברה! אייביק וועט דיין אָנדענק זיין הייליק ביי אונדז! דיינע מדות, מעשים טובים און גרעניצלאָזע גיטריישאַפט, וועלן מיר קיינמאָל נישט פאַרגעסן!!!

שלום לעפרה!

די באַדויערנדע

לערערין ב. ג. יאַסקאָוויטש
בנות אגודת ישראל
זשאַרנאָוו **בתיה-פאַרבאַנד**

דעם טיפסטן מיטגיפיל און שמערצלעכסטן צער דריקן מיר אויס דער איבערגיגעבּינער בית-יעקב שילערן **טויבע צוקער** צו דעם פריצייטיקן טויט פון איר היים-גיליבּטען פאָטער ע"ה. אין דער אַרבּיט פאַר אונדזער אידעאַל ז זי א טרייסט גיפונין.

ראַהאַטין **לערערין פרידפערטיג**
בתיה-פאַרבאַנד

אַבּאָנאַמענס-פּרייז

א יאָר – 7 גילדן. א האַלב יאָר – 4 גילדן
א פערטל יאָר – 2 גילדן.

אַנאָנסן-פּרייז

א גאַנצע זייט – 200 ג. א האַלבע זייט – 100 ג.
א פערטל זייט – 50 ג. א אַכטל זייט – 25 ג.

דער אַבּאָנאַמ. מוז גיצאָלט ווערן פריערויס
געלט שיקן לויט פ. ק. אָ. 67,795
א גראַטולאַציע ביז 20 ווערטער 3 גילדן
געלט פאַר אַנאָנסן פריערויס.

Red. i wyd. Luzer Gerszon Frydenzon Nakł. Centr. B. A. J. (Agudas Israel) w Polsce Druk. J. Djament Łódź, Kilińskiego 50